

Prof. d-r \or|i ^AKARJANEVSKI

Prof. d-r Todor ^EPREGANOV

PRVA MAKEDONSKA NARODNOOSLOBODTELNA UDARNA BRIGADA

(70 godini od nejzinoto formirawe)

MAR[OT NA BRIGADATA

„Ej, nie sme prvata makedonska brigada
Drugar Tito, v Makedonija
Krvav boj povedovme,
I pod tvojo slavno zname
@ar i ~elik stanavme,
Ropski prangi kinevme
Zolra grej nad noviot stroj.
Vo borba koga pa|ame,
Tito tvojot lik ni stoj,
Ej, nie sme Pravata makedonska brigada!
Glas se ~uje od grobojte,
Glas na stra{ni osveti:
„Krvta na{a - krvta mila
So krv da se otplati!”
Ropski prangi kineme...
Ej, nie sme Pravata makedonska brigada!
E~i Lokov, e~i gora,
E~at polja, dolini,
Tiran sviva gnasna glava
Pred na{i heroi.
Ropski prangi koneme...
Ej, nie sme Pravata makedonska brigada!
Dru`e Tito, v Makedonija
Krvav boj povedovme,
I pod tvoeto slavno zname
@ar i ~elik stanavme,
Ropski prangi kinevme...”

Vtorata svetska vojna so seta svoja dimenzija, go otvori procesot preku oru`eno vostanie makedonskiot narod da gi postavi cvrsto temelite na svojata idna dr`avnost. Makedonskite komunisti, patrioti i antifa{isti se pojavija kako edinstvena voena i politi~ka sila koja ima{e jasna vizija i silna makedonska nacionalna svet i se sprotistavi na naci-fa{izmot.

Re{itelnosta na makedonskiot narod da go krene svojot glas energi~no se manifestira{e na 11 oktombri 1941 godina so oru`eni akcii vo Prilep i Kumanovo so {to se oficijalizira po~etokot na oru`enata borba. Velime oficijalizira zatoa {to treba da se ima predvid deka vo Makedonija organiziraniot otpor zapo~nuva u{te letoto 1941 godina so izvr{uvaweto na prвите diverzantski akcii na pove}e mesta i osobeno isfrlaweto na prviot Skopski narodnoosloboditelen partizanski odred.¹

Krajot na 1941 godina vo Makedonija be{e zaokru`en so izleguvaweto na tri partizanski odredi. Ednovremeno, toa zna~e{e i seriozen odgovor i udar na site onie {to dotoga{ vladeeja so makedonskata zemja i pretendiraa kon nea i koi smetaa deka nepostoi makedonski narod, no i kon onie koi imaa politi~ka mo} vo kreiraweto na politi~kite karti na Balkanot i po{iroko.

Zapo~natiot proces za organizirawe i vkluvawe na {irokite sloevi od makedonskiot narod i osobeno na selskiot element vo podgotovkite za oru`eno vostanie, a potoa i vo seop{tata oru`ena borba, be{e osnovnata koncepciska i strategiska opredelba na voenoto i politi~koto rakovodstvo vo Makedonija. Pokrainskiot voen {tab, a potoa preimenuvan vo Glaven {tab na NOV i PO na Makedonija (1942), kako voeno rakovodno telo, pretstavuva{e motorna sila i centar okolu koj se sozdava{e silno borbena edinstvo.

¹ Skopskiot narodnoosloboditelen partizanski odred be{e formiran na 22 avgust 1941 godina vo mesnosta ^iflik, vo blizinata na s. Zloku}ani. So negovoto formirawe, na teritorijata na Makedonija se zapo~na vo praktikata da se realiziraat celite i zada~ite na Voenata komisija za podgotovki i po~etok na oru`eno vostanie. Iako neposredno po izleguvaweto Odredot do`ivea neuspeh (ne mo`e{e podolgo da opstojuva na prostorot vo Skopsko), negovoto formirawe i izleguvawe na terenot pretstavuva{e zna~aen moment za natamo{niot razvoj na oru`enoto vostanie.

Vo periodot april–maj 1942 godina, bea formirani jadrata na pet partizanski odredi, a do letoto u{te na ~etiri.² No vo tekot na zimata 1942/1943 godina, na odredite i na organizacijata na KP, im bea naneseni golemi zagubi. Mal broj od odredite gi za~uvaa borcite. Bugarskata policija izvr{i golemi apsewa i organizira sudski procesi {irum Makedonija koi zavr{ija so brojni smrtni kazni.

Vo prvite meseci od 1943 godina napolno bea nadminati pojavenite te{kotii i bea prezemeni merki {to go trasiraa patot kon razgorot na oru`enata borba. Od krajot na februari 1943 godina pa s# do kapitulacijata na Italija, na prostorot na Makedonija se slu~ija zna~ajni nastani.

Taa godina prostorot na Zapadna Makedonija izrasna vo centar na sevkupnata Narodnoosloboditelna borba.

Be{e formirana Komunisti~kata partija na Makedonija (mart 1943) kako makedonsko nacionalno rakovodno telo vo ramkite na KPJ. Bea formirani pet operativni zoni i pet oblasni komiteti, a be{e donesena i odluka za premestuvawe na voenoto i politi~koto rakovodstvo na prostorot vo zapadniot del na Makedonija koj toga{ se nao{a{e pod italijanska okupacija. Na toj prostor, zapo~naa brojni aktivnosti tesno povrzani so {ireweto na otporot protiv okupatorite, nivno uni{tuvawe i proteruvawe i formirawe na prvite privremeni organi na t.n. narodna vlast. Vo mesnosta Lopu{nik be{e formirana bazata na voenoto i politi~koto rakovodstvo vo koja svoj pridoneso dadoa makedonskite patrioti od po{irkiot reon na zapadniot del na Makedonija.

I vo avgust se slu~ija zna~ajni nastani. Od 2 do 4 avgust 1943 godina vo blizinata na s. Ote{evo vo Prespa se odr`a sostanok na Centralniot komitet na KPM. Bea doneseni va`ni odluki od presudno zna~ewe za natamo{niot razvoj na Osloboditelnata vojna. Nabrzo potoa, a vo soglasnost so donesenite odluki za omasovuvawe na oru`enoto vostanie i formirawe na pokrupni voeni edinici, na 18 avgust 1943 godina be{e formirana prvata voena regularna edinica, bataljonot „Mir~e Acev“. Formiraweto na bataljonot „Mi~e Acev“ i prilivot na novi borci, vo narednite meseci ovozmo`i da se formiraat pove}e partizanski odredi.

Na ovaa teritorija bile formirani golem broj organizacii na KP (partiski }elii) kako nositeli na dvi`eweto, no i NOO. Na ovoj prostor bile formirani i dejstvuvale NOPO

² D-r Mile Mihajlov, Voenezadninskite organi vo Narodnoosloboditelnata vojna na Makedonija (1941-1945), Skopje 1992, 43.

„Slavej“ formiran na 30 juni 1943 godina vo s. Botun. Kon sredinata na avgust, bil formiran i partizanskiot odred „Malesija“.

Vo vtorata polovina na avgust mesec, bil formiran i narodnoosloboditelniot partizanski odred „Drimkol“, sostaven prete`no od albanska nacionalnost.³

Golemata dinamika na aktivnosti i osobeno prilivot na mnogu novi borci, uslovi esenta i zimata da se formiraat i prvite narodnoosloboditelni brigadi. Na 11 noemvri 1943 godina vo s. Slivovo, Debarca, se formira Prvata Makedonsko-kosovska narodnoosloboditelna brigada, so nad 700 borci. Taa }e vodi silni borbi vo Debarca za zafatita na slobodnata teritorija od germanskite sili i balistite no }e vodi borbi i vo Kru{evsko, Resensko i Ohridsko protiv bugarskite sili. A potoa, }e zamine na teritorijata vo egejskiot del na Makedonija. Tamu, vo s. Fu{tani, }e se formira i Vtorata makedonska narodnoosloboditelna udarna brigada (20. XII 1943). I dve brigadi }e u~estvuvaat vo poznatiot fevruarski pohod i }e dadat silen pridones vo razgorot na oru`enoto vostanie, vo prilivot na novi borci no i }e nanestat brojni porazi na neprijatelskite voeni edinici so koi }e bide vo postojan sudir.

PRVA MAKEDONSKA NARODNOOSLOBODITELNA UDARNA PROLETERSKA BRIGADA

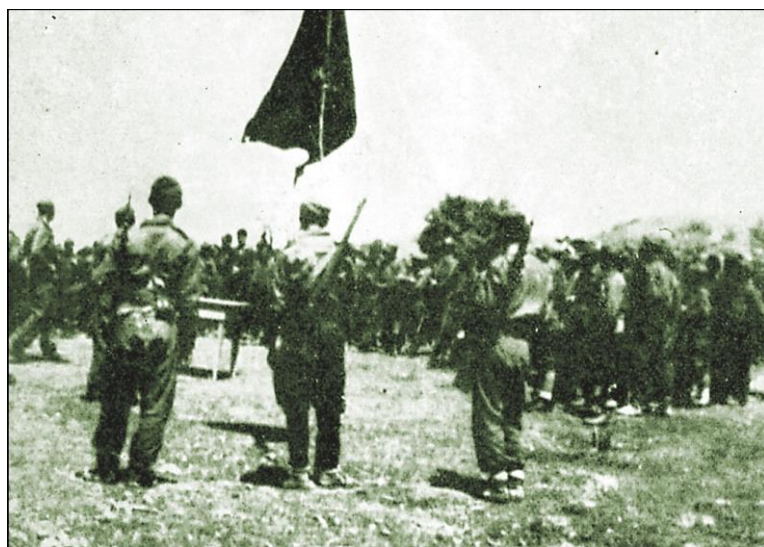
Do po~etokot na juni 1944 godina, a kako rezultat na uspe{no vodenite borbi na teritorijata na Zapadna Makedonija, postoeveto na ra{irena mre`a na ilegalni institucii i organizacii privrzani kon osloboditelnata borba, silnata agitacija i svest koja go zafati naselenieto od toj del na Makedonija i osobeno od Debarca i Malesijata, rezultira{e so enormno zgolemen priliv na novi borci. Toa }e go prinudi Glavniot {tab na NOV i PO na Makedonija da zapo~ne aktivnosti povrzani so reorganizirawe na voenite edinici (grupata bataljoni) na NOV i PO na Makedonija i formirawe na novi borbeni edinici i brigadi.

Taka, vo s. Lokov, vo Stru{ka Malesija, na 8 juni 1944 godina }e bide formirana Prvata makedonska narodnoosloboditelna udarna proleterska brigada. Debarca i s. Lokov }e bidat centar na site aktivnosti proprateni so golemo vodu{evuvawe od strana na naselenieto za nastanot koj se slu~i. Nejzinoto formirawe e napraveno na sve~en na~in i

³ Se spomnuva i kako bataljon „Drimkol“ (oktomvri).

vo prisustvo na zamenik komandantot na G[na NOV i PO na Makedonija Pan~e Nedelkovski.⁴

Prvata makedonska udarna brigada be{e sostavena od dva makedonski bataljona koi prethodno bea vo sostavot na Prvata makedonsko-kosovska NOU Brigada: Ki~evsko-debarskiot i Resensko-ohridskiot bataljon, kako i borci na NOPO “Jane Sandanski”, od Vele{kiot partizanski odred, Kosturskiot NOP odred i novopristignati borci od toj kraj.⁵

Brigadata na denot na formiraweto

Brigadata broe{e okolu 500 borci od razli~na nacionalnost vo koja mnozinstvoto bea Makedonci.⁶ Komandniot sostav ([tabot) na brigadata go so~inuvaa: Vangel

⁴ Pan~e Nedelkovski, (Skopje, 24. IV 1912 - Kraqvo, Srbija, 11 X 1945) – vozduhoploven kapetan na Kralstvoto Jugoslavija, zamenik komandant na G[na NOV i PO na Makedonija i polkovnik vo JNA. Zavr{il Voenata akademija vo Belgrad. Vo prvo vreme e pe{adiski oficer (1934), a potoa Voenata vazduhoplovna {kola, pilot (1938). Bil voen zarobenik (1941) i odveden vo Germanija do prvata polovina na 1942 god. Stanal borec na Tikve{kiot NOPO “Dobri Daskalov” (letoto 1943), potoa e postaven za zamenik komandant na G[na NOV i POM (od krajot na 1943 do krajot na vojnata). U~esnik e vo fevruarskiot pohodi i vo Proletnata ofanziva (1944). Proizveden e vo ~in potpolkovnik, a bil i delegat na Prvoto zasedanie na ASNOM. Po vojnata e na~alnik na Operativen oddel pri [tabot na vazduhoplovstvoto na JNA (mart 1945). Zaginuva vo avionska nesre{a kaj Kraqevo na pat kon Skopje.

⁵ Goce Mitevski, d-r Ilija Josifovski, d-r Mile Todorovski, Boro Mitrovski, Tihomir [arevski, Mile Arnautovski, Ilija Bogoevski, „Prva Makedonska narodnoosloboditelna udarna brigada.” Makedonska kniga, Skopje 1991.

⁶ Od sostaviot na Prvata Makedonska udarna brigada koja broe{e okolu 500 borci, 28% bea ~lenovi na KP na Makedonija od koi pak, 35% rabotnici, 30% intelektualci i 25% ~lenovi od

^ukalevski komandant,⁷ ^ede Filipovski zamenik na komandant, politi~ki komesar Nikola Todorovski-Kaninski,⁸ negov zamenik Krste Crvenkovski, a na~alnik na [tabot Naum Pejov.

Zamenik komandantot na Glavniot [tab na NOV i PO na Makedonija
Pan~e Nedelkovski i komandantot na Prvata Makedonska narodnoosloboditelna udarna
brigada - Vangel ^ukalevski

Na sve~eniot ~in na denot na formiraweto, pred mno{tvo narod, zamenik komandantot na Glavniot [tab Pan~e Nedelkovski, pred postroenite 500-tina borci odr`al pozdraven govor, po koj, so golemo voodu{evuvawe, pred prisutnite go predava brigadnoto crveno zname na prviot komandant na brigadata Vangel ^ukalevski.⁹

selskite sredini. (Vlado A. Ivanovski, Od Debarca do Rogo{ka Slatina. Borbeniot pat na Prvata makedonsko-kosovska udarna brigada. Kultura, Skopje 1964, 106.).

⁷ Kako komandant na Brigadata ostanuva do krajot na avgust 1944 godina, a potoa na negovo mesto e postaven Tihomir [arevski na ~ija dol`nost ostanuva do krajot na vojnata.

⁸ Od avgust 1944 godina, politi~ki komesar na brigadata e Jakim Spirovski koj prethodno bil politi~ki komesar na bataljonot "Slavej."

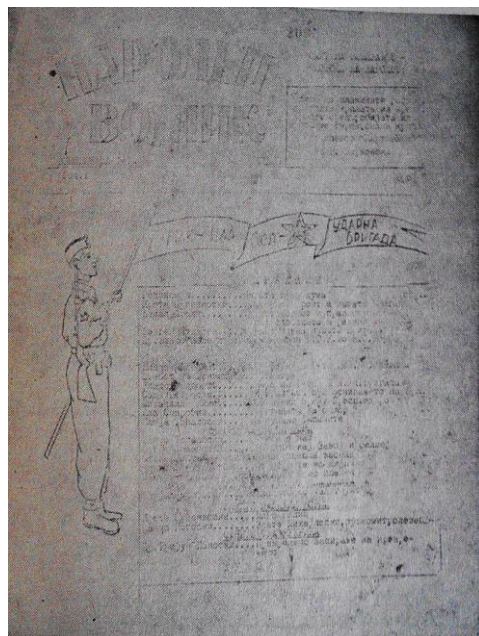
⁹ Vangel ^ukalevski, (Bitola, 20. I 1910 - Belgrad, 8. I 1983). U~esnik vo NOAVM, voen pilot i oficer vo JNA. Organizator na pokretot vo Bitolsko, komandant na ^etvrtata operativna zona i komandant na Prvata makedonska NOUB (8. VI - 25. IX 1944). Bil izbran za delegat na Vtoroto zasedanie na AVNOJ i u~esnik na Prvoto zasedanie na ASNOM. Po vojnata izvr{uval razni dol`nosti vo JNA.

Spored zapisite objaveni vo mese~niot vesnik na Brigadata koj zapo~na redovno da izleguva na makedonski jazik i pod imeto “NARODEN VOJNIK”¹⁰, ~inot na predavaweto na brigadnoto zname na komandantot na Brigadata, }e bide zabele`ano i iska`ano so zborovite:

„Drugar komandante, ti go predavam ova zname da go razviva{ po makedonskite rodni poliwa, sela i gradovi i da ne dozvoli{ da padne vo racete na gnasniot neprijatel.”

11

Od sve~enoto formirawe na brigadata, bile upateni i pozdravni pisma – telegrami do Vrhovniot komandant na NOV i PO na Jugoslavija Josip Broz – Tito i do Glavniot [tab na NOV i PO na Makedonija.

Prvata stranica od vesnikot na PMNOUB

¹⁰ Od po~etokot na formirawe, brigadata kako svoj pe~aten organ i kako mese~en vesnik, na makedonski jazik }e go izdava glasilo “NARODEN VOJNIK”. Istiot izleguva do mart 1945 godina. Kako urednici na istiot }e se pojavat: Vlado Maleski i Ilija Topalovski, a kako sorabotnici d-r Vlado Pole`inovski, d-r Trifun Panoski, @amila Kolonomos, Ilija Josifovski, Kemal Agoli, Jakim Spirovski, Vangel ^ukalevski, Pan~e Popovski, Krste Crvenkovski i dr. Od vesnikot }e bidat objaveni 23 broja. (D-r Boro Mokrov, Razvojot na makedonskiot pe~at i novinarstvo (od prvite po~etoci do 1945 godina), Skopje, 1980, 443.; Cit. trud: “Prva makedonska narodnoosloboditelna udarna brigada,” Skopje, 1991.).

¹¹ Vlado A, Ivanovski, Od Debarca do Rogo{ka Slatina. (Borbeniot pat na Prvata Makedonsko-kosovska udarna brigada). Skopje, Kultura, 1964, 95.

Vo telegramata do Vrhovniot komandant, me|u drugoto se veli: „Vo momentov, koga se formira na{ata Prva makedonska NO brigada, Ti ja ispra}ame ovaa telegramakako izraz na polna predanost i qubov koja site nie ja ~uvstvuvame sprema Tebe..... Nie cvrsto veruvame i znaeme deka na{ata mlada NOV, koja e sostaven del od NOV na Jugoslavija, pod Tvoeto ~eli~no rakovodstvo, Je go sotvari najsvetliot ideal na na{iot vekovno poroben narod – slobodana Makedonija, koja vo slobodana demokratska federativna Jugslavija Je za`ivee eden stvaren, vistinski sloboden `ivot.... za da nakrajot zavr{i so zborovite: ispolneti so beskrajna uverenost vo bliskata pobeda, nie, dragi drugar Tito, ti se zavetuvame deka Je prodol`ime u{te posilno i po`estoko da go bieme omraznetiot okupator i site negovi slugi do celosno is~istuvawe od na{ata zemja....”

Vo sli~na konotacija e i telegramata upatena do Glavniot {tab na NOV i PO na Makedonija so potpisot na komandantot na brigadata Vangel ^ukalevski i politi~kiot komesar Nikola Todorovski. Vo nea, me|u drugoto se veli deka: „Vo ovie sve~eni momenti , koga se formira Prvata makedonska NO udarna brigada, nie vi gi upatuvame na{ite borbeni pozdravi. Primajki go znameto, nie sme uvereni deka pred oru`jeto i borbeniot duh na na{ite borci, koi dosega, vo sosatvot na Prvata makedonsko-kosovska brigada, ja doka`aa svojata predanost na Narodnoosloboditelnata borba, Je go snema i posledniot okupatorski sluga od na{ata tatkovina. Nie sme uvereni deka na{ite borci i natamu Je pridonesat kon svetloto delo za osloboduvawe na Makedonija , za paren `ivot na na{iot narod vo bratska federativna Jugsolavija.... , zavr{uvajki so borbenite povici: „Da `ivee narodnoosloboditelnata vojska na Makedonija!”, „Da `ivee slobodna Makedonija vo slobodna Jugoslavija!”, „Da `iveete vie, na{eto ~elno rakovodstvo – Glavniot {tab na NOV i PO na Makedonija!”

Na krajot od sve~enosta od formiraweto na Brigadata, bila organizirana golema priredba od strana na borcite.

Vedna{ po formiraweto i vostanovuvaweto na nejzinite strukturi kako rakovoden kadar, brigadata zapo~na pripremi za prestonite aktivnosti koi odea vo pravecot na zacrtanata strategija na G[na NOV i PO na Makedonija. Prvite dva dena od nejzinoto formirawe, novo pristignatite borci imaa mo`nost me|usebno da se zapoznaat, no i da se zapoznaat so postarite borci koi ve}e imaa mo{ne golemo borbeno iskustvo steknato vo nizata borbeni akcii koi gi imaa so Prvata makedonsko-kosovska brigada, i od niv da nau~at za borbenite tehniki i oru`je so koe raspolaga{e brigadata.

Imajki predvid deka od sevkupnata brojna sostojba na borce vo brigadata okolu 28% bea ~lenovi na organizacijata na KP na Makedonija i voedno iskusni i prekaleni borci, rakovodstvoto na brigadata prevzema aktivnosti za odr`uvawe na edno partisko sovetuvawe so ~lenstvoto. Za taa cel, na 10 juni 1944 godina, dodeka brigadata seu{te preстоjuva{e vo s. Lokov, be{e organizirano takvo Sovetuvawe so ~lenovite na KPM.

Na sovetuvaweto, spored neкои podatoci prisustvuvale okolu 140¹² a spored drugi 70 ~lenovi na KPM¹³ od vkupniot broj na borci vo brigadata. Glaven zbor na Sovetuvaweto imale politi~kiot komesar na G[na NOV i PO na Makedonija Cvetko Uzunovski, zamenik komandantot na Glavniot {tab Pan~e Nedelkovski i politiu~kiot komesar na brigadata Krste Crvenkoski, so eden zbor operativното rakovodstvo. Na Sovetuvaweto bile podneseni, razgledani i razraboteni dva referata koi se odnesuvale na politi~kata situacija vo svetot i vo Makedonija kako i za voenata sostojba vo svetot, Jugoslavija i Makedonija. Osnovnata poenta, pokraj osvrtot za sostojbite na svetskите frontovi i posebno vo vrska so uspesite na SSSR, vo referatite e dadena sostojbata vo Jugoslavija i Makedonija, za karakterot i celite na borbata, zna~eweto na Vtoroto zasedanie na AVNOJ, za idninata na nova Jugoslavija, za Kralot i dinastijata, so osoben akcent na potrebata od neguvaweto na bratstvoto i edinstvoto, omasovuvaweto na odredite, brigadite i, se razbira, za preстоjnite zada~i na Brigadata, neјzinите borbeni aktivnosti. Elaboriraweto na ovie mo{ne va`ni pra{awa, nesomeno pokrenale i odredena diskusija vo koja bile potencirani nekolku momenti. Toa bile pra{awa tesno povrzani so problemite vo Makedonija, odnosno so delot od albanskoto naselenie koe otvoreno zastanalo na stranata na okupatorot i potrebata istoto so sredstva na agitacija i propaganda, pravilno da i se prika`e linijata na nositelite na dvi`eweto da se razubedat i voeno ubedat vo pravilniot stav koi go zastapuva NOD. Op{ta konstatacija bila deka e potrebno preku organizirawe na {iroki konferencii sred naselenieto, da se objasnuva pravilnata i ispravna politika koja ja vodat makedonskite komunisti i patrioti vo seop{tata borba protiv naci-fa{izmot, no i deka e potrebno masovno vкlu~uvawe i organizirawe na NOO vo onie mesta kade tie nepostoele.

Referatot po voena linija koj bil nasloven kako „1943 godina prelomna godina vo razvitokot na NOV vo Makedonija” pobudil golemo vnimanie. Vo nego bilo potencirano

¹² Na istoto mesto. str. 102.

¹³ Cit. trud: Goce Mitevski, d-r Ilija Josifovski, d-r Mile Todorovski, Boro Mitrovski, Tihomir Jarevski, Mile Arnautovski, Ilija Bogoevski, Prva Makedonska narodnoosloboditelna udarna brigada..., str. 173.

značeweto za Makedonija i makedonskiot narod formiraweto na odredite, bataljonite i brigadite kako i celta i uspehot na legendarniot fevruarski pohod. Silen pottik na borcrite dala i konstatacijata deka borbeniot moral na borcrite e na zavidno nivo {to se dol`elo na golemiot moral i golemoto iskustvo i uspesite koi gi postignale tie vo borbenite dejstvija vo prethodnite borbeni akcii na brigadata vo koja vojuvate. Za u{te pogolemo zavrstuvawe na silniot moral kaj borcrite, bilo uka`ano deka e potrebno da se zasili konspiracijata, samodoverbata, teoretskata rabota, voeno-stru`nata podgotovka osobeno so novite borci, gri`ata za oru`jeto, {tedeweto na municija, trezveno da se izvlekuvaat pouki od izvedenite akcii so cel da se namali rizikot od demoralizacija na borcrite i sl.

Od Sovetuvaweto bile izvle`eni i zaklu`oci kako nasoki i po partiska linija, odnosno bile dadeni nasoki za dejstvuvawe na `lenstvoto. Nasokite odele vo pravec na pridobivawe na novi `lenovi vo KP, odnesuvaweto kon niv, posvetuvawe na vnimanieto na {ireweto na Skoevskata (mladinskata) organizacija i, najodzadi, neizbe`no barawe da se prou`uva marksizmot i leninizmot.

Glavniot zbor i zaklu`ok od Sovetuvaweto go imal politi`kiot komesar Cvetko Uzunovski-Abas. Negovata konstatacija bila deka Sovetuvaweto bilo od osobena va`nost za postignuvaweto na pogolem moral meju borcrite vo ispolnuvawto na prestojnite zada`i na brigadata.¹⁴

Od Sovetuvaweto kako i prethodo od denot na formiraweto na brigadata, bile isprateni pozdravni telegrami do CK na KPJ i Vrhovniot [tab na NOV i PO na Jugoslavija (Josip Broz-Tito) i G[na NOV i PO na Makedonija, no sega i do prestavnikot na CK na KPJ i V[na NOV i POJ vo Makedonija Svetozar Vukmanovi}-Tempo.

Nesomeno i fakt e deka Sovetuvaweto dalo pozitivni rezultati vo natamo{nio razvoj i borben pat na Prvata makedonska narodnoosloboditelna udarna brigada. Nabrzo taa, }e izdade i poseben proglas upaten do `esnite Albanci, ili kako {to vo toa vreme i vo dokumentacijata se narekuvaat [iptari. Kon niv be{e upaten proglas so povik tie iscelo da se priklu`at vo redovite na NOV i da ja pomagaa, i zadno, so site Makedonci da u`estvuvaat vo proteruvaweto i uni{tuvaweto na zaedni`kiot okupator i da ne dozvolat me|usebno da se ubivaat.

Do krajot na mesec juni, brigadata vr{e{e sporadi`ni aktivnosti, koncentrirajki se na sopstvenoto vojni`ko izgraduvawe no i aktivnosti organizirani po okolnite sela koi

¹⁴ Cit. trud: Vlado A. Ivanovski, Od Debarca do Rogo{ka Slatina..., 106.

prestavuvaa osnovna baza i potkrepa na edinicite na NOV i PO na Makedonija. No, glavната цел на раководството на бригадата¹⁵ бe{e насо~ена кон извр{увawe на подготови за превземawe на по{iroki voeni akcii на територијата на западна Мakedonija. Во тој vremenski period беa превземеи мерки за соработка и сodejstvo и со edinici на NOV на Albanija. Превземеите akcii vetuvaa големи воjni~ки и politi~ки uspesi. Гермanskите воени edinici главно беa сконцентрирани по големите gradovi и utvrduvawata со кои мо`e{e да се конrolираат одредени правци. Но во тоа тие не беа napolно сигурни заради prisustvoto на партизanskите сили за кои имаа soznanija deka се на тој teren. Во едно писмо на Cvetko Uzunoivski од крајот на јуни upateno до Dobrivoje Radosavqevi} }e napi{e deka e потребно, но и deka e dojdено време да се ослободи целиот крај каде dejstvuvaa edinicite во западниот дел на Makedonija. Но и гермanskите edinici иако беа razni{ani, не miruvaa. U{te во по~etokот на јуни тие настоjuvaa да имаат полна и засилена контрола на Stru{ko-debarskiот region, o~ekuvajќи deka e мо`но во блиска иднина да биде извр{ен напад на Debar. За крити~ната состојба на terenот зборува изve{tajот на Komandata на 21 ridски armiski корпус upaten до komandata на Vtorata oklopна armija но и deka Germancите на тој простор formirale една поголема albanska kvislin{ka група од 540 лица за борба protiv партизаните.¹⁶

Napadот на Debar бил isplaniran од страна на раководството на Brigadata и истиот тербало да се изведе во првата dekada на јули 1944 година. Taa akcija иако била isplanirana, не vetувала поголема мо`ност доколку се освои gradот, таму да се задр`и партизanskата brigada. Pomo{ta која мо`ела да ја даде Kosovsko-metohiskата brigada пак, која била dvojно broj~ано помала (260 борци), не давала garancija за да мо`e да се смета како на serioзна potkrepa за подолго задр`увawe на gradот во партизански race. Ottuka, мо`e да се konstatira deka napadот на Debar имал друга namena. Prво, со тој napad требало да се ottrgne vnimaniето на гермanskите воени сили, со цел да им се pomogne на albanskите партизани кои во тој момент се на{ле во serozна kriza, opkolени од силни германски edinici stacionirани во reonот на Pi{kupeja, дваesettina kilometri severно од Debar. Pretpostavkata била deka со napadот на Debar, би било мо`но ottrгувawe на гермanskото vnimanie и тие, nivните сили да ги насо~ат кон makedonsките партизани. Од

¹⁵ Во по~etokот на јули, neposредно пред napadот на Debar, со посебен Ukaz donesen од страна на V[на NOV и POJ, komandantот на brigadata Vangel ^ukalevski e unapreden во ~ин major, a negoviot zamenik ^ede Filipovski во ~ин poru~nik.

¹⁶ Cit. труд: Goce Mitevski, d-r Ilija Josifovski ..., Prva Makedonska narodnoosloboditelna udarna brigada., str. 83.

druga strana pak, so napadot na Debar i povlekuvaweto od nego bi ovozmo`ila solidna proverka na borbenata gotovnost i ve{tina i na brigadata vo celina i osobeno na borcite koi za prv pat vleguvaat vo nejziniot sostav.

Voenite operacii za napad na Debar bile napraveni i vo nea u~estvuvala **dвете makedonski brigadi**. Istovremeno, germanskite voeni sili bile stacionirani vo reonot na Debar-Pi{kupja. Nivniot broj se procenuva deka iznesuval pome|u 2.000 i 3.000 lica.¹⁷

Napadot na Debar bil planiran za izvr{uvawe soglasno borbenite mo`nosti na brigadite, konfiguracijata na terenot, voenata tehnika, voenata strategija i brojnosta na partizanite. Pred napadot, Prvata makedonska brigada bila smestena vo s. Burinec, a Kosovsko-metohiskata vo s. Selci. Pojdovnite aktivnosti }e zapo~nat na 7 juli pri {to Brigadite }e minat niz selata: Burinec, Selci, Elevci, Ko~i{ta, Gorenci, Raj~ica do Tatar Elevci, kade }e gi zavzemat pojdovnite pozicii za napad.

Napadot bil izvr{en od atarot na seloto Tatar Elevci, niz padinite na planinata “Pa{ina Livada” na koja bil sprostran gradot.

Vo ranite utrinski ~asovi zapo~nale i prvite prestrelki so albanskite kolaboracionisti~ki predstra`i rasporedeni nadvor od gradot koi go zabele`ale partizanskoto dv`ewe. Silniot nalet propraten so rafalni pukotnici od strana na borcite od Prvata brigada, uslovilo vo golema panika i ispla{enost, bez organiziran otpor, predstra`ite da se povle~at vo gradot. Brigadite zapo~nale da go upotrebuvaat seto oru`je (minofrla~i i mitralezi), {to predizvikalo golemo iznenaduvawe kaj garmanskata komanda koja se nao|ala vo gradot. No tie mo{ne brzo gi konsolidiraat svoite redovi i zapo~nuvaat da davaat `estok otpor. Borбата na prvata linija za pristap kon gradot traela okolu 30-tina minuti, po {to bil skr{en otporot a prilazot vo gradot bil otvoren. Vo ovie po~etni borbi najgolemi zagubi pretrpele albanskite kvislinzi a del od niv i go napu{tile terenot. Najgolem problem za re{avawe ostanala kasarnata vo koja bile smetsni german-ski voeni edinici ~ija brojnost e nepoznata, officerskiot dom i ku}ata vo koja bila smest-ena germanskata radiostanica. Brzite i efektivni napadi na brigadite i pokraj dadeniot silen otpor, uspevaat da ja stavat sostojbata pod kontrola osven poziciite kaj debarskata kasarna. Borbite }e se odvivaat do pladne koga nenadejno i neplanirano za takvi aktivnosti, }e bide zabele`ana edna neprijatelska kolona koja naiduvala od Struga vo pravecot na [pilskiost most. Zamenikot na komandantot na Prvata brigada ^ede Filipovski-

¹⁷ Na istoto mesto, str. 84.

Dame, so edna grupa na borci }e uspee da ja zadr`i ovaa germanska edinica koja so sebe imala i eden tenk i ja prinudi na povlekuvawe kon Struga.

Vo ve~ernite ~asovi, brigadite bile prinudeni da vojuvaat na tri pozicii: kaj kasarnata vo gradot, kaj italijskaite grobi{ta i na priodot na novi germanski sili dojdene od pravecot na Pe{kopeja. Vo tie te{ki momenti na borbeni akcii, zaginuvaaat pove}emina partizani i rakovoditeli me|u koi i Pan~e Popovski, od Gostivar podocna proglašen za Naroden heroj na Jugoslavija od Makedonija. Vakvata sostojba vo koja se najdoa brigadite, a se so cel da se so~uva `ivata sila, rakovodstvoto na Prvata makedonska brigada dava naredba edinicata da se povle~e od Debar i debarskite pozicii. Toa i }e bide storeno so povlekuvaweto i preminot preku rekata Radika vo pravecot na s. Dolno Melni~ani. Ottamu, Prvata brigada }e zamine na po~etnite pozicii pred napadot na Debar, kon seloto Burinec.

Te{kite borbi za zavzemawe i osloboduvawe na Debar, generalno, od {tabnoto rakovodstvo e ocenet kako uspe{en iako ne e postignata krajnata cel, stavaawe pod kontola na gradot od strana na partizanskite sili. Vo tie borbi Prvata makedonskabrigada pretrpe izvesni zagubi na borci i rakovoden kadar. Podatocite za to~nata brojka na zaginati napolno ne e utvrdena, Vo istoriografijata se spomenuva brojka od 20-tina zaginati partizani i okolu 40-tina raneti koi bile izvle~eni i odneseni vo partizanskata bolnica na Karaorman.

Analizata koja bila napravena po povlekuvaweto i borbenite dejstvija poka`uva deka napadot i postignatite rezultati i pokraj dadenite `rtvi se zadovolitelni od nekolku aspekti: prvo, akcijata koja ima{e za cel da go odvle~e vnimanieto na germanskite sili i istite gi primora da se izvle~at od reonot na Pi{kopeja a so toa im se pomogne na nivnite soborci od NOV na Albanija koi se najdoa vo posebno te{ka pozicija, e postignata; vtoro, brigadata vo ovaa borba dobi silna moralna poddr{ka od naselenieto, a borcite se steknaa so silno borbeno edinstvo, moral i cvrstina. Narodot pak, ja vide seta sila i pravednost na makedonskite partizani vo borbata protiv Germancite i osobeno protiv mesnata reakcija sostavena od albanski elementi koi tesno sorabotuvaa so germancite. Taa pak, vo narednite borbeni aktivnosti koi }e gi ima brigadata, vo zna~itelna mera }e bide namalena, i tretto, neprijatelot osozna deka pred sebe ima seriozna voena sila na koja mora da smeta i od koja treba da stravuva. Za postignatite uspesi i osobeno za poka`anata izvonredna hrabrost, organiziranost i disciplina na borcite od brigadata, G[na NOV i PO

na Makedonija }e donese i posebna objava so koja }e ja izrazi svojata blagodarnost za herojstvoto poka`ano protiv daleku po iskusniot, dobro organiziran i vooru`en neprijatelj.

„Prvo, na borcite, komandirite, komandantite i politi~kite rabotnici na Prvata makedonska narodnoosloboditelna brigada i na Prvata kosovsko-metohiska narodnoosloboditelna brigada za nivnoto juna{tvo i po`rtvuvanost poka`ani vo borbata so germanskiot okupator i balisti~kite plateni bandi, a za osloboduvawe na svojata zemja; Vtoro, na ranetite borci i stare{ini od dvete brigadi za nivnata nat~ove~ka izdr`livost, zalagawe i odnos vo borbata; i

*Treto, na sanitetite na dvete brigadi za nivnata neograni~ena qubov i gri`a sprema ranetite drugari i drugarki, za nivnata po`rtvuvanost”*¹⁸

Po te{kite borbi koi gi vode{e brigadata vo sodejstvo so Prvata kosovsko-metohiska brigada na 8 i 9 juli i nejzinoto povlekuvawe vo s. Burinec, sleduva odmor na borcite, nivno zakrepnuvawe, gri`a za ranetite no i analiza i razrabotka na seto ona {to se slu~i. Naporedno so takvite aktivnosti, akcent be{e staven i na sledewe na sostojbite na germanskikte voeni sili rasporedeni na po{irokiot reon. Za nivnoto dvi`ewe pa duri i nameri, brigadata dobiva{e informacii od terenot, odnosno od odredeni grupi na selani koi imaa postavena zada~a da go sledat takvite dvi`ewa na neprijatelot. I tokmu vrz osnova na nivnite informacii, brigadnoto rakovodstvo priprema{e i izvr{uvawe na diverzanski akcii preku postavuvawe na zasedi na mesta koi i najmnogu odgovaraat za taa namena. Taka na 18, 19 i 21 juli 1944 godina, samo desetina dena po napadot na Debar, po odnapred dobiena informacija deka edna germanska kolona se dvi`i po patot Struga-Debar, {tabnoto rakovodstvo ispra}a edna ~eta da go izvidi terenot i dokolku ima objektivni mo`nosti da napravi zaseda. Taa zada~a }e bide izvr{ena. ^etata }e napravi zaseda vo blizinata na seloto Burinec, vo kawonot na rekata Crn Drim. Tie akcii }e bidat besprekorno izvedeni, prvenstveno blagodarenie na borbenoto iskusto na borcite, pravilnoto i dobro odbrano mesto i molnevitata akcija vo napadot. Vo borbite vodeni isklu~ivo od zaseda, germanskite sili se razbieni i pritoa se ubieni okolu 150-tina germanski vojnici, uni{teni okolu 20 kamioni, edna blindirana borna kola, edna cisterna so benzin i eden top.¹⁹ Vakvi i sli~ni akcii diverzanski akcii od delovi na brigadata

¹⁸ Naroden vojnik br. 1-2. (AINI, k. 92, arh. br. 2006.)

¹⁹ Cit. trud: Goce Mitevski, d-r Ilija Josifovski ..., “Prva Makedonska narodnoosloboditelna udarna brigada,” str. 91. (Vo Zbornikot na dokumenti, Osloboduvawe na Federalna Makedonija. Dokumenti Tom III. Zapadna Makedonija. Izbor i redakcija: d-r Todor ^epreganov,

izvedeni se i vo narednite denovi. Taka, vo reonot na seloto Vrbjani so dinamitni akcii krenat e vo vazduh eden most, a kaj s. Xepi{te e miniran i onesposoben patot za soobra}aj. Na toj na~in iako za kratok vremenski period, patniot pravec Struga-Debar bil vo prekin. Germanskite voeni vlasti od ovie akcii bile napolno vznemireni i prinudeni so silno obezbeduvawe brzo da gi obnovat razru{enite mostovi i voedno osposobat patot koj za niv bila va`na komunikacija. Zaradi ova, kako i prisustvoto na albanskite partizani (Prvata albanska brigada) na makedonska teritorija, debarskiot garnizon dobil novo zasiluvawe.

Prisustvoto na albanskite partizani na makedonska teritorija i stapuvaweto vo kontakt so niv, sozdade povolni mo`nosti povtorno da se isplanira napad na gradot Debar. Ovaa akcija, kako i prethodnata so napadot na Debar, ima{e za cel da povle~e {to e mo`no pogolem broj germanski voeni sili vo reonot na Debar a so toa namali germanskiot pritisok kon naselenieto vo Albanija i tamo{nite partizani. Napadot na gradot bil planiran da go izvr{at edinice na prvata makedonska brigada i Prvata albanska brigada, dodeka pak Prvata kosovsko-metohiska brigada ima{e za cel da dejstvuva na patnata komunikacija Struga-Debar i onevozmo`i eventualno prisustvo i zasiluvawe na germanski edinici dojdene od Struga.²⁰ Vo napadot na Debar bilo predvideno a vo soglasnost i dogovor so angliskata voena misija, da u~estvuva i britanskata avijacija kako ispomo{ na borbenite dejstva. Istiot napad bil planiran da se izvede vo na 20 juli 1944 godina, no do toa nedo{lo zaradi prevzemenite borbeni aktivnosti na germanskite sili vo severna Albanija, po {to bile i prekinati vrskite i kontaktite so albanskata divizija.²¹

Pokretot za povtoren napad na Debar zapo~nuva na 31 juli od seloto Burinec. Brigadata so svoite tri bataljoni zasilena so edna ~eta od te{ki mitralezi i minofrla~i i so eden albanski bataljon, vo ranite utrinski ~asovi bila locirana vo s. Gorno Melni~ani. Vo okolinata na seloto taa vo tekot na denta }e gi napravi poslednite pripremi za prestojniot napad. Tuka }e gi dobie i potrebnite informacii od terenot za eventualnite istureni

\orji ^akarjanevski, d-r Vasil Jotevski, d-r Mile Mihajlov, d-r Liljana Panovska. Institut za nacionalna istorija, Skopje 2005, dok.. br. 3, str. 28., vo delot od izve{tajot na kapetanot Megdonald, {ef na Britanskata voena misija pri G[na NOV i PO na Makedonija upaten do Forin ofis, se zboruva za 10-tina zaginati germanci i 20 do 30 kamioni.).

²⁰ Osloboduvawe na Federalna Makedonija. Dokumenti Tom III. Zapadna Makedonija. Izbor i redakcija: d-r Todor ^epreganov, \orji ^akarjanevski, d-r Vasil Jotevski, d-r Mile Mihajlov, d-r Liljana Panovska. Institut za nacionalna istorija, Skopje 2005, dok.. br. 2, str. 25.

²¹ Cit. Zbornik: Osloboduvawe na Federalna Makedonija. Dokumenti Tom III. Zapadna Makedonija..., dok.. br. 3, str. 28.

germanski poziciji kon gradot. Tie informacii }e otkrijat deka vo neposredna blizina na gradot se nao|a edno istureno germansko utvrduvawe koe e potrebno bez pukotnici da se likvidira a se so cel da ne se otkrijat poziciite na partizanskite edinici. Za taa cel bila formirana edna mala udarna grupa koja imala za cel bez vooru`ena prestrelka da ja izvr{i zada~ata - likvidacija na istata. Taa akcija bila mo{ne uspe{no izvedena a pri toa bile zarobeni germanskite vojnici koi bile na taa lokacija. Vo ranite zori na 2 avgust zapo~nale voenite dejstvija.²² Brigadata uspeala da gi potisne germanskite vojnici koi se nao|ale na samiot priod vo gradot. Bile vodeni `estoki borbi na poedini lokacii kade postoele germanski utvrduvawe, pri {to, borbite bile preneseni vo samiot grad. Do 10 ~asot bile zaposednata pove}e mesta vo gradot. Edinstveni upori{ta koi ne bilo mo`no da se osvojat ili uni{tat bila kasarnata vo gradot i lokacijata na muslimanskite grobi{ta koi bea silni germanski upori{ta. Ne{to po 10 ~asot, germanskite edinici od toj teren izvr{ile silen pritisok na partizanskite edinici, po {to, tie dali silen otpor i povtorno gi prinudile neprijatelskite sili da se povle~at. Borбата traela vo tekot na celiot den. Vo popladnevnite ~asovi (14 ~asot), germancite zaradi pozicijata vo koja se na{le, bile prinudeni povtorno, ovoj pat da izvr{at posilen kontra napad. No i toj bil neuspe{en. Vo ve~ernite ~asovi brigadata zapo~nal povtoren napad na kasarnata vo gradot kade Germancite silno se zabarikadirale. Vo me|uvreme, kako pomo{ na germanskite edinici vo Debar zapo~nala da im pristignuva pobaranata pomo{ od Struga, koja pak, edinicata zadol`ena na potegot Struga-Debar, zaradi brojnosta i silното zasiluvawe (borni koli i tenkovi), neuspeala da gi zadr`i i istite ne prodol`at kon Debar. Vo ve~ernite ~asovi brigadata bila primorana da se povle~e od gradot. A pri samoto povlekuvawe koe bil proprateno so `estoki borbi, taa pretrpela seriozni zagubi. Iako brigadata neuspea da go zavzeme Debar i be{e prinudena da se povele~e, sepak zaradi silniot moral na borbite, napadot zna~e{e silno predupreduvawe na germanskite sili deka ve}e ne e nemo`no tie nesmetano da ja kontroliraat teritorijata no i deka e dojdено vremeto koga tie so sila }e bida primorani napolno da se povle~at od Makedonija.

Vo tekot na prvite denovi na avgust, po neuspe{no zavzemawe na Debar, germanskite sili prodol`ile so kontra ofanziva. Vo izve{tajot na na kapetanot Megdonald, {ef na britanskata voena misija pri G[na NOV i PO na Makedonija upaten do Forin ofis (od juli-avgust), }e bide zabele`ano sledното: "Hunite (se misli na Germancite, b.n.)

²² Vo dokumentacijata i objavena literatura, kako datum za napad na Debar figurira i 1 avgust 1944 godina.

izvr{ija mnogu silen pritisok vo po~etokot na avgust, napa|ajki so seta svoja ja~ina od IZVOR, DEBAR i LOKOV. Brigadata po `estoki borbi se povle~e SEVERNO i se obide vo tri navrati bezuspe{no no}e da go pomine patot KI^EVO-STRUGA. Toga{ balistite zapo~naa da ja napa|aat oblata i kako obi~no pravea pove}e te{kotii otkolku Germancite."23

Ovie voeni operacii zapo~naa na 4 avgust so germanskite napadi vo reonot na Malesija a kulminacijata }e bide na 9 avgust 1944 godina. Vo ovie akcii }e bide anga`irana 279 germanska divizija i delovi od I alpska divizija.²⁴ Vo reonot na Karaorman }e se vodat pove}e ~asovni borbi no bez nekoj pogolem uspeh na Germancite. Na 12 avgust germanskite voeni sili }e izbijat na linijata: selo Vrbjani-s. Elevci. Najgolem uspeh na Germancite }e bide paleweto na s. Lokov i ograbuvawe na nekolku drugi sela vo reonot. Na 13 avgust pak, germanskata borbena grupa „Burgemajster” soglasno nivnata direktiva (operacija „Fric”) zapo~naa aktivnosti na planinata Karaorman a so cel pronaolawe i uni{tuvawe na partizanskite sili. No istite nemaa uspeh. Brigadata ima{e minimalni zagubi, a Germancite, ~ii sili glavno bea od Debar, Ki~evo i Struga, kako i Balistite od toj kraj, se povlekoa vo Ki~evo i Debar. Nivnoto povlekuvawe uslovi, povtorno, taa teritorija da ostane pod kontrola na partizanskite sili vkluvajki go i reonot na Botun, Slivovo i Preseka.²⁵

Od sredinata na avgust 1944 godina, Germanskite voeni edinici }e se pregrupiraat a eden del od niv }e se dislociraat kon Pe{kopeja. Za ova, vo telegramata od 14 avgust upatena od britanskata voena misija BRANOSE do FORCE 399, ke se istakne: „*Na patot STRUGA-DEBAR vo tekot na no}ta se odviva `iv soobra}aj od Albanija. Vo neodamnefnata ofanziva se obidovme da gi zamineme ridskite predeli isto~no od Bel~i{te, no nemo`evme da go pomineme patot poradi toa. Spored nepotvrdeni izve{tai, Huite se izvlekuvaat...*”²⁶ Za vakvata sostojba potvrda nao|ame i vo radiogramata od Britanskata pozadinska misija na Ficroj Maklin upatena do BRASENOSE britanska voena misija vo Makedonija kade }e bide zabele`ano: „*Misijata vo PRIMUS izvestuva*

23 Cit. Zbornik: Osloboduvawe na Federalna Makedonija. Dokumenti Tom III. Zapadna Makedonija..., dok.. br. 3, str. 29.

24 Cit. trud: Vlado A. Ivanovski, Od Debarca do Rogo{ka Slatina..., 122.

25 Spored G[na NOV i POM, vo borite Germancite imale 77 zaginati i pove}e raneti vojnici, dodeka pak Brigadata imala 2 zaginati i eden ranet borec. (Cit. trud: Vlado A. Ivanovski, Od Debarca do Rogo{ka Slatina... 103, 123).

26 Cit. Zbornik: „Osloboduvawe na Federalna Makedonija. Dokumenti Tom III. Zapadna Makedonija...” dok.. br. 6, str.35.

deka približno 500 Huni (imenuvawe na Germancite od strana na britanskite misii vo Makedonija) so XHEM GOSTIVARI so verojatno 2000 lu/e pristignale vo DIBRA (Debar, b.n.) na 14 avgust so namera da zapo~nat dvi`ewe kon PE[KOPI. Ispratete avioni na edinaesetti. napadnete gi garnizonite na patot STRUGA-DIBRA, povtoruvam DIBRA povtoruvan DIBRA. Prenesete ja ovaa informacija na MAKEDONCITE da napadnat od pozadina. Dali mo`ete da pomognete.

Major H.D. S. Satou.”²⁷

No, so upatenata naredba a potoa i direktivata br. 2 od strana na G[na NOV i PO na Makedonija od 16 avgust 1944 godina,²⁸ a согласно generalnite planovi za vr{ewe pripremi za izveduvawe na zavr{ni operacii, zgolemuwawe na brojot na brigadite i o~ekuvana skora kapitulacija na Bugarija, naredi dislokacija (premestuvawe) na Prvata brigada na teritorijata na Pore~ieto i Kru{evsko. Osnovnata cel be{e da se razbijat malkute i nevlijatelni dra`i}evski sili na toj prostor no i od niv (onie koi }e pristapat vo redovite na NOV i POM) da se formira nova brigada ([eta makedonska brigada). No do realizacija na ovoj plan ne e dojdено. Najverovatno toa e vo vrska so izdadenata direktiva na V[na NOV I PO na Jugoslavija od 22 avgust 1944 godina, so koja od G[se bara site postojni partizanski sili da se nao~at kon prostorot na zapadna Makedonija kade se o~ekuva i e potrebno da se spre~i germanskoto povlekuvawe od Grcija i Albanija. Ova go potvrduva i radiogramata od 22 avgust ispratena od strana na SPIKE, britanska voena misija do FORCE 399, vo koja se uka`uva na potrebatata najitno brigadata da se postavi na poziciite od koi }e mo`e uspe{no da dejstviva i izvr{i sldnite zada~i: “Potpolno da ja urnete prugata i patot GOSTIVAR – KI^EVO. Isfrlete ja od upotreba za podolgo vreme. Pravcite na akciite dobro da se pripremat pa da usledat na prvi septemvri ve~erta i ponatamu sekoja ve~er da sleduva napad.”²⁹

I germanskata izvestitelna slu`ba koja dejstvuvala na ovoj teren }e ima soznanija za sostojbite vo zapadna Makedonija i Prvata makedonska narodnoosloboditelna brigada. Vo dnevniot izve{taj na germanskoto voeno ata{e za komandata na kopnenata vojska, }e se konstatira deka: “Verojatno 1. makedonska brigada, (800) lu/e vo vremeto od 21. do 23. VIII, izvr{ila pove}e nojni napadi na bugarskite grani~ni stra`i pokraj albanskata

²⁷ Na istoto mesto, dok.. br. 4, str.34.

²⁸ DARM, k. 38, arh. br. 4564.

²⁹ Na istoto mesto, dok.. br. 9, str. 37.

granica. Navodno, ova brigada ima zadata da se dvi`i od reonot na Debar kon [ar Planina (30 km severozapadno od Skopje)...”³⁰

Vo periodot {to sledi pa se do krajot na avgust 1944 godina, brigadata kuso vreme (26 avgust) se nao|a na partizanskiot aerodrom na planinata Karaorman a ve}e naredniot den trgnuva vo pove}e borbeni akcii. Od telegramata na G[na NOV i POM ispratena do Prvata makedonska narodnoosloboditelna brigada (od 29 avgust), se doznava deka e pobarano taa da se postavi vo najpovolnata pozicija na potegot Bistra-Pore~e, ili vo kraen slu~aj Debarca, od kade bi mo`elo da se razurene celosno patot i prugata Gostiva-Ki~evo i isfrlat od soobra}aj za podolgo vreme, razurne patot Debar-Gostivar i Debar-Ki~evo. Ova zadol`enie, согласно sopstvenata postavenost na terenot na Brigadata, }e bide izvr{eno. Taa od periodot od 29 do 30 avgust ja onesposobi prugata Struga-Ki~evo i pritoa uni{tuvajki gi `elezni~kite stanici: Slivovo, Preseka, Botun i mostovite kaj s. Me{ei{ta, Peso~ani, Botun, Melni~ani i Mogor~e.³¹ Ovie uspesi se dol`ea i na navremenoto snabduvawe na partizanite so potrebnata koli~ina na oru`je, municija i dinamit od strana na sojuznците. Ova go potvrduva i radiogramata od BRASONESE, britanskata voena misija vo Makedonija, do FORCE 399 od 30 avgust vo koja se veli: „^estitki za site piloti za odli~noto dostavuvawe na minatata ve~er. Eksplozivot pristigna to~no na vereme. Ve~erva je gi krenam vo vazduh site mostovi na patot STRUGA-DEBAR. Najposle preminuvame vo napad.”³² Potvrda za ova nao|ame i vo telegramata od [tabot na Prvata makedonska narodnoosloboditelna brigada upatena do G[na NOV i PO na Makedonija od 1 septemvri 1944 godina. Vo nea se veli: “Od 28-30 avgust Prvata Brigada ja uni{ti prugata Struga-Ki~evo vo dol`ina od 3 km., `elezni~kite mostovi kaj Me{ei{ta i Peso~ani, mostovite kaj Botun, Melni~ani i Mogor~a, telefonskata linija za site nasoki vo dol`ina od 20 km. na pati{tata Struga-Debar, Struga-Ki~evo zapren e sekakov soobra}aj. Vo akcijata u~estvuva 1.000 selani... Is~isteni se stanicite Slivovo, Preseka i Botun. Ubieni se 8, zarobeni 3 Germanci, zapleneti se 3 te{ki i 4 lesni mitralezi, 30 pu{ki, 40.000 kur{umi, 4 {majzeri, 1 minofrla~ so 500 mini, 1 motorcicl, mnogu obleka, hrana i sanitetski materijal. na{ite zagubi : 3 mrtvi i 3 polesno raneti”.³³

³⁰ Isto, dok.. br. 10, str. 38.

³¹ Isto, dok.. br. 12 str.40.

³² Velika Britanija i Makedonija. Dokumenti 1942-1945. Izbor, prevod i redakcija d-r Todor ^epreganov, Skopje 2000, 251.

³³ Cit. Zbornik, Osloboduvawe na Federalna Makedonija....., dok.. br. 14 str.42.

Na 31 avgust Brigadata se upatuvaa na ki~evskiot teren i se locira vo reonot na s. Podvis. Tuka }e napravi reorganizacija na rakovodniot kadar. Noviot komanden sostav na Brigadata }e bide: komandant Tihomir [arevski, politi~ki komesar Jakim Spirovski, zamenik na komandant Mihajlo Mihajlovski i zamenik na komesar Slave Lumbarkovski. Promena }e bide napravena i vo bataljonskite rakovodstva.³⁴

Uspesite koi gi postignuva{e Prvata brigada pridoneso vo golema mera da se zgolemeni prilivot na novi borci. Za ova, vo radiogramata na angliskata voena misija ispratena do nivnite pretpostaveni kako izve{taj i barawa, se veli: *“Va{iot odziv so pratki e mnogu mal. Sostojbata ovde e takva {to nie mo`eme da opremime tolku mnogu kolku {to }e mo`ete da ispratite oprema. Imame stotici regruti vo mesta kako Ohrid, Kru{evo i Tetovo. Ovde ne gi smetame onie od ova oblast na koi im e ka`ano da ostanat tamu kade {to se bidejki nema oru`je. Povraten sovet od vas {to da pravime. Imajte predvid deka vo avgust seu{te ne sme gi primile polovinata od pratkite od juli. Vedna{ mo`e da se opremi i formira nova brigada. Vedna{ ni e potrebno ~etiristotini pu{ki, dvesta stenovi, sto bronovi”*.³⁵

Kusiot prestop vo s. Podvis be{e iskoristen za seriozni i brzi pripremi za napad na Ki~evo koj be{e planiran da se izvr{i na 1 septemvri 1944 godina. Za napadot na gradot, Brigadata be{e vo kompletan borben sostav (424 borci) i lesno oru`je, a raspolaga{e i so 32 pu{komitralezi, 2 te{ki mitralezi i 2 te{ki protivtenkovski minofrla~i. Pred neposredniot napad, brigadata raspolaga{e so oskudni i nesigurni podatoci za brojната sostojba na neprijatelskite sili stacionirani vo nego. Se znae{e deka vo nego (kasarnata) ima okolu 200 do 300 balsiti predvodeni od Mefail [ehu.

Napadot bil planiran da se izvr{i od nekolku pravci: Prviot bataljon da nastapi od pravecot na s. Kru{ino i `elezni~kata stanica i so `estok napad da istapi kon kasarnata kade bile smesteni glavnite sili; Vtoriot bataljon da napadne kon `elezni~kata stanica i ottamu se upati kon centarot na gradot so aktivnosti - ~istewe na neprijatelskite elementi od podra~jeto na koi naiduvalo, i, Tretiot bataljon da napadne od s. Srbjani isto taka kon

³⁴ Prv bataljon: komandant Pavle Krstevski, politi~ki komesar Dimitrija Trp~evski; Vtor bataljon: komandant Petre \on~evski-Gile, politi~ki komesar Savo Kostovski; Tret bataljon: komandant Milan Jovanovski i politi~ki komesar Jon~e Stefanovski-Rile. A kako rakovoden kadar na pridru`nata ~eta koja e bez promeni: komandant Risto Bu`arovski, zamenik na komandant Simo Nestoroski, politi~ki komesar Gere Geasimoski i negov zamenik @amila Kolonomos. (Cit. trud: „Prva Makedonska narodnoosloboditelna udarna brigada., str. 106.”).

³⁵ Velika Britanija i Makedonija. Dokumenti 1942-1945. Izbor, prevod i redakcija d-r Todor ^epreganov, Skopje 2000, 256.

centarot na gradot ~istejki go prostorot od neprijatelskite elementi. Pridru`nata ~eta imala za zada~a da ostane vo reonot na s. Kru{ino i odtamu da dejstvuva spored potrebite so te{koto oru~je. Taa voedno bi bila i centarot kade bi se slevale site informacii i koordinirale natamo{nite dejstvija na terenot.

Vo ranite utrinski ~asovi zapo~nale `estoki borbi. Osobeno tie bile vodeni od strana na Prvot bataljon koj neuspeal da gi ostvari zamislite na {tabnoto rakovodstvo. Po `estokite borbi i so pogolemi zagubi pretrpeni kaj kasarnata, samoinicijativno, bil primorran da se povle~e. Toa pak, pridonelo vo zna~itelna mera da oslabnat poziciite na drugite dva bataljona. No i pokraj se, dvata bataljona uspeaa da dojdut do centarot na gradot. Tamu tie }e se zadr`at sosema kuso vreme bidejki nabrzo od okolnite sela, na balistite }e im pristigne zna~itelno zasiluvawe. Niz gradot }e se razvijat uli~ni borbi po {to, dvata bataljona }e bidat primorani da se povle~at vo pravecot na po~etnite pozicii vo s. Kru{ino a ottamu za s. Dobrenoec.

Vo borbata za Ki~evo brigadata ima{e zna~itelni zagubi. Spored komandantot na brigadata Tihomir [arevski imalo okolu 40-tina i pove}e raneti borci i rakovoditeli.³⁶ Tamu zaginal zamenik komesarot Slave Lumbarkovski. Za ovie nastani }e bide izvesten i V[na NOV i PO na Jugoslavija, Vo toj izve{j }e bide zabele`ano: „*Prvata brigada e vo Ki~evo, no se povle~e. Taa se zgolemi na okolu 800 borci...*”.³⁷ Za neprijatelskite zgubi samo mo`e da se pretpostavi. Vo edna telegrama od 4 septemvri pak, se zboruva za 130 zaginati neprijatelski reakcionerni sili.³⁸ Generalno, borbata za osloboduvawe na Ki~evo se ocenuva kako neuspe{na aktivnost na Prvata Makedonska narodnoosloboditelna brigada.

Borbenite aktivnosti na brigadata i natamu prodol`uvaat. Od izvestuvaweto na komandantot na G[na NOV i PO na Makedonija Mihailo Apostolski a vo vrska so kapitulacijata na Bugarija, }e zabele`i deka e potrebno ednicite na NOV i POM i natamu zasileno da dejstvuvaat nasekade i da gi zavzemaat gradovite. Vo toj period, Prvata

³⁶ Vo neкои dokumenti nastanati od toa vreme, se zboruva za zna~itelno pomali zagubi na Prvata brigada. Nie cenime deka realnata brojka e na komandantot na brigadata Tihomir [arevski.

³⁷ Cit. trud: Osloboduvawe na Federalna Makedonija....., dok.. br. 20., str.45.

³⁸ Na istoto mesto, dok.. br. 21 str.46.; Zbornik na Voeno istoriskiot institut., t. VII, kn. 4, dok. br. 24, 28 i 33.

brigada e rasporedena na komunikaciski triagolnik Debar-Ki~evo-Gostivar, a nejzinata idna cel e napad na Struga, Ohrid, Ki~evo, Gostivar i natamu kon Skopje.³⁹

Do formiraweto na 48. divizija vo ~ii sostav vleguva Prvata makedonska narodnoosloboditelna brigada, taa }e izvr{uva brojni aktivnosti od voena priroda. Vo toj period }e nastanat i rakovodni promeni vo nejzniot sostav. Na mestoto na ranetiot zamenik na komandant na brigadata Mihajlo Mihajlovski, }e dojde Risto Bu`arovski a na mestoto na zaginatiot zamenik na politi~kiot komesar na Brigadata Slavko Lumbarovski, }e bide postavena @amila Kolonomos.

Voenite operacii na brigadata vo septemvri }e se odvivaat od po~etnata pozicija na s. Dobrenoec. Tie }e se upatat kon s. Tajmi{te a ottamu kon mija~kiot kraj, odnosno vo s. Gali~nik. Po kusiot prestop vo seloto, brigadata }e se upati i kon s. Lazaropole i Gari. Za vreme na nejziniot prestop vo tie sela, taa ima{e za cel da razvie {iroka agitaciono-propagandna aktivnost me|u selanite, go is~isti terenot od neprijatelskite razbieni sili no i voedno da ja zacvrsti slobodnata teritorija i zdoie so novi borci. Po relativno kusiot i uspe{en prestop, brigadata se upatuva vo pravecot kon Debarca so ista takva zada~a.

Na 13 septemvri, G[na NOV i PO na Makedonija preku [tabot na ^etvrtata operativna zaona ja upatuva naredbata do site edinici od Zonata, istite da se skoncentriraat vo Ki~evsko-brodski region. Sleduvaa seriozni pripremi za kone~no osloboduvawe no i borbi so balisti~kite sili. Taka na 15 septemvri brigadata vo okolinata na s. Drugovo, vo neposredna blizina na Ki~evo }e se sudri so balistite. Vo taa borba, taa }e ima eden zaginat borec. Natamo{nite nastapi na Brigadata }e bidat vo po{irokiot reon vo brodsko i na prilepsko. Postapuvajki po naredbite od najvisokoto voeno rakovodstvo, brigadata }e sproveduva aktivnosti od s. Vrane{tica kon selata: Plasnica, Debre{te pa se do Krivoga{tani i so istureni oddelenija do s. Bu~in, Malo Kowari i kon Bakarno Gumno.⁴⁰ Na ovoj prostor do voeni sudiri ne e dojdено bidejki glavnata koncentracija na neprijatelskite sili e naso~ena kon Prilepskoto podra~je kade i brigadata bila upatena. Germanskite voeni edinici svoje sili gi naso~ile kon edinicite na 41. makedonska divizija, a borbenite aktivnosti se preneseni kon Pletvar i patot Prilep-Veles.

³⁹ Cit. Zbornik: Velika Britanija i Makedonija. Dokumenti 1942-1945..., str. 283, 290.

⁴⁰ Cit. trud: Prva Makedonska narodnoosloboditelna udarna brigada..., str. 124.

Edinicite na Prvata brigada iako neustvuva vo borbenite dejstva, na nekoj na~in dadoo pridones vo sevkupnite aktivnosti zaradi samoto nivno prisustvo na terenot. Ottamu, taa }e zamine vo obratniot pravec, preku Babuna, Prilepskoto pole, s. Ropotovo do s. Debre{te i kone~no, preku Makedonski Brod do s. Vrane{tica.

Na 28. IX 1944 godina, vo s. Plasnica, Ki~evsko, }e dojde do okrupnuvawe na postojnite brigadi (1, 6. i 15. makedonska brigada i 4. albanska ({iptarska brigada) i formirawe na 48. Divizija.⁴¹ Ottoga{ Prvata brigada }e dejstvua vo site voeni operacii koi gi izveduvala Divizijata na teritorijata na zapadna Makedonija i }e bide pod komanda na G[na NOV i PO na Makedonija.

Krajot na septemvri }e go ozna~i po~etokot na zavr{nite operacii za osloboduvawe na Makedonija.

So naredba na [tabot na ^etvrtata operativna zona, edinicite od toj del na Makedonija treba{e da zapo~nat organizrani borbeni aktivnosti za sozdavawe na kontrola na eden pogolem del od teritorijata. Tie treba{e da go is~istat terenot od kvislin{kite sili, razoru`at istite a potoa da go oslobodat Ki~evo, a so toa sozdatat uslovi za kone~no osloboduvawe i nastapuvawe na ostanatite edinicite i osloboduvawe na Ohrid i Struga. Vrskite na edinicite so G[koj se nao{a{e vo s. Gorno Vranovci i [tabot na zonata bea cvrsti, a se bara{e i dobra sorabotka i vrski so narodnoosloboditelnite partizanski edinici od Albanija.

Do povtorniot napad na Ki~evo (8 oktomvri), brigadata }e izvr{i manevarski dvi`ewa i zaposednuvawe na odredeni va`ni koti nad s. Karbunica. Nejzinata brojna sostojba }e se dvi`i okolu 635 borci, snabdeni so 430 pu{k, 39 pu{k mitralezi, 55 {majzeri, 2 te{k mitralezi, 1 minofrla~ od pogolem kalibar, 4 minofrla~i od pomal kalibar i 2 protiv tenkovski pu{k. Vo edinicata okolu 100 borci bea bez oru`je.⁴²

Brojot na borcite koi bea bez oru`je postojano se zgolemuval i pokraj toa {to bea praveni golemi napori na voenoto rakovostvo istite da gi vooru`i.⁴³

⁴¹ Komandant na 48. divizija }e bide Petar Brajovi}-\uro, zamenik komandant ^ede Filipovski-Dame, politi~ki komesar Pero Ivanovski-Tikvar, a zamenik na politi~ki komesar \ore Vekloski. Na~alnik na [tabot }e bide Vuko Turkovi}.

⁴² Cit. trud: Prva Makedonska narodnoosloboditelna udarna brigada, str. 126.

⁴³ Vo eden dopis od G[na NOV i POM od 6 oktomvri 1944 godina, se uka`uva na potrebata, borcite koi nemaat oru`je (okolu 1.100) da se upatat kon s. Gorno Jabol~i{te za da mo`t tamu da se snabdat so oru`je.

Zasileniot priliv na novi borci vo po~etokot na oktomvri 1944 godina, uslovi da se formira u{te eden dopolnitelen (IV) bataljon koj be{e priklu~en kon Pravata brigada.

Vaka zasilenata brojnost na Brigadata i voop{to 48. divizija, napravi seriozni podgotovi za povtoren napad na Ki~evo. Tie, nasproti niv imaa organizirana sila od okolu 2.000 vooru`eni balisti predvodeni od Mefail [ehu.

„Utre rano otpo~nuva napad na Ki~evsko i Ki~evo”, }e bide zabele`ano vo operaciskiot dnevnik na Glavniot {tab na NOV i PO na Makedonija od 7 oktomvri 1944 godina. Vo dokumentot e daden rasporedot na borbenite edinici so osvrt na Pravata brigada. Spored izve{tajot „I brigada so eden bataljon i del od pridru`nata ~eta na ~ukata Koriija, isto~no od Ki~evo; 2 bataljon na pati{tata za Brod i Bitola, od jugois-to~nata strana; 3 bataljon zapadno od Ki~evo pred s. Kne`ino; eden top blizu s. ^elopeci...

Posle izvr{uvajneto na gornio zadatak }e se izvr{i napad na s. Zajas bez da se zaustavat na pogore spomenatite polo`aji. Raspored na edinicite:

... I brigada ostava snagi za ~istejne na gradot Ki~evo, a so drugite snagi nastapuv po patot za da pomogne pri akcijata na Zajas. Akcijata }e ja pomaga i topot koj }e bide pri s. Ra{tani. Drugio top }e pomaga na VI brigada, pri ~istejneto i na terenot od s. Orlanci. Napadot na Ki~evo }e se izvr{i na 1-2 sati posle po~etokot na napado po selata. Mesto za vrski „Magare~ko”. ”⁴⁴

Kako {to bilo dogovoreno, taka i zapo~nale borbenite dejstvija. Vo toj raspored za napad, od 6 do 8 oktomvri 1944 godina, Prvata brigada bila rasporedena vo s. Vrane{tica, ^etvrtata brigada vo reonot na s. Re~ani, [testata vo reonot na s. ^elopeci, a Petnaesetta brigada vo s. Miokazi. Napadot zapo~nal vo ranite utriski ~asovi.

Spored dadenite upatstva za napad na Prvata brigada, prviot bataljonot predvoden od komandantot Jakim Simonovski od s. Kladnik, zapo~nal dejstvija od kaj s. Kne`ino; komandantot na Vtoriot bataljon, Petar \or~evski zaedno so politi~kiot komesar Savo Kostovski, dejstvuvavle od pravecot na s. Srbjani i bitolskiot pat kon Sokolanata vo gradot; Milan Jovanovski kako komandant na Tretiot bataljon, vo sorabotka so politi~kiot komear Jon~e Stefanovski nastapuvale kon s. Lazorovci i s. Strelci, a ~etvrtiot bataljon (Simo Nestorovski i Petko Kitanovski) nastapuval od s. Bi~inci.

⁴⁴ Cit. trud: Osloboduvawe na Federalna Makedonija..., dok.. br. 33 str. 61.

U{te vo prvoto pristapuvawe kon poziciite na gradot, edinicite bile do~ekani od balisti~ite sili koi izglele spremi na poziciite za odbrana na gradot. Napadot zpo~nal so artileriski i minofrla~ki ogan. Najgolemiot tovar na borbenite dejstvija gi pohela Prvata brigada. Iako taa bila pomalubrojna vo odnos na balisti~kite sili, so smisleni dejstvija i ve{tina na borcite, po {est~asovna borba uspeala da gi razbie i potisne balisti~kite sili od gradot. Izve{taite koi pristignuvale do [tabot na 48-ta divizija uka`uvaat deka golema poddr{ka na brigadata dale i selanite od Kopa~ijata, deka bilo oslobodeno i s. Ra{tani, deka e zapleneto pogolemo koli~estvo na oru`je i municija no i deka se zarobeni određen broj na balisti koi se odvedeni vo Makedonski Brod a koi se ~uvaat za razmena so zarobenite partizani. Vo dokumentot se zboruva za izvonredno projavenata hrabrost i re{itelnost na borcite. Za vakviot uspeh na Brigadata pridonele i akciite koi gi sprovele ^etvrtata i [estata brigada vo toj reon.

Borbite prestanale no}ta na 8 sprema 9 октомври. Toga{ od poziciite se povlekle Petnaesettata, [estata i ^etvrtata brigada, dodeka pak vo gradot ostanala samo Prvata brigada. No, nabrzo i Prvata brigada }e se povle~e, ostavajki samo eden bataljon vo gradot koj, vo ranite utriski ~asovi, na 9 oktomvri }e se povle~e. Taa }e se povle~e vo s. Vrane{tica i ^elopeci kade }e oстане do 12 oktomvri 1944 godina. Povlekuvaweto na edinicite be{e od takti~ki pri~ini koga se po~uvstvuva mo`nosta na balistite da im bide upatena pomo{ od Gostivar i drugi pomali naseleni mesta. Vo borbite za Ki~evo brigadite nema golemi ~ove~ki zagubi. Spored neкои (nesigurni) podatoci, partizanskite sili imale najmalku 3 `rtvi i pove}emina raneti.⁴⁵ Najvisokoto voeno rakovodstvo (G[) od borbite vo Ki~evo ne bilo zadovolno i osobeno od povlekuvaweto na Prvata brigada. Toa nezadovolstvo }e go izrazi vo edna telegrama vo koja pra{uva: „*Zo{to ste se povlekle od Ki~evo? Izvestete za rezultatite od borbata kaj Ki~evo*” za da potoa bara celosen izve{taj za borbite.⁴⁶

Na 12 oktomvri, po kusiot odmor i izvr{enata analiza na se ona {to bilo postignato vo borbenite dejstvija (vo selata Vrane{tica i ^elopeci), }e nastane mala reorganizacija na Brigadata. Soglasno naredbata na 48-ta divizija, Prvot bataljon }e premine vo sostavot na Petnaesettata brigada, od kade pak, eden nejzin bataljon }e ja nadopolni borbenata soдр`ina na Prvata brigada. Borcite bea raspredeleni vo ostanatite

⁴⁵ Eden od zaginatite za koi postojat podatoci e komandirot na Vtorata ~eta od Vtoriot bataljon, Micko Stankoski od s. Sviwi{ta, Ki~evsko.

⁴⁶ Kniga na telegrami na Prvata brigada. (DARM, k. 38, arh. br. 3779.).

bataljoni od brigadata. Nejzinata brojna sestojba pak, toga{ }e bide 794 borci, a }e raspolaga so 561 pu{ka, 48 {majzeri, edna protivtenkovska pu{ka i 34 pu{komitrlezi. Vo brigadata kako nenaoru`ani borci se pojavuvaat okolu 116 borci.

Esenta, germanskite voeni sili bea pod silen pritisok na sopstvenite neuspesi i pripremi za povlekuvawe od toj prostor. Vo telegramata od [tabot na ~etvrtata operativna zona upatena do G[na NOV i PO na Makedonija }e bide zabele`ano: „*Germancite se povlekuvaat od Valona kon Struga i Ohrid. Sedum germanski koloni, koi trgnaa za Resen, povtorno se vratija za Ohrid. Vo Struga gi palat magacinite. Se raspra{uvaat za patot za Tetovo..*”⁴⁷ Ovoj podatok uka`uva na faktot deka G[na NOV i PO na Makedonija, kako i [tabot na 48-ta divizija, ne bea vo mo`nost realno da ja procenuvaat sestojbata na terenot i donesat pravilni odluki, bidejki taa postojano se menuvala. Voenoto rakovodstvo }e go koregira svojot stav za akciite predvideni na potegot Ki~evo-Gostivar i }e go prenaso~i kon pozicite na dejstvijata.

Preraspredeluvaweto i pregrupiraweto na edinicitena NOV i POM se pravelo spored potrebite i momentalnata situacija. Taka, na 12 oktombri {tabot na divizijata odlu~il Pravata brigada da ostane na Ki~evskiot teren, za da samo nekolku ~asa potoa, istiot go izmeni i naredi Brigadata da se upati vo pravecot kon Struga kade imale soznaniya deka Germancite donele 1.000 kovi so koi trebalo da izvr{at sopstvena evakuacija. Patot na Brigadata do destinacijata - patot Resen-Ohrid, zapo~nuva so zabrzani mar{ od s. ^elopeci, Ki~evsko, pa preku selata: Crsko, Prostrawe, Velmevci, Ilinskata planina, s. Kuratica, pa se do potegot s. Sviwi{ta- s. Openica koga pristignuva na 17 oktombri 1944 godina. Na ovoj pat brigadata nema nikavi voeni aktivnosti i kontakti so germanskite voeni edinici. Vo momentot na nejzinoto pristignuvawe, Germancite ve }e go napu{tile toj teren i gradot Ohrid i se povlekli kon Struga.⁴⁸ Toga{, pogolemiot del od brigadata (bez eden bataljon), zaminuva za Ohrid i bez borba ili sredba so germanskite sili vleguva vo gradot na 17 oktombri 1944 godina. Vo gradot bila sve~ena atmosferata zaradi osloboduvaweto i prisustvoto na partizanskite edinici.

No vreme za gubewe nemalo. “*Ovie dva bataljona {to vlegoja vo gradot na 18. X dobija naregjenje da prodol`at pat vo pravec Struga i da se svrzat so IV brigada i izvr{at napad na gradot*” }e bide zabele`ano vo Izve{tajot od [tabot na Vtoriot makedonski

⁴⁷ Cit. trud: Osloboduvawe na Federalna Makedonija..., dok.. br. 36 str. 66.

⁴⁸ Na istoto mesto, str. 133.

korpus, do G[na NOV i PO na Makedonija od 29 oktombri 1944 gdoina.⁴⁹ Taka i bilo storeno.

Na stru{kiot prostor i vo samiot grad, sostojbata bila po slo`ena. Vo nego bile skoncentrirani delovi od 297 germanska divizija vo silina od okolu 700 vojnici i okolu 300 balisti kako glavna potpora na germancite. Vo takvi uslovi, brigadata dobiva naredba, zasileni so eden bataljon od IV brigada, da gi koncentrira bataljonite na toj prostor i izvr{i napad na gradot. Taa zada~a brigadata ja izvr{uva na 18 i 19 oktombri. Prvoto napreduvawe na bataljonite vetovalo uspeh vo akcijata so zavzemaweto na s. Moroi{ta i delovi od predgradieto na Struga. No po {est~asovna borba so zna~itelo poiskusniot i dobro zabarikadiran i naoru`an neprijatelj, edinicite na NOV i PO na Makedonija bile primorani da se povle~at. Ova }e bide konstatirano i vo edna raiograma vo koja se veli deka": *"Na{ata 48 divizija vodi `estoki uli~ni borbi so germanskiot garnizon vo Struga..."*⁵⁰ Vo ovaa borba za osloboduvawe na Struga ne bil postignat celosen uspeh, osloboduvawe na gradot. A na neprijatelot mu bile naneseni nezna~itelni zagubi vo odnos na negovata brojnost. Kolku bile ubieni Germanci i Balisti ne e poznato, no bile zarobeni dvajca Germanci, 5 Italijani i 7 balisti i bilo zapleneto malo koli~estvo na voen materijal. Zagubite na bridatata bile 7 zaginati i 4 raneti borci.

Samo eden den po prviot napad (18/19), na 20 sproti 21 oktombri, brigadata organizira povtoren napad na gradot. No i vo ovoj napad ne bil postignat celosen rezultat. Po ovie borbi, rakovodstvoto na edinicite konstatirale deka e potrebno prestrukturirawe i pogolema voena sila, odnosno vklopuvawe vo celost vo voenite aktivnosti i na IV brigada. Za uspe{no zavzemawe na gradot, se smetalo deka e potrebno da se napravat dopolniteli takti~ki aktivnosti. Se predvidovalo so eden del od edinicite da se zatvori patniot pravec Ohrid-Struga i za{titat edinicite za eventualno dobivawe na zasiluvawe od Bitola, a so ostanatite bataljoni od brigadite da se pristapi so blokirawe na prevojot Jafasan a so toa i prekine vrskata na Elbasan so Struga. Vo aktivnostite bila predvidena sorabotka i so delovi od dvaeseta brigada na NOV na Albanija.⁵¹ Vo vakvata zamisla, dvete brigadi gi dobija slednite zada~i: Prvata brigada da gi zaposedne poziciite od ju`nata strana (potegot: Radoli{ta-Zagra~ani), a ^etvrtata brigada na potegot: Frangovo-Mali Vlaj-Jafasan, a so toa vo su{tina da se napravi blokada na gradot. No zamislata bila

⁴⁹ Isto, dok.. br. 39 str.71.

⁵⁰ Cit. trud: Prva Makedonska narodnoosloboditelna udarna brigada., str. 135.

⁵¹ Na istoto mesto, str. 136.

edna a realnosta druga. Na germanskite voeni sili im bila potrebna otvorena komunikacijata Struga-Jafasan. Od tie pri~ini tie pravat golemo razdvi`uvawe i ofanzivni dejstva na toj prostor. Od tie pri~ini, a so cel neutralizirawe na germanskuite aktivnosti, [tabot na 48 divizija na terenot vo Stru{ko, ispratil dva bataljona od Petnaesettata brigada.

Borbenite aktivnosti zapo~nale na 25 oktomvri so napadi na delovi od Prvata i ^etvrtata brigada na potegot: s. Zagra~ani-Radoli{ta-Kali{ta i zatvarawe na patnata komunikacija Struga-Jafasan. Delovi od Prvata, ^etvrtata i eden bataljon od dvaesettata brigada na NOV na Albanija i dobrovolci od okolnite sela okolu Radoli{ta, zapo~nuvaat ednodnevni borbi. No, zaradi pristignatata pomo{ na Germancite na toj poteg, ^etvrtata brigada bila primorana da se povle~e kaj s. Zagra~ani. Ova povlekuvawe, uslovilo i delovi od Prvata brigada da bidat primorani na povlekuvawe. Na toj na~in germanskite voeni sili izvr{ile deblokirawe na Struga i nejzino voeno zasiluvawe. No nabrzo potoa, povtorno bil blokirani patniot pravec kon Jafasan. Vo ovie akcii Germancite od odmazda go zapalile seloto Radoli{ta. Na ovoj poteg se vodele pove}ednevni (25-29) borbi. Vo borbite neprijatelot imal okolu 40-tina zaginati, 20-tina zarobeni, a od strana na edinicite na NOV i POM imalo 16 zaginati i okolu 30-tina raneti borci.

Struga i natamu be{e postojana cel na napadite na edinicite na NOV i POM. [tabot na 48-ta divizija na 30 oktomvri povtorno zapo~na so izveduvawe na akcii. Vo tie akcii u~estvuva dva bataljona na Prvata brigada, dva bataljona na Petnaesettata brigada i eden bataljon na ^etvrtata brigada. No i pokraj golemite usilbi na borcite, nepristapniot teren (mo~urliv predel) i `estokata odbrana na germano-balisti~kite sili, napadite ostanale bez uspeh. Brigadata povtorno ne go osvoila gradot, pritoa davajki desetina `rtvi. Tie denovi do{lo do povtorno pregrupirawe na silite, vrz osnova na dobienite soznanija za dvi`eweto na germanskite sili od pravecot na Bitola kon Ohrid. Zaradi toa, bila izvr{ena nova preraspredelba na edinicite. ^etvrtata brigada ostanala na prosorot Struga-Jafasan, Petnaesettata na prostorot Struga-Ohrid, dodeka pak Prvata brigada bila upatena kon patniot pravec Ohrid-Resen. Nejzinata cel be{e postojano da gi napa|a neprijatelskite sili i spre~uva vo nivnite nameri za grupirawe. Vo tekot na 31 oktomvri na toj prostor bile vodni `estoki borbi vo koi na neprijatelot mu se naneseni pogolemi zagubi.⁵²

Vo ekot na postojani borbi, [tabot na 48-ta divizija planiral po sekoja cena da go odbrani Ohrid koj bil sloboden. No negovata odbrana trebalo da se odviva nadvor od

⁵² Cit. trud: Osloboduvawe na Federalna Makedonija..., dok.. br. 45 str. 80.

gradot na po{irokiot region. Za ostvaruvawe na taa zada~i bila zadol`ena Prvata makedonska narodnoosloboditelna brigada. Nejzinite borbeni sili bile rasporedeni na poziciite kaj s. Sviwi{ta, s. Zavoj i poziciite s. Kosel-s. Opejnca, so zada~a dokolku germanskite vojnici ne se razbijat, a se probijat od poziciite kaj s. Sviwi{ta, istite da se do~ekaat i razbijat na potegot Kosel-Opejnca.

Od 1 noemvri 1944 godina, na toj prostor se razvile `estoki borbi vo koi, brigadata bila primorana da se povle~e, a selata Zavoj i Sviwi{ta padnale vo racete na neprijatelot. Vo toe borbi brigadata imala 1 zaginat i 7 raneti borci. Zagubite na neprijatelot ne se poznati. No i pokraj se, na 2 noemvri, Germancite povtorno vogle vo Ohrid. Koncentracijata na germanskite sili na toj prostor bila goleva i vidliva. Od tie pri~ini, a i zaradi golemiot zamor od neprekidnite borbi so neprijatelot, [tabot na divizijata izdal naredba edinicite da se povle~at od toj prostor i se upatat kon s. Velmej. Tamu tie trebalo da se odmorat i napravat seriozni podgotovi za kone~no osloboduvawe na Ohrid i Struga.

Od 3 do 6 noemvri Brigadata prestopuva vo s. Velmej. Tamu, a po izvr{enite pripremi za natamo{ni dejstvija za osloboduvawe na Ohrid, i soglasno so izdadenata naredba od strana na 48-ta divizija⁵³ za napad na gradot, Prvata i Petnaesettata brigada, na 7 noemvri, vo ranite utrisni ~asovi zapo~nuvaat voeni dejstvija za kone~no osloboduvawe na Ohrid.

Borbi za osloboduvawe na Ohrid (7 noemvri 1944 godina)

⁵³ Na istoto mesto, dok.. br. 48 str. 85.

Za izvr{uvawe na taa zada~a (osloboduvawe na Ohrid), bil napraven detalen plan za napad na gradot. Soglasno toj plan, prvot bataljon gi zavzel poziciite za napad na isto~nata strana, a ostanatite bataljoni od Prvata brigada od severo-isto~nata strana na gradot. Tertiot bataljon pak, imal zada~a da se prefri preku selata Leskoec i Velgo{ti i od pravecot na hidrobiolo{kata stanica kaj Studen~i{ta, da izvr{i napad na Ohrid. Na borbenite aktivnosti im pomagala i Petnaesettata brigada koja trebalo da prevzeme dvi`ewe preku s. Me{ei{ta i navleze vo s. Livoi{ta i , ottamu, da napravi raspored na silite za napad. Eden bataljon od brigadata pak, koj bil koncentriran vo reonot na s. Podmoqe i manastiro{ „Sv. Erazmo” i postaven na dominantna pozicija koja ovozmo`uvala dobra kontrola na patniot pravec kon Struga, imal zada~a da go obezbeduva patniot pravec i sopstvenite pozicii i voedno da ne dozvoli na germanskite sili vo Ohrid da im pristigne pomo{ od Struga. Ostanatite edinici od Petnaesettata brigada (eden bataljon) dobil zada~a da go napadnat gradot Ohrid od severo-zapadnata strana od pozicijata i mesnosta nare~ena „Tumba”, kota 731. A edinicite na ^etvrtata brigada koja bila vo sostavot na 48 divizija dobila zada~a da izvr{i napadni dejstvija od pravecot na selata Morovi{te i Misle{evo i istovremeno da gi zavzeme poziciite na selata i so mali grupi povremeno da vr{i napadni dejstva kon Struga.

Soglasno naredbata na [tabot na 48 divizija br. 24 od 6 noemvri koj se nao|al vo s. Le{ani a upatena do Prvata, ^etvrtata i Petnaesettata brigada, napadot so `estoki borbi za kone~no osloboduvawe na Ohrid zapo~nal navreme, na 7 noemvri 1944 godina.⁵⁴

Silni borbi bile vodeni za kasarnite vo gradot pri koi osobena hrabrost poka`ale borcite od prvot bataljon na Petnaesettata brigada. Tie vo eden moment navlegle vo kasarnata, no i nabrzo bile primorani od nea da se povle~at. Borbite traele vo tekot na celiot den so naizmeni~ni uspesi. Duri kon kve~erinata, borcite koi u~estvuvale vo napadot na gradot uspeale da navlezat vo nego kade i vodele uli~ni borbi koi traele vo tekot na no}ta sproti 8 noemvri. Toj den, pod silen pritisok, Germancite uspeale za kuso da gi potisnat edinicite na NOV i PO na Makedonija i se izvle~at kon Struga. Vo borbite za Ohrid, 48-ta divizija imala 40 zaginati i pogolem broj na raneti borci. Po osloboduvaweto na Ohrid, brigadata kuso vreme ostanuva vo gradot.

⁵⁴ DARM, F. 48 divizija, k. 55, arh. br. 3783. Original, na ma{ina za pi{uvawe, na makedonski jazik.

Pred voenoto rakovodstvo ostana pra{aweto i za osloboduvaweto na Struga. Spored izve{tajot na [tabot na 48-ta divizija br, 78 od 8 noemvri, upaten do II Makedonski korpus, mo`e da se vidi deka vo toa vreme [estata brigada se nao|ala na polo`aite kaj Struga, no i deka „*ftom na{ite vlegoja vo gradot isprativme na toj sektor na{ata 15 brigada i 7 od 49 divizija, ali neprijatelot u{te vo denot uspej da snagite svoj gi izvu~it od Struga i so snagite od Ohrid ne zastanva{e vo Struga no prodol`uva{e za daqe. Prema tome 7 i 15 brigada ne uspeja da go stignet neprijatelot i da go zaposednet polo`ajot od ta strana Struga prema]afasan. 4 brigada vodi malu borba so nimi ali taja borba je nezna~ajna za{to na neprijatelot ne mu nanesoja nikakvi gubitci. 4. brigada ima{e 2 mrtvii 1 rawen deneska vo 2 satot od sabajle vleze vo gradot Struga. Rezultaite na ovije borbi se isti ko {to vi pisafne ~era nemat nikakvi gubitci od strana na{a, a taka isto i od stranata na neprijatelot. Od materijalot ne je ni{to zapleneno osven to {to vo Struga imat neprijatelski magacini ali u{te nemame to~en pregled {to imat vo tija magacini. Seg vo Struga se nao`vet na{ite 4 i 15 brigada a vo Ohrid 1 i 5 brigada. Ovde ve}e nemat {to da rabotame tuku samo lu|eto malu da se odmorat i aku mo`eme da gi malu oble~ime za{to imat mnogu goli i bosi i posle to odma ojme na zadatak.*”⁵⁵

Vo gradot, na 8 noemvri vo pretpoldnevnite ~asovi (09.00) vleguva i Petnaesettata brigada. Istiot den, vo popoldnevnite ~asovi (od 14 do 19 ~asot), [tabot na 48-ta divizija, zaedno so ^etvrtata i Petnaesettata brigada odr`ale golem miting na koj prisustvuvala mnogu gra|ani od Struga i bliskata okolija. Vo me|uvreme, izviduva~kite vodovi bea rasporedeni vo izviduva~ki aktivnosti i sledewe na neprijatelskite ednici koi se izvlekuvaa so svojata za{titnica od makedonskata teritorija. Tie ja napu{taa teritorijata i se izvlekuva kon]afasan.

Bataljonite koi bea locirani vo Struga, vo sorabotka so NO odbori, prevzemaat i aktivnosti za sobirawe na oru`je koe se nao|a{e vo racete na narodot.

Denta na 9 noemvri, so site po~esti, be{e izvr{eno pogrebuwaweto na padnatite borci od Struga na koe prisustvuvala golem broj na Stru`ani i okolijata.

Za zapo~natiot process na osloboduvawe na prostorot na zapadna Makedonija, }e informiraat i britanskite voeni misii vo nivnite radiogrami ispratani do nivnite pretpostaveni. Na 11 noemvri, vo edna takva radiograma }e bide napi{ano: “*RESEN e zazemen od PAR/TIZANITE/ na {esti noe/mvri/, OHRID na sedmi noe/mvri/, Struga na*

⁵⁵ Cit. trud: Osloboduvawe na Federalna Makedonija..., dok.. br. 51 str. 89.

osmi noemvri/. HUNITE se povlekuvaat sprema ELBASAN. Sektorot KI^EVO-GOSTIVAR-TETOVO e povtorno zazemen od PROGERMANSKITE ALBANCI,⁵⁶ na koj datum ne e poznato. Sega borbite se vo tek na ovoj sektor. JUGOSLOVENSKA MAKEDONIJA sega e slobodna osven oblasta KUMANOVO i sektorite SKOPJE-KA^ANIK i SKOPJE-TETOVO-KI^EVO.”⁵⁷

Po osloboduvaweto na Ohrid i Struga 48 divizija gi prevzema site aktivnosti za natamo{no osloboduvawe na naselenite mesta vo zapadna Makedonija kon Ki~evo, Gostivar, Tetovo i Skopje. Za taa cel, na~alnikot na [tabot, kapetan Vlado Strezovski, na 11 noemvri go donesuva planot za natamo{ni borbeni aktivnosti.

„...Soglasno dadenata Op. Zapoved No 109 ot 11. XI. 1944 godina izdadena od strana na 15. korpus vo 4,50.~asa, za ~istejne i uni{tuvajne na neprijatelskite okupatorski bandi vo okolijite: Ki~evska, Gostivarska i Tetovska i oslobodat istite i is~istat korpusnata oblast od okupatorski bandi, ovaja divizija ke zema u~astie vo zaedni~ko dejstvo so ostanalite snagi na korpusot.... na{ata 48 divizija ke operira na prostorijata: s. Ba~i{ta-Kolari-Tajmi{te so zadatak da o~isti selata i potom so edna brigada da go zatvori pravecot od Gostivar na polo`ajite Bukovik /k.1367-k.1518/. Se o~ekva i koordinirano dejstvo na edna Albanska divizija na Vlajni~kite polo`aji po praveco za Gostivar.

Napadot od site edinici na korpusot ot polaznite polo`aji za napad ima da otpo~ni na 15.-i XI. 1944 godina vo 6 satot.

So obzir na zadatakot koji ni preстоji da se izvr{i, vo istiot se ocrtavat jasno tri takti~ni radni:

1/. Koncentrirajne na edinicite od divizijata na opredelenata koncentraciska prostorija: Ba~i{te-Kolari-Tajmi{te,

2/. Napad, ovlaguvajne i pro~istuvajne na selata: Re~ica, Zajaz, Midinci i Kolari i

⁵⁶ Vo Zapadna Makedonija glavnite okupatorski sili gi so~inuvalе balisti~kite formacii i delovi na SS „Skender beg” divizijata. Po povlekuvaweto na germanskite edinici tie prodol`ija da se borat protiv edinicite na NOV i PO na Makedonija olesnuvaj{i go na toj na~in povlekuvaweto na Germancite. Planot za dejstvo na edinicite na 15-ot NO korpus za osloboduvawe na Zapadna Makedonija bil podrobno razraboten na sostanokot vo Ohrid so [tabot na korpusot i {tabovite na diviziite. ^isteweto na teritorijata zapo~nuva na 15 noemvri i zavr{uva na 19 noemvri koga e oslobodeno Tetovo.

⁵⁷ Cit. trud: Velika Britanija i Makedonija. Dokumenti 1942-1945..., str. 366.

3/. Zatvorvajne na pravecot: Gosivar-Ki~evo na polo`aite Bukovik /k.1367-k.1518/.

1/. Prikupljajne na snagite na opredelenata koncentraciska prostorija.

Sled detalno prou~vajne na pravecot za kretajne na edinice od ovaja divizija od sega{nite mesta /gr.Ohrid i gr. Struga/: daljinata, sposobnost i pogodnost za kretajne na pati{tata, poradi do`livo vreme raskalen tereni napravenite prepreki na komunikacijata od nas vo borbite so neprijatelot a imajji predvid da na 15.ti XI.1944 godina vo 6 satot po~ni napadot (zna~i prestojat celi 4 dena za prikupljajne na snagite/ a edinice da bidat odmoredni i da se otvori iznenagjeje na neprijatelot se i dva do re{enie prikupjajneto da se izvr{i na sledniot na~in:

NA 11. XI. 1944 godina:

1. brigada da izvr{i nastupni mar{ ot gr. OHRID so ~as polaska vo 7.00 i so mar{evski cil za toj den s. Arbinovo, kade da preno}ji na 11/12. XI. t.g.

15.brigada da izvr{i nastupni mar{ ot gr.Struga so ~as polaska vo 10 satot i so mar{evski cil za toj den s. Vrbjani, kade da preno}ji na 11/12. XI. t.g.,

NA 12. XI. 1944 godina:

1. brigada da izvr{i nastupni mar{ ot s. Arbinovo so ~as polaska 8 satot i so mar{evski cil za toj den s. G. i D. Dobrenovac, kade da preno}ji na 12/13. XI 1944 godina,

15. brigada da izvr{i nastupni mar{ ot s. Vrbjani so ~as polaska 8 satot i so mar{evski cil za toj den s. Izvorec, kade da preno}ji na 12/13. XI. t.g.

Brigadite da se obezbedat so posebni pretstra`i zatvorvajki site pravci i prilazi vodejki od neprijatelskata strana.

NA 13. XI. 1944 godina:

Predanok na divizijata. vo mestata na preno}j{te od 12/13 XI. t.g. so predvidenite posebni prestra`i:

Na predanokot da se posvr{at ovija raboti:

Od strana na [tabot na divizijata:

Popuna so municija na brigadite na race i na brigadite bojni komori do so polna {ar`a,

Davajne na brigadite opinci i dr. obleklo,

izrabotvane definitivna zapoved za koncentracija, napad i zatvorvajne na pravecot Gostivar-Ki~evo i

da se odr`i konferencija so {tabojte na brigadite od 11 do 14 satot za detalno zapoznavajne so zadatakot i davane detalni instrukcii za dejstvijata vojni~ki i polirti~ki.

b) Od strana na {tabojte na brigadite:

- Da izvr{at popuna so municija na brigadite do polna {ar`a,

davajne na opinci i dr. obleklo na borcite,

detalno prou~vajne na zadatakot i davajne detalni instrukcii vojni~ki i politi~ki na {tabojte na bataljonite, a ovija pregled, smotra i podgotovka na bataljonite za dejstvo, i

da se izvr{at sekakvi podgotovki za prestojskjite operaciji po zadatakot /ishrana, evakuirajne na ranenite i bolni i dr./.

NA 14. XI. 1944 godina;

Po izvr{enoto detalno prou~vajne na ovaj del od patot do koncentracijska prostorija i vo vrska so to da postoji moguknost da bidime obkoleni od strana na neprijatelot vo na{iot pokret i istijot dani pravi pre~ki so mali snagi, kako i to da se dojdí za vdelo na koncentracijskata prostorija i izvidat za videlo dobro pravcite za podla`ejne i izleguvajne na polaznite polo`aji, pokretot od prostorijata za predanak do koncentracijskata prostorija da se preduzmi na 14.-XI. t.g. vo 3 satot vo dva e{alona /15.a i 1.a brigadi/ na 1 km. odstojajne taka, po pravecot: G. i D. Dobrenovac-Izvorec-k.1315 /Nr{ac/-k.1642-Arap Kula-Kriva Reka /od kade 15.a brigada prodol`a va za s.Tajmi{te, kade }e bidit na prenoki{te 14/15.XI.1944 godina, a 1. a brigada sviva na istok po patot ju`no od Darda kula tr.1545/za 500 m. i se postavuva za prenoki{te 14/15.XI. t.g. vo usamlenite kukji isto~no od Darda Kula za 2 km.

Odmah po pristiganeto putvat izvigja~kite vodovi za izvigajajne na pravcite za izleguvajne na polazite plo`aji za napad t.e. 1.brigada za k. 1049 potom ju`no na

usamlenite kjuvici zapadno od s. Zajas za 1-1,5 klm, a 15.a brigada za k. 1049 potom s. za usamlenite kjuvuci zapadno od s. Modinci za 1-2 klm. i od Tajmište za s. Kolari.

Na preokijte brigadite da se obezbedat so posebni prestre`i zatvarvajki pravcite: 1.a brigada od s. Ba~ifte, a 15. a brigada od s. Kolari kako i site drugi pravci i prilazi vodejki ot neprijatelskata strana.

2/. NAPAD, OVLAGJIVAJNE I PRO~ISTUVAJNE NA SELATA: RE~ANI, ZAJAS, MIDINCI I KOLARI.

Bidejji e daden zad atakot na divizijata, t.e. pro~istvajne i ovlagjivajne na selata: Re~ani, Zajas, Ba~ifte, Midinci i Kolari i po prostudirvajne na karata jasno se ocrtuvat dva napadni pravca: desno Darda-Kula-Ba~ifte-Zajas i levi Tajmište-Kolari-Midinci-Zajas.

Po izvršenata procenka na napadnite pravci se dojdva do zaklju~ak da desniot pravac ima pogolema va`nost poradi direktnoto napadenie na s. Zajas kade reakcijata e najgolema, zato se uputvana ovaj pravac 1.a brigada, a na levijot 15.-ta brigada.

a/. Vo podvala`enieto napadnite koloni ke dejstvuvat:

- Desna napadna kolona: Trga od prenokifteto na 15. XI. vo 4 sattot, za da mo`i na vreme da likvidira so s. Be~ifte i vo 6 satot da izlezi napolazniot polo`aj za napad; k. 984-usamleni kuvici severno od k.984 za 1 i 2 klm. Red na maršot: 1. batalion so eden vod teški mitralezi koj se odvaja za dejstvo na s. Ba~ifte i istoto go pro~isti, a brigadata prodol`ava podivla`enieto dok.1049, od kade se vrfi razvoj na snagite za napad k. 984 i usamlenite kuvici. Do 5. vo satot brigadite pro~istva polazniot polo`aj za napad ot eventualni neprijatelski snagi i do 6 satot da se rasporedi za napad.

batalion po pro~istvane na s. Ba~ifte ostavja mala snaga od 1 vod za da priberi nesobranoto oru`je i se uputva za dejstvo i pro~istvane na s. Re~ani, a posle koje se stavja vo rezerva kolonska kaj dvete pojaki zapadno ot k. 984 za 500 m.

- Leva napadna kolona: Trgva od prenokifteto na 15. XI. vo 3 satot da mo`i na vreme da likvidira so s. Kolari i do 6 satot izlezi na polazniot polo`aj za napad: k. 1049-rasksnica ...⁵⁸ vod mitralezi koj ke preduzmi dejstvo na s. Kolari i istoto go pro~isti a brigada prodol`ava podila`enieto do k.-1049 i vrfi razvoj so snagite za da izlezi na polazniot polo`aj, taka da do 6 satot bide gotova za napad, pro~istuvajne so eventualnite

⁵⁸ Ne~itljivo vo tekstot.

snagi na neprijatelot. Po likvidirane na s. Kolari bataljonot ostava 1 vod da priberi ostanaloto oru`je vo seloto i se upatva za da se postavi za kolonska rezerva na k. 1049.

b/. Raspored na snagite na polazniot polo`aj i izvr{uvajne na napadot.

Desnata napadna kolona -I. va brigada po odvojajne na 1. batalion za pro~istvane na s. Ba~i{te, brigadata prodol`uva i poseda polazniot polo`aj za napad so 1 batalion k. 984. so 1 batalion prvot usamlen }uvak i so 1 batalion vtoriot takov. Bataliono ot s. Ba~i{te se uputva za pro~istvane na s. Re~ani i posle se postavuva za kolonska rezerva na k. 984 i {titi desnoto krilo i bok od pravicite s.s. Le{nica i Gre{nica.

Napadot na s. Zajas }e se izvr{i so trite batalioni vo I. borben red taka da eden del ot te{kite automatski oru`ja ostani so baca~ite na polazniot polo`aj za napad. Napadot }e se izvr{it so desni obuhvat na s. Zajas.

Zona {irejne desno ot s. Le{nica - s. Gre{nica - s. Kolibari, a levo; k.1049-k.731 i.747 /isklu~no/.

Leva napadna kolona -15.ta brigada, po odvojajne na 1-batalion za pro~itvajne na s. Kolari, produ`ava po stazata ju`no ot s. Kolari za k. 1049 i se rasporedva na polazniot polo`aj za napad so eden batalion nad }juvekot s.ot. k.1049 za 500 m., so eden batalion na k.1049 i so eden bataljon na kjuvakot s.ot k.1049 za 600 m.

bataljon po pro~istvaneto na s.Kolari se postavlja vo kolonska rezerva na kjuvekot k.1049, po{to predhodno bataljonot ot ovaja kota vr{i napad na s. Midinci.

Napadot se vr{i so dvata desni batalioni na s. Zajas, a so levokojlnijot na s. Midinci i pora~istvajne na ova selo ovaj bataljon vr{i obuhvat na s. Zajas ot severna strana, kade ke sledva i kolonskata rezerva.

Zona {irejna desno: k.1049-k.731-k. 747 /zaklu~no/, a levo s. Kolari, k. 917-usamlen grob Crkva Bukoj~anska./zaklu~no/.

Po~etak na napadot ot polazniot polo`aj za napad vo 6 satot na 15.ti XI. 1944 godina.

Po ovlagijvajne na s. Zajas i ni{tvajne na neprijatelot brigadite prodol`uvat ~istejnoto i prikupljajne na oru`ie, taka da ratniot plen se prebacuva vo gr. Ki~evo i ma{koto naselenie se internira vo logor vo gr. Ki~evo.

3/. Zatvorvajne na pravecot: Gostivar-Ki~evo.-

*Po ovlagjivajne na s. Zajas i ni{tvajne na neprijatelskite bandi 15.-ta brigada po dadeni nova usna ili pismeni zapoved preduzima mar{ za prevoj Bukovik i zatvorva pravacot: Gostivar-Ki~evo so posedajne na polo`ajot k.1367-1518., kade ke smeni na edna brigada ot 41. divizija.*⁵⁹

Istiot den, [tabot na Petnaesettiot makedonski korpus }e upati Naredba do [tabovite na ^etirieset i prvata i ^etirieset i osmata makedonska NO divizija i [tabot na Ki~evskata grupa na brigadi na NOV i PO na Makedonija. Vo nea }e uka`e deka neprijatelskite “arnautski bandi gi imat posednato mesnostite: Ki~evo – Gostivar – Tetovo...” no i deka e potrebno edinците da se postavat vo tri operaciski grupi i toa:

“1) - I i XV brigada pod komandata na {tabot na 48. Divizija sem Turkovi}a⁶⁰ zamenika komandanta na istata divizija.

2) - VII i VI i IV arnautska pod komandata na drugarite Ja{mak⁶¹ i Turkovi}.

3) - Kompletna 41 divizija pod komanda na svojot [tab.

1. - Prvata i Drugata da preduzmat pokret na 11 o.m. pred pladne so cel da se pribli`at i navreme stignat do polaznite polo`aji za napad i to: prvata grupa do polaznite polo`ai za napad treba da stigne vo tri mar{a, a pome|u vtoriot i tretiot mar{ jedinците da dobijat odmor od 24 ~asa na prostorot s. Javorec s. G(orni) Dobrenoec, a vtorata grupa vo dva mar{a.

.....

- Prvata grupa }e trgni po xadeto za Ki~evo, od koje xade se odvajat za s. G(orni) Dobrenoec i planinskiot pat za Arakla – Kriva Reka i se postavat na prostoro: Ba~i{te – Kolari - Tajmi{te, so zadatak da go uni{tat neprijatelot vo odnosnite sela i go napadne s. Zajas, jer po podatcite so koj rapola`e ovaj {tab vo pomenuto selo neprijatelot je koncentriran. So pro~istvaweto na toj teren {tabo na ova grupa vednaga da isprati jedna brigada na polo`ajite Bukovik koja da go zatvori pravac od Gostivar.

- Vtora grupa isto taka }e trgni po xadeto za Ki~evo od koje xade }e se odvoji po pato za selata Br`dani–Srbjani so zadatak da go napadne i uni{ti neprijatelot vo grad

⁵⁹ DARM, f. 48 divizija, k. 55a, arh. br. 6575. Original, na ma{ina za pi{uvawe, na makedonski jazik.

⁶⁰ Vuko.

⁶¹ Kosta.

Ki~evo kako i da go osvoji i da go napadni istijot na prostoro: s. Premka–[utovo–Gorani i go pro~isti terenot.

.....

- Diviziskite previjali{ta }e bidet i to: za Prvata grupa vo s. Ba~i{te, vtorata grupa vo s. ^elopeci, a 41. Divizija vo s. Tujna kade i hirur{kite ekipi postaviti.

- Site jedinici da po~net napadanijeto na 15 ov. m. sabajle

- Jediniciite da odr`avat tesna vrska so me|usebesi i koordinirano da dejstvuvaat. Vrskite se odr`avat preku kurieri pe{aci i kovanici. So [tabot na korpuso pak prvata grupa i 41. divizija pored kurirsko povrzuvawe }e postojat i radio vrska, za koja cel odnosnite radiotelegrafisti je nu`no da zaka`at po~esta vrska.

- Za vreme na ovije operaciji da se obratet golema pa`wa na prehranuweto na drugarite, koje da bidat kvalitativno i kvantitati vo dobro.

- Ratnio plen da se prebacuvat vo gr. Ki~evo.

- Od osvojenite sela ma{koto naselenije da se internirat vo logor vo gr. Ki~evo.

- Za vreme na ovije operaciji {tabo na korpuso }e se namirat vo s. Karbunica, od kade }e rakovodat so operacijte.”⁶²

Soglasno dadenata generalna naredba, so po precizni isstrukcii za dejstva }e istapi i 48-ta divizija. Vo nejzinata naredba od 11 noemvri upatena do [tabot na Prvata makedonska brigada, }e gi precizira vremeto i mestoto na aktivnsotite. Vo odnos na toa }e bide zabele`ano:

“...Na 12. XI. o(vaa) g(odina) izvr{ete so brigadata nastupni mar{ ot s. Arbinovo do s. G. Dobrenovac po pravecot: s. Arbinovo - drum za Ki~evo - pat za s. G. Dobrenovac. ^as polaska 8,30 ~asot.

Doru~ok s. Arbinovo, ru~ek nad st(anica) Izvor, ve~era s. G. Dobrenovac.

Obratite pa`wa na s. Drugovo kade ima reakcija za da ne bidime otkrieni. Da se postavi mar{evska predstra`a (zaseda) dodeka pomini brigadata na 500 m. od pat~eto kaj se odvaaja od gl. drum za s. G. Dobrenovac ja~ina edna ~eta.-

Vo 7,30 satot ispratite dve patroli izvi/a~ki po istiot pravec.

⁶² DARM, f. NOB, k. 59a, arh. br. 3791. Fotokopija, na ma{ina za pi{uvawe, na makedonski jazik.

Izveštavajte za staweto i pokretot.”⁶³

Posebni naredbi so precizni aktivnosti za dejstva }e bidat upateni i do Petnaesettata i ^etvrtata brigada. Nivni delovi, se nao|aat vo Brodsko so namera da se prefrlat kon selata: Karbunica, Gorno i Dolno Dobrenoec i Izvor; od Slatino kon s. Mramorec i Sviwi{ta.

Pripemite za napad i osolboduвање na Ki~evo bile gri`livo izvr{eni. Rakovodstvoto na Divizjata raspolaга{e so podatoci za brojната sostojba na balisti~kite sili i nivniot raspored vo Ki~evo i negovata okolina. Nivnite pozicii vo gradot bile kaj Komandata na gradot, grobi{tata, Gorica, Ilinica i kaj s. Ra{tani. Tie podatoci prvenstveno bile dobieni od pozadinskite stra`i i ~lenovi na organizacijata na KP vo Ki~evo. Na 12 noemvri 1944 godina pak, brojната sostojba na brigadite (I i XV) bila okolu 2.100 borci, snabdeni so 1.041 lesno naoru`uvawe (pu{ki), 67 pu{komitrалеzi, 94 {majzeri, 6 minofrla~i, eden top, 171 kowi, i po eden motor, avtomobil i kamion.

So cel da se izvr{i precizno i navremeno zada~ata za napad na Ki~evo i negovata okolina, }e bide izdadena naredba so koja Prvata brigada „...na 12. XI. o. g. }e preduzmit nastupni mar{ ot s. Arbinovo vo 8 satot so praveco kretawa: Arbinovo-drum za Ki~evo -`. st. Izvor-s. G. i D. Dobrenovac so mar{evski ciq za ovaj den G. i D. Dobrenovac, kade }e se raspolo`it na prenoji{te, 12/13. XI. o. g. Ru~ek vo s. Klenovac, ve~era na prenoji{teto.”⁶⁴ Vo istot vreme i Petnaesetata brigada }e prevzema dvi`e~ki dejstvija za neјzino rasporeduвање.

Na 13 noemvri Prvata brigade }e odmora vo selata Gorno i Dolno Dobrenoec koj }e go iskoristi za popolnuвање so municija, snabduвање so opinci i obleka za onie borci koi i toa go nemale. Naredniot den (14 noemvri), Prvata brigada }e izvr{i mar{ od mestoto na dnevnoto boravili{te na okolnite visovi.

Na postavenite pozicii brigadata imala zadol`enie da napravi sopstveno obezbeduвање kako pred stra`a locirano vo pravecot na s. Be~i{te.

Na toј prostor taa }e se snabdi so hrana koja }e bide donesena so kowi od selata: Javorec, Dobrenoec, Lav~ani, Klenoec, Malkoec i drugite okolni sela.

⁶³ DARM, f. 48 divizija, k. 55a, arh. br. 6574. Original, rakopis, na makedonski јазик.

⁶⁴ DARM, f. 48 divizija, k. 55a, arh. br. 6576. Original, na ma{ina za pi{uvawe, na makedonski јазик.

Vo tekot na denot se izvr{eni site pripremi za prestoniite napadni dejstvija. Se ~ekala samo naredbata od [tabot na 48-ta divizija. Taa }e bide izdadena vo 16.00 ~asot, na 13 noemvri kako naredba br. 37.⁶⁵ Generalnata opredelba na Divizijata bila da napadne na delot kon s. Zajas, „...uni{ti i potpuno ras~isti so ka~a~kite bandi vo s.: Le{nica, Gr{nica, Re`ani, Ba~i{te, Midinci, Kolari i Zajas...” ju`nata grupa da operira vo pravecot kon Ki~evo a 41. divizija na prostorot s. Jafa-s. Srbica. Za ispolnuvawe na ovie mo{ne va`ni zada~i naredbata gi precizirala i dejstvijata na brigadite.

So Naredbata se preciziralo i Diviziskoto previjali{te koe bilo smesteno vo osamenite ku}i zapadno od s. Ba~i{te, smestuvaweto na voeniot plen i evakuiraweto na ma{koto naselenie vo Ki~evo.

Vo izve{tajot od Prvata makedonska brigada na NOV i PO na Makedonija upaten do ^etirieset i osmata makedonska NO divizija, za sostojbite od 15 i 16 noemvri, }e se konstatira deka ve~etta na 14 sproti 15 neprijatelot ja zaposednal pozicijata s. Ba~i{te kota 1.049 nad s. Kolari, no i deka partizanskite sili zapo~nale borbeni dejstvija protiv niv. Za napadot bile upotrebeni po dve ~eti od vtoriot tretiot bataljon, a prviot bataljon ima{e zada~a da izvr{i zaobikoluvawe na neprijatelskoto levo krilo. Vo 8 ~asot edinicite uspele da go isteraat neprijatelot na druga pozicija za odbrana, kade se zadr`al do 11 ~asot.

Po uspe{niot minofrla~ki napad, Balistite bile odbieni {to pridonelo, so juri{, dvata bataljona celosno da ovladaat so dotoga{nite neprijatelski pozicii. Eden bataljon od Brigadata prodol`il so ras~istuvaweto na terenite okolku s. Ba~i{te-Re~ani-Le{nica i Gre{nica, dodeka pak Vtoriot bataljon prodol`il so goneweto na neprijatelot za da na pladne (13,30 ~asot) vleze vo s. Zajas. Vo ovie borbi na neprijatelot mu se naneseni pogolemi zagubi i istiot e primoran da se povle~e od selata: Zjas i Ba~i{te.⁶⁶ Do 14 ~asot, edinicite napolno go zavladeale celokupniot prostor i zapo~nale so gonewe na

⁶⁵ Ki~evo i Ki~evsko vo NOV 1941-1945. Dokumenti. Izbor i redakcija: Vasil Jotevski, d-r Simo Mladenovski i \or|i ^akarjanevski. Op{tinski odbor na zdru`enijata na borcite od NOV – Ki~evo. Ki~evo 1985, dok. br. 333, str. 483.

⁶⁶ Vo borbite bile zapleneti: 14 sanduci bugarska municija, 1 telefon, sandak mini za germanski top i bile zarobeni i okolu 60 lica. Zagubite na brigadata bea trojca zaginatii trojca raneti.

neprijateljot se do pozicijite nad s. Kolari. Je se povle~ vo pravecot na Bukovi}. Vo ve~er-nite ~asovi bataljonite so pridru`nata ~eta se povlekoa na preno}uvawe vo s. Zajas.⁶⁷

Povle~enite balisti~ki sili od Ki~evskiot kraj kon Bukovi}, }e se zdru`at so novopristignatite sili od Gostivar upateni preku selata: Sretkovo i Tajmi{te. Nivnata cel bila da se otvori nov „front” na toj poteg (s. Tajmi{te-s. Staro Selo-s. Kolari i natamu kon kotite 1.278). Na 16 noemvri neprijatelskite sili zapo~nuvaat bezuspe{en napad za povrat na igubenite teritorii.

Borbite za kone~no osloboduvawe na zapadna Makedonija ve}e bea vo zavr{na faza. Vo vrska so toa, Petnaesettiot korpus na 16 noemvri }e izdade Zapoved so koja „*Prvata brigada, oja~ana so dva bataljona od 7 brigada, da go prodol`i goneweto na neprijateljot po posoka: s. Tajmi{te - s. [undovski Rid, s. Leunovo - Vlajnica, kade }e ostavi obezbeduvawe za svojot til od eventuelen napad od pravecot: Gorna Reka - s. Mavrovi Hanovi i da prodol`i vo pravecot: s. Or}u{a - s. Duf - s. Re~ani - s. Vrutok - s. Pe~kovo - s. Le{nica - s. Vrap~i{te. ...*”⁶⁸

Ovoj prostor brigadata dobi zada~a da go is~isti od neprijatelskite sili, zavladee so nego i pri postojniot napad na Gostivar od strana na 48-ta divizija da pomaga vo istiot. Vo toj period, Prvata brigada bila zadol`ena “*da obrazuva previjali{te vo s. Leunovo, do sozdavaweto na vozmo`nost za transportirawe vo gr. Ki~evo...*”⁶⁹

Na 18 noemvri, po likvidiraweto na neprijatelskite sili, edinicite na 48-ta divizija, vo 16 ~asot vleguvaat vo Gostivar. Vo vrska so toa, }e bide izdadena posebna naredba od [tabot na 48-ta divizija, ~ija cel be{e da se dadat nasoki za blokirawe na Gostivar i negovata periferija do kone~no rasporeduvawe na silite na NOV i PO na Makedonija na toj prostor. Zatvoraweto na odreddeniot prostor do doa}aweto na Prvata brigada, treba{e da go izvr{i Petnaesettata brigada.

Vo oslobodeniot Gostivar, soglasno naredbata od [tabot na XV korpus upaten do [tabot na 48-ta divizija od 18 noemvri, se sugerira da se izvr{i blokada vo gradot, pristapi kon mobilizcija na sevkupното ma{ko naselenie i sobere raspolo`ivoto oru`je i municija

⁶⁷ DARM, f. Prva makedonska NO brigada, k. 41a., arh. br. 5879. Original, na ma{ina za pi{uvawe, na makedonski jazik.

⁶⁸ Cit. zbornik: Ki~evo i Ki~evsko vo NOV 1941-1945..., dok. br. 336, str. 488.

⁶⁹ Isto.

koe se naojalo vo gradot. So naredbata strogo se zabranuvalo "...od privatnite stvari ništo da ne se zemat."⁷⁰

[tabot na divizijata vo svojot izveštaj] e referira deka borbite vodeni od 15 do 18 noemvri 1944 godina, bile uspešni no i deka bilo zarobena pogolema količina na oružje i municija:

"1. - Vo s. Zajas: 2

- 24.000 metkovi bugarska municija,
- 12.500 metkovi engleska municija,
- 80 račni bombi,
- 100 mini za laki itaqanski baca~,
- 40 mini za germanski baca~,
- 1 neispraven leki baca~,
- 1 te`ok mitraqez itaqanski i
- 1 artileriski dvogled-durbin periskop.

2.- Vo s. Simnica:

- 20 sandaci mini za teški baca~ - "[toks-Brand"
- 1 te`ok itaqanski mitraqez,

3. - vo selata Rečani, Duf i Raven:

- 300 račni puški vo po golem procent bugarski,
- 4 italijanski puškomitraqezi i
- 1 engleski puškomitraqez,
- 1 te`ok mitraqez "[varc Loze",
- Po golemo količestvo razna municija razdeleno na borcite ot 1. 7. brigadi.

4.-Vo Gostivar:

- 800 puški razni modeli,

⁷⁰ DARM. f. NOB, k. 59a, arh. br. 6465. Original, na mašina za pišuvawe, na makedonski jazik.

- 8 pu{komitrazezi,
- 4.600 metkoj germanska municija,
- 5.400 metkoj za te{ki mitrazezi itaqanski,
- 36 mini za te{ki baca~,
- 252 granati za top 37 mm. i 41 mm.
- 9 mini za leki baca~
- 10 ra~ni bombi Buhalni.”⁷¹

Zarobenoto oru`je za mnogu kuso vreme }e bide razdeleno na edinice, na borcite koi dotoga{ ne bile naoru`ani. Ranetite borci od Divizijata bile smesteni vo Gostivar, a borcite od Brigadata vo selata: Vrap~i{te, Dobre{e i Dobri Dol.

Na 24 noemvri 1944 godina, so naredbata na [tabot na 48-ta divizija upatena do Prvata makedonska narodnoosloboditelna brigada, a vo soglasnost so usnata zapoved na Komandantot na XV korpus za eliminirawe na eventualno zaostanatite ka~a~ki bandi i balisti~ki sili na prostorot na Rekanskata okoliya i Mavrovsko, Prvata brigada upati eden bataljon (treti) vo mavrovskiot kraj za izvr{uvawe na postavenite zada~i. Bataljonot be{e smesten vo kasarnata vo Mavrovi Anovi. Vtoriot bataljon be{e upaten vo pravcot na s. Dobri Dol i Kali{te, a prvot vo reonot na s. Vrap~i{te.

Za vremne na izvr{uvaweto na zada~ite {to i bea postaveni na Brigadata, taa uspea vo periodot od 20 do 24 noemvri da sobere pogolema koli~ina na oru`je i drug voen materijal. Bea sobrani 215 pu{ki, 9 sandaci municija i 20 bombi (ofanzivni) od italijansko proivodstvo i 3 revolveri. Bile zarobeni i 25 lica i 40 balisti.⁷²

So Naredba od 25 noemvri, Vtoriot bataljon ima{e zada~a da ras~isti so razbienite balisti na Xemo i da go sobere seto oru`je koe se nao|alo na toj teren i toa vo selata: Kali{ta, \ur|ovi{te, Lomnica i Krastite iznad Lomnica, Prvot bataqon da izvr{i dvi`ewe od s. Dobre{te do s. Vrap~i{te, a Tretiot bataljon dobi zada~a da dejstvuvava vo

⁷¹ DARM. f. NOB, k. 55a, arh. br. 6587. Original, na ma{ina za pi{uvawe, na makedonski jazik.

⁷² DARM, f. NOB, k. 41a, arh. br. 5882. Original, rakopis, na makedonski jazik.

razoru`avawe na neprijatelot vo Mavrovsko-rekanskiot predel.⁷³ Zada~ite na brigadata vo narednite denovi bile celosno izvr{eni.

Po izvr{enite akcii, na 28 noemvri Vtoriot bataljon }e se pribere na poziciite vo s. Dobri Dol. Vo akciiite izvr{eni dotoga{, a pri razoru`uvaweto na s. Lomnica, bilo sobrano 15 pu{ki i mala koli~ina na municija.⁷⁴ Vo izve{tajot od [tabot na Prvata makedonska brigada na NOV i PO na Makedonija upaten do [tabot na ^etirieset i osmata makedonska NO divizija, }e bide zabele`ano deka }e bidat izvr{eni akcii vo i selata: Vrben, Ni~pur, Karakornica i Bogdevo a so cel “...razoru`uvane na masata i fa~ane zalo`nicite /Den/es go povikav komitetot od Volkovija. I toa selo je razoru`ano od strana na {iptarskite partizani kako i skoro site sela vo reonov set pretreseni no po ispadot na hris~ansko naselenie pravilno neje raboteno. Skoro site zlikovci set pu{teni na sloboda i od pojedini sela neje sobrano seto ora`je.... Edna ~eta stalno ke bide na teren dok ne se obi[at site sela po r/eka/...”⁷⁵ Po izvr{enite akcii, brigadata }e se postavi na prostorijata i toa: so eden bataqon vo s. Dobre{e, so eden bataljon vo s. Dobri Dol, a [tabot na brigadata so dva bataljona (od koj eden) vo s. Vrap~i{te.

I poktraj vospostavnata kontrola, Balistite na poedini mesta, so iznenadni napadi vr{ele diverzantski akcii. Edna od niv bila i napadot na stra`ata na Hidrocentralata „Vrutok”, vo koja prestrelka bil ranet stra`arot na centralata. Vo vrska so toa, na 29 noemvri [tabot na ^etirieset i osmata makedonska NO divizija na NOV i PO na Makedonija }e upati naredba do [tabovite na Prvata i [estata brigade za izvr{uvawe na konkretni dejstvija. Prvata brigada ima{e obvraska da uputi potrebna snaga za dejstvo vo s. Raven i ottamu da go internira naselenieto.⁷⁶

Na 1 dekemvri 1944 godina Prvata brigada }e bide rasporedena za kontrola na terenot i toa: 1 bataljon (dve ~eti) vo s. Zduwe, eden vod vo Ki~evo koj pomagal vo

⁷³ DARM, f. NOB, k. 41a, arh. br. 5883. Original, na ma{ina za pi{uvawe, na makedonski jazik.

⁷⁴ DARM, f. NOB, k. 41a, arh. br. 5889. Original, na ma{ina za pi{uvawe, na makedonski jazik.

⁷⁵ DARM, f. I Makedonska brigada, k. 41a, arh. br. 3888. Original, rakopis, na makedonski jazik.

⁷⁶ DARM, f. 48 divizija, k. 55a, arh. br. 6602. Original, na ma{ina za pi{uvawe, na makedonski jazik.

sproveduvaweto na interniranite balisiti⁷⁷, eden vod vo s. Vrap~i{te, vtor bataljon vo s. Dobri Dol, tretiot vo s. Trnica-Reka a ~etvrtiot bataljon vo s. Vrap~i{te kade se nao|al i [tabot na brigadata.⁷⁸ Ve}e na 3 i 4 dekemvri aktivnostite na Brigadata }e splasnat vo progonot i ras~istuvweto so balistite na toj protor. Toa }e se dol`i na faktot {to ve}e ne se pojavuvaat nikakvi aktivnosti od nivna strana.

Zavr{nite operacii za osloboduvawe na Makedonija vo sredinata na noemvri bile zavr{eni. Na prostorot vo zapadna Makedonija bile izvr{uvani operacii ednistveno za razbivawe i kone~na presmetka so balisti~kite sili i ka~a~ki bandi. Tokmu vo toa vreme, najvisokoto voeno rakovodstvo ve}e imalo planovi a soglasno planovite na Vrhovniot {tab na NOV i PO na Jugoslavija, za priklu~uvawe na makedonskite edinici vo zavr{nite operacii za kone~no osloboduvawe na Jugoslavija. Makedonija trebalo da dade svoj pridones vo kone~nata presmetka so silite na naci-fa{izmot.

Uspe{no izvedenite akcii za vospostavuvawe na celosna konrola na teritorijata pod dejstvo i ne samo na Prvata narodnoosloboditelna brigada, uslovi G[na NOV i PO na Makedonija na 6 dekemvri da donese naredba za reorganizirawe na edinicite. Toga{, 48-ta divizija so I-ta , II-ta i VII-ta pe{adiska brigada, vleguvaat vo sostavot na XV novoformiran udaren Korpus. Vo sostav na Korpusot }e vlezat i 42 divizija so III-ta, XIV-ta i XV-ta pe{adiska brigada kako i [iptarskata brigada.

“...- I. Brigada na 9. XII 1944 godina }e preduzmit nastupni mar{ ot s. Vrap~i{te za gr. Tetovo so mar{evski ciq gr. Tetovo kade }e bidi sedali{teto na brigadata. Po pristigajne vo gr. Tetovo odma vleguva vo sostav na 48. divizija novoformirana, i se stava pod komanda na novijo {tab na 48. divizija /dosega{en [tab na 50 divizija/...”⁷⁹

⁷⁷ Za postapkite kon zarobenite Balisti, [tabot na Divizijata donesuva posebna naredba kako da se postapuva vo takvite slu~aevi. Vo dokumentot se veli: „... PO NIKAKOV IZGOVOR DA SE UBIJAT.

Zarobenite arnauti koj nemat predajano oru`je da se saslu{avat redovno i da se nastoji na to ako predajat oru`je da }e bidat oslobodeni.

Takvite pak koj nemat odgovornost a se najduvat vo logorite da se saslu{ajat i oslobodat pod garancija na 4-5 po{teni seqaci koj }e bidat odovorni za niv vo slu~aj da pobegni nekoj odma da izvesti. Istite }e imat spisak na site oslobodeni, a duplikatot na spisakot }e bidi vo {tabot na brigadata.

... SE ZABRANUVA PALEWE NA KUJI...”(DARM, f. 48 divizija, k. 55a, arh. br. 6605. Original, na ma{ina za pi{uvawe, na makedonski jazik.).

⁷⁸ Spored dokumentacijata, Prvot bataljon (dve ~eti) koi bile vo s. Zduwe a po izvr{enata zada~a se vratil vo s. Vrap~i{te.

⁷⁹ DARM, f. 48 divizija, k. 55a, arh. br. 6612. Original, na ma{ina za pi{uvawe, na makedonski jazik.

Prilivot na novi borci no i izdadenata naredba za vr{ewe na mobilizacija na mladinci na vozrast od 18 do 30 godi{na vozrast, uslovi da nastane nova reorganizacija na voenite edinici. Vo Tetovo be{e organizirana t.n. Trupna {kola od kade borcite bea rasporeduvani za popolnuvawe na Prvata brigada.

Vo po~etokot na januari 1945 godina, vo reorganiziranata Prva brigada voeno }e se ukonponiraat ~etiri i eden dopolnitelen bataljon, ~eta za vrski, protiv tenkovska ~eta, protivavionska ~eta, minofrla~ka ~eta i po eden izviduva~ki, za{titen i pionerski vod. Brigadata be{e potrebno solidno, spored toga{nite mo`nosti, da se opremi so potrebnoto oru`je, municija i obleka. Za ispolnuvawe na taa zada~a pak, so posena naredba na borcite im bea staveni na usluga voenozadninskite organi i organizacii, komandite na mesta i podra~ja kako i formiranite masovni takanare~eni op{testveno-politi~ki organizacii. Tie bea zadol`eni borcite da gi snabdat so sekakva topla obleka potrebna za izveduvawe na patuvaweto do Srem.

Za prefrluvaweto na Brigadata od Tetovo do Skopje a i potoa kon Vrawe i natamu kon Belgrad, bea izvr{eni seriozni tehni~ki podgotovki. Vo vrska so toa, na 1 januari 1945 godina, G[na NOV i POM }e izdade naredba za prefrlawe na edinicite od XV Korpus na novoto vojuvali{te, Srem. Taa organizacija }e bide izvedena i vo sorabotka so voenoto rakovodstvo na Srbija.

Na 7 januari, po detalni analizi i zabrzani podgotovki, be{e izgotven od strana na Glavniot {tab i predaden na XV Korpus planot za mar{ot. Spored toga{nite sostojbi na patnite komunikacii, (razru{ena `elezni~kata linija na pove}e mesta i mostovi na patot Skopje-Vrawe), edinicite na XV Korpus bea prinudeni pe{ da zaminat za Vrawe. Brigadata koja se nao|a{e vo s. Bardovci, Skopsko, preku Kumanovo zaminuva vo Ristovac kade preno}uva. Tuka borcite }e napravat sredba i razgovori so komandantot na Glavniot [tab general Mihailo Apostolski i politi~kiot komesar na Glabniot [tab, Borko Temelkovski-Liljakot a na borcite koi imale osobeni zaslugi vo dotoga{nite bitki im bile dodeleni zaslugi i odlikuvawa.

Na 12 januari brigadata }e pristigne vo Vrawe. Tamu borcite }e bidat sve~no pre~ekani i snabdeni so toplo jadewe. I, nabrzo, po nekolku dneven odmor, na 13 januari, so voz (teretni vagoni), bea prefrleni prvo vo Ni{ a potoa vo Belgrad (14 januari).

Po pristignuvaweto vo Belgrad, edinicite pe{ zaminuvaat za Zemun kade {to po pristignuvaweto se smesteni i tamu preno}uvaat. Naredniot den, istite }e zaminat i bidat

razmesteni vo Stara Pazova i vo s. Vojka. [tabnoto rakovodstvo pak, se nao|a{e vo seloto Batajnica Tamu edinicite se z Dobija so novo sovetsko oru`je koe be{e zameneto so staroto dotoga{ upotrebuвано, a dojde i do prestruktuirawe na edinicite na Korpusot.⁸⁰ [tabot na brigadata }e bide vo sostav: komandant Tihomir [areski, politi~ki komesar Ja}im Spiroski, zamenik na komandantot Petar Denta i zamenik na komesarot Dim~e Kepeski. Komandite na bataljonite bea ovie: I bataljon – komandant Kiril Donski, komesar Dragan Vasilevski; II bataljon – komandant Petar \on~evski – Gile, komesar Savo Kostovski; III bataljon – komandant Milan Jovanoski – Stari, komesar Jovan Stefanovski – Rile. Komandniot kadar na ~etite glavno be{e sostaven od postari borci na Prvata brigada.

Rakovodniot kadar i edinicite so celosna pomo{ na sovetski voeni instruktori, }e zapo~at zabrzana obuka so novoto oru`je. Be{e organizirana edina~na i grupna borbena obuka na borcite. Be{e organizirano boevo ga|awe i natprevaruvawe so {to se nastojuva{e vo celost borcite da se zapoznaat so ognenata mo} na sovetskoto oru`je. Obukata na borcite trae{e malku pomalku od eden mesec, a se izveduva{e po 12 ~asa dnevno. Pokraj toa, borcite dobija i nova unificirana obleka. Obuka od voeno-takti~ka priroda be{e organizirana i za rakovodniot kadar.

Edinicite na 48-ta divizija⁸¹ vo koja be{e rasporedena i Prvata brigada, do 1 april bea rasporedeni vo zadninskite pozicii na frontot vo grad~eto Ilok kade bil smeten i [tabot na divizijata.

Divizijata tamu ima{e dobieno nasoki za natamo{ni dejstvija. Taa be{e vo tesna korelacija i gotovnost da i pomogne na Prvata proleterska divizija na potegot: [aren grad-Novak Babska i prostorot Berkasovo, vo slu~aj dokolku nastane prodor na neprijatelskite sili na tie pozicii. No toa ne se slu~ilo. Borbenata gotovnost na brigadata be{e izrazena i so brojната sotojba na istata. Na 8 april taa ima{e 1.616 borci, 161 oficir i 265 podoficiri, a od naoru`uvaweto ima{e: 529 pu{ki, 82 pu{komitralezi, 18 mitralezi, 514 avtomati, 36 minofrla~i, 4 topovi, 32 protivtenkovski pu{ki, 1.710 bombi, 131 kovi i druga oprema.⁸²

⁸⁰ Formaciski Korpusot dejsuva{e so 3 divizii i vo niv 3 brigadi, tie so 3 bataljoni, 3 ~eti, 3 voda i 3 desetini.

⁸¹ Edinicite na XV Korpus bea pod direkna komanda na Prvata jugoslovenska armija.

⁸² Cit. trud: Prva Makedonska narodnoosloboditelna udarna brigada..., str. 227.

Na 9 april, XV Korpus ja dobiva zada~ata da gi pokrene sopstvenite sili (48 divizija) i stacionira na prostorot kon selata: Berkasovo, Sot i Molovin. Vo toj kontekst, Prvata brigada be{e rasporedena vo seloto Berkasovo. Taa (celata 48 divizija), vo po~etnite zamisli, be{e predvidena so posebnata naredba na Prvata armija, da bide rasporedena kako vtor e{alon koj bi imal za zada~a da napravi napadni dejstvija po probivaweto na frontot od strana na edinicite odnosno izvr{eniot glaven udar na Armijata, s. Tovarnik-s. Ila~a. Realizacijata treba{e da zapo~ne na 10 april 1945 godina. Spored planot i zapovedta na XV Korpus, Prvata brigada imala za zada~a da dejstvuva me|u ^etvrtata srpska brigada (levoto krilo) i Sedmata makedonska brigada (desnoto krilo).⁸³

Napadot bil predviden da se izvr{i na 12 april vo ranite utrinski ~asovi (5 ~asot). Konstatacijata bila deka makedonskite edinici bile spremni no nemale dovolno artileriska municija. Spored planot koj bil predviden, zavzemaweto na Vinkovski i Vukovar trebalo da se napravi za 3 dena a na 13 april da se ovladee so linijata Vukovar i selata Mirkovci i Kompletinci i na 14 april, po borbite da se oslobodi Vinkovci.

Na 13 april, po prodorot vo zonata na {irewe na dejstvijata na 21-ta divizija (s. Ila~a i s. [idski Banovi~i), 42-ta makedonska divizija so svoi borbeni aktivnosti u~estvuva vo zavzemaweto na Tovarnik. Od tamu, prodol`uva da nastapuva vo pravecot na selata: Orolik, Slakovci i Mirkovci so tendencija na ras~istuvawe na neprijatelskite sili. Vo ve~ernite ~asovi na 13 sprema 14 april, makedonskite edinici navleguvaat vo borbeni dejnosti za osloboduvawe na Vinkovci od jugosito~niot pravec. Vo vrska so toa, [tabot na XV Korpus so posebna naredba }e gi regulira prestonite zada~i i toa: zonata na {irewe i dejstvo na 48-ta divizija da bide od s. Tovarnik k. 83 isklue~eno do mostot na r. Bosut. Celta bila Prvata brigada so svoite aktivnosti da i pomogne na Vtorata brigada pri napadot na selata: Srakovci i Orolik.⁸⁴ Zaradi konfiguracijata na terenot na Vinkovci (ravni~arski predel), pred gradot neprijatelskite sili otvorile silen artileriski ogan. Od tie pri~ini, nastapuvaweto na Prvata i Vtorata brigada be{e vo zna~itelna mera ote`nat. No vo popladnevnite borbi taa uspea da navleze vo gradot koj vo ve~ernite ~asovi be{e osloboden.

Osloboduvaweto na Vinkovci otvori prostor za napreduvawe i osloboduvawe na novi mesta. Vo toj kontekst, [tabot na divizijata }e donese nova naredba so koja edinicite

⁸³ Na istoto mesto, str. 240.

⁸⁴ Cit. trud: Vlado A, Ivanovski, Od Debarca do Rogo{ka Slatina..., 146.

pod nejnina kontrola treba da prodol`at so proteruvaweto na neprijatelot i zaminat kon selata: Ivankovci, Voljinci i Mikanovci i, od tie pozicij, da gi napadnat selata: Stri`ivojno i Vrpoqe i istite gi oslobodi. Vedna{ po napu{taweto na Vinkovci, edinicite }e se sudrat so istureni delovi od germanskite pozicij vo reonot na selata: Ivankovci-Novo Mikanovci, Brezni~kiot kanal, [umata Jasiwe i dol` patot za Vrpoqe. Na toj prostor }e se razvijat pove}e borbi vo koi }e se prodol`i so goneweto na neprijatelot kon Slavnoski Brod. Celta be{e na neprijatelot da mu se onevozmo`i pregrupirawe i organizirawe na odbrana na gradot, voedno da se prese~at komunikaciite: Slavonski Brod-Slavonska Po`ega i Nova Gradi{ka, pri {to, be{e potrebno da se zavzeme Po`ega. Za ostvaruvawe na takvite celi, edinicite na 48-ta divizija vodea postojani borbi. Na 16 april, soglasno dadenite planovi i posoki na dvi`ewe kon Stri`ivojno-Vrpoqe, divizijata prodol`uva vo pravecot kon s. Andrijevc, a Prvata brigada da go napadne s. Vrpoqe i istoto go oslobodi.

Na 17 april vo ranite utrinski ~asovi, selata Stri`ivojna, Vrpoqe i Pi{karevc bea oslobodeni. Vo ovie borbi bea raneti komandantot na Vtoriot bataljon Petar \on~evski – Gile i politi~kiot komesar Savo Kostovski, a Tretata brigada pretrpe te{ki zagubi.

Na 19 april edinicite pristignaa na podra~jeto na Slavonska Po`ega. Vo napadot na gradot pokraj 42-ta, u~estvuva{e i 48-ta divizija so nejzinata Prva brigada kade vodea borbi protiv domobransko-usta{kite i pomal broj na germanski sili.

Na 21 april zapo~na napad na gradot so artilerisko-minfrla~ki dejstvija. Vo borbite bea zarobeni preku 860 neprijatelski vojnici i stare{ini, a bea ubieni okolu 550 i nad 350 raneti neprijatelski vojnici.

Po osloboduvaweto na Slavonska Po`ega, edinicite na brigadata go prodol`ija dvi`eweto kon naselenoto mesto Pakrac. Tamu, po dvodneven odmor, brigadata go prodol`i dvi`eweto kon s. Gare{nica i s. Kajgana upatuvajki se kon Daruvar (29 april) i na severozapad vo pravec kon Zagreb. Popatno taa }e razvie pove}e borbi. Osobeno zna~ajna borba be{e vodena za zavzemaweto na s. Dugo Selo kade i be{e zarobena pogolema koli~ina na oru`je i voena oprema. Od tie pozicij brigadata izbi na samiot pat za Zagreb i zagrebskiot aerodrom. Po uspe{nite borbi, brigadata navleze vo Zagreb. I tamu, taa }e vodi pomali borbi osobeno vo reonot na Sljeme. So ovie voeni dejstvija vo gradot i okolijata, bea zavr{eni borbite za osloboduvawe na Zagreb i okolijata.

Dvi`eweto na site makedonski edinici po osloboduvaweto na Zagreb prodol`uva kon Slovenija no bez zna~ajni borbi so neprijatelot bidejki toj se nao{a{e vo intenzivna

faza na izvlekuvawe od boi{tata na Jugoslavija upatuvajki se kon Avstrija. Pomali i nezna~itelni borbi bea vodeni so ostatoci od usta{kite formacii. Potoa, so dvi`ewe, brigadata }e pristigne do Rogo{ka Slatina kade i }e se zadr`i na podolg (desetdneven) zaslun`en odmor.

Po desetdnevniot odmor, zakrepnata, kompletno motorizirana, taa }e go zapo~ne patot za nazad, kon Makedonija. Pravecot na dvi`ewe }e bide kon severnite delovi na Bosna, Sisak, Bawa Luka, Bosanski Petrovac, Biha~, Karlovac i drugi mesta. So povlekuvaweto kon Makedonija i nejzinata krajna destinacija Skopje, makedonskite edinici imaa za zada~a da dejstvuvaat i popatno da gi likvidiraat ostatocite od ~etni~kite sili koi neprestavuva nikakva voena sila.

Prvata Brigada koja go zapo~na svojot borben od od Debarca, a potoa priklu~ena kon 48-ta divizija i XV-ti Korpus, po dolgi meseci na borbeni dvi`ewa, se vrati vo Makedonija. Na 27 juni 1945 godina na site borci koi bea na Sremskiot fron vku~uvajki gi i borcite na Prvata makedonska udarna narodnosloboditelna brigada, vo glavniot grad na slobodna demokratska federalna Makedonija Skopje, i be{e prireden sve~en pre~ek so paradno dejstvo. Po izvedenata parada i govorite na visokite voeni rakovoditeli, vo gradskiot park vo Skopje bila organizirana seop{ta narodna veselba vo ~est na borcite, a ve~erta, vo narodniot teatar bila odr`ana sve~ena akademija po toj povod.

^etirieseti osmata divizija nabrzo, soglasno mirnodopskite uslovi be{e priklu~ena vo sostavot na Pettata armija, a za posebni zaslugi vo Vtorata svetska vojna i nejziniot izvonreden pridones vo borbata protiv naci-fa{izmot, okupatorot i doma{nite predavnici, so naredba na Vrhovniot komandant na Jugoslovenskata armija Josip Broz-Tito, be{e proglasena i imenuvana kako Petnaesetta proleterska brigada.

Vo tekot na vojната i vo zavr{nite operacii za kone~no osloboduvawe na Makedonija i Jugoslavija, Prvata makedonska narodnoosloboditelna brigada mu nanese na neprijatelot te{ki zagubi od okolu 2.000 mrtvi i tolku raneti, okolu 2.000 zarobeni neprijatelski vojnici i oficieri, a zapleni okolu 10 topovi, preku 2.000 pu{ki, 200 avtomati, 80 pu{komitrалеzi, 20 mitralezi, 60 kamioni, 15 motocikli i golem broj raznovidna oprema, vozila, municija i vooru`uvawe.

Vkupniot broj na borci koi pominale niz brigadata iznesuva okolu 1038, a zaginale 378.6.

Od Prvata makedonska udarna brigada za narodni heroji se proglaseni:

Filipovski ^ede – Dame

Mihajlovski Kosta – Miho

\or|evi} Dragutin – Alija

Crvenkovski Trajko – Krste

Popovski Lazar Pan~e

Zabaznakovski Atanas - Ruski

Brigadata e odlikuvana so Orden zasluga za narod i Orden na bratstvoto i edinstvoto.

PRILOZI

S E J A V A W A

CVETKO UZUNOVSKI:85

⁸⁵ Delovi od sejavaweto na Cvetko Uzunovski: „Sozdavaweto na Prvata makedonska Narodnoosloboditelna brigada”vo: Goce Mitevski, d-r Ilija Josifovski, d-r Mile Todorovski, Boro Mitrovski, Tihomir [areski. Mile Arnautovski, Ilija Bogoevski, Prva Makedonska narodnoosloboditelna udarna brigade. Makedonska kniga, Skopje, 1991, 330.

...Na 8 juni 1944 godina vo s. Lokov-Malesija be{e formirana Prvata makedonska udarna brigada, a na 24 juni vo s. Zba`di be{e formirana Prvata kosovsko-metohiska brigada. Ovie dve udarni brigadi bea formirani vsu{nost u{te na mar{ot vo Egejska Makedonija. Tamu i toga{...od Prvata makedonska kosovska brigada i od novite partizani bea formirani dve grupi bataljoni – makedonska i kosovsko-metohiska. I od samoto formirawe na ovie dve grupi bataljoni ne postoe{e pove}e makedonsko-kosovska brigada. Zatoa {to sekoja od ovie grupi bataljoni ima{e svoj {tab i dejstvuva{e samostojno pod rakovodstvo na ~lenovite na Glavniot {tab na Makedonija. Na 8 i na 24 juni be{e izvr{en, odnosno odr`an samo sve~eniot del na formiraweto na Prvata makedonska brigada i na Prvata kosovsko-metohiska brigada.

Formiraweto na I-ta makedonska brigada na 8 juni i na I-ta kosovsko-metohiska brigada na 24 juni 1944 vsu{nost e reorganizacija na Prvata makedonsko-kosovska brigada. Zatoa, 8 juni 1944 godina treba da se tretira kako reorganizacija na Prvata makedonsko-kosovska brigada, a ne kako formirawe na I-ta makedonska. Inaku, po redosled Prvata makedonska brigada bi bila IV-ta brigada.

Posle reorganizacijata na Prvata makedonsko-kosovska brigada vo Prva makedonska i Prva kosovsko-metohiska, be{e odr`ano partisko sovetuvawe na koe se razgleda postojnata voeno-politi~ka situacija i zada~ite na komunistite.

Vo tekot na maj-juni-juli 1944 godina dvete grupi bataljoni, odnosno dvete brigadi – Prvata makedonska i Prvata kosovsko-metohiska, vodea te{ki borbi so germanskite i golemo-albanskite voeni i policiski formacii vo Zapadna Makedonija. Postojano bevme vo polo`ba na ofanziva i kontraofanziva. Vo ovie borbi na{ite edinici imaa ne samo nastapuvawa tuku ponekoga{ i otstapuvawa, manevrirawe i povlekuvawe na drugi pozicii. No sepak, za celo ova vreme, na{ite edinici voglavno dominiraa i uspevaa da ja kontroliraat teritorijata na Zapadna Makedonija, osobeno Debarca, Malesija, Drimkol i Kopa~ijata.

Za uspesite vo ovie borbi, za po`rtvuvanosta, juna{tvoto i visokiot borben moral, Glavniot {tab na Makedonija im odade pismeno priznanie na borcite i komandniot sostav na Prvata makedonska udarna brigada i na Prvata kosovsko-metohiska udarna brigada.

Podocna, Prvata makedonska brigada vode{e borbi zaedno i so drugi makedonski edinici kako i vo sostavot na 48-ta divizija se do kone~no osloboduvawe na Zapadna Makedonija. So ogled na brziot rast na Narodnoosloboditelnata vojska na Makedonija – formirawe na novi brigadi i sozdavawe na divizii – Glavniot {tab na Makedonija vr{e{e

razmestuvawe na komandniot sostav. Taka vo avgust 1944 godina za komandant na Prvata makedonska udarna brigada be{e nazna~en Tihomir [areski, a za politi~ki komesar Jakim Spirovski...

SA[A PETROSKA⁸⁶

@e`e sonceto. No toa ne im pre~i na mladite partizani i partizanki, posednati na zemja, so golemo netrpenie da o~ekuvaat zapo~nuvaweto na veselbata po povod formiraweto na Prvata makedonska udarna brigada. O~ite na site se upraveni kaj skromnata partizanska bina, napravena od nekolku {tici i zagradaena so {atorski krila. Edinstveniот skapocen ukras {to ja krasibinata be{e slikata na drugarot Tito.

Najposle poleka se kreva zavesta na binata, gordo zastanati so pu{ki na ramo i bombi na pojas, partizanite i partizankite ja zapeaja himnata. Grmmna pesnata niz seloto, svetnaa licata na site prisutni. Sledi Mar{ot na Prvata makedonska udarna brigada. Nova pesna, novi plameni dumi koi utre treba da se razleat i da eknat niz celata na{a zemja. Zapo~nuvaat to~ki. Se izveduva pieskata „Zatvoreni”. Tiho se slu{aat melodi~nite zvuci na edna makedonska pesna...

Na binata nova scena. Zatvorenikot le`i mrtov. Zad binata se slu{a ta`na makedonska pesna i grmnuva eden silen glas: „Da, taka ginea, taka se topea narodnite sili. Temnite }elii na zatvorite vo Bile}a i Mitrovica, vo Skopje i vo Sofija, vo Bitola i Tirana ve~no }e prika`uvaat za groznite zlo~ini {to gi vr{e{e krvolo~niот neprijatel nad na{ite narodni borci”. Toa go gledaat partizanite i partizankite, nivnite srca se polnat so omraza protiv neprijatelot koj treba da bide uni{ten.

Pieskata se zavr{uva so borbena pesna.

Slednata to~ka e recitacija. Ti{ina, duri drugarot recitira na binata od publikata mo`at da se ~ujat vozdi{ki. Tie vozdi{ki se od nekolku selani od popalenoto selo Lokov...

Aplauz. Binata se zatvora.

Kratka pauza. Zavesata se kreva. Na binata kafe. Na masa sedi sreski na~alnik \or|e Magarevi}, Nikola Jon~e. Toa se izveduva ske~ot vo ~etiri sliki: PETOIMENIOT \ORE. Nie sem prisutni na edna komedija tragedija. Gledaj}i go ske~ot, ja gledame stvarnosta. Zar sekoj od nas ne videl profesionalni patrioti kako {to e \ore? Vo vreme na golemosrpskiот re`im toj e \or|e Magarevi}. Jugoslavija na kralot Petar kapitulira. Vo

⁸⁶ Citiraniот trud, 355-356.

grat~eto se ~ekaat da dojdut Bugarite. Na{iot \ore seka se vika Georgi Magarev, „opol~enec i borec od fronta”. Treta scena. Vo gradot idat Italijancite. Na{iot junak sega se vika Xorxo Azinini. Se vospostavuva golemoalbanska vlast. Toj imeto go menuva vo \or| Gomari. ^etvrta slika: partizanite go oslobodija grat~eto i \or|e e „borec” za slobodna Makedonija vo Federativna Jugoslavija. No, samo tuka ne mu fati kalemot: demaskiran e i sudbinata negova site ja znaat...

Po redo e humoristi~niot vesnik „Sred pole xunxule”. Niz smeja i satira se razgleduva politi~kata situacija i borbite {to gi vode{e na{ata brigada so Germancite i „fudbalistite” (balistite). Na krajot na vesnikot se minuva na vnatre{niot `ivot na Brigadata.

Potoa „Vrap~eto” – {to leta nasekade i ni donesuva novini od celiot svet, se {to ni ka`a „bez }ar ni go prodade”.

Priredbata se zavr{i so mar{ot „Vo borba”, {to go pee{e brigadniot me{an hor.

Zasviraa gajdite, zatapaa tapanite. Se razvea kr{no makedonsko oro. Pesna, svirka i smeewe se slu{a{e na site strani. Tie {to ne igraa sedeja okolu golemiot ogan. Sekoj be{e zagledan vo crvenite plamni i misle{e za denot koj se pribli`uva{e, denot koga niz gradi{tata i selata }e ekne slobodna makedonska pesna i svirka. Neumorni kako vo borbata taka i vo igrice, nikoj ne oseti kako mina vremeto. Po~navme da se rasturame. Seloto se uti{a. Site spieja. Samo nekade na krajot na seloto se slu{a{e laewe na ov~arskite ku~iwa, a gore na visovite stoeja na stra`a drugarite.

DIME TRENEVSKI⁸⁷

Vo vtorata polovina na juni 1944 godina dvete brigadi vr{ea intenzivni podgotovki za prvot zaedni~ki napad na Drbar. Za ovoj planiran napad dvete brigadi vr{at zasilen mar{ od s. Zba`di, Lokov, Burinec i Selce – Stru{ka Malesija kon Debar i ve~erta na 8 juli 1944 godina pristignaa vo s. Ko~i{te od kade preku r. Radika trgnaa kon Debar. Na 9 juli 1944 godina vo utrinskite ~asovi dvete brigadi stignaa vo neposredna blizina na Debar. Tuka brigadite se razdelija.

⁸⁷ Dokumentaciono oddelenie Д-р Velimir Brezovski, INI, fond: Prva makedonska udrna brigada, Se}avawa.

Makedonskata Prva brigada trгна vo napad so opfat od levata strana ispod Tatar Elevci. Kosovsko-metohiskata brigada od desnata strana od pravecot od selata Bani{ta i Seloku}i.

Obra~ot okolu zaspaniot grad poleka se stega{e. Za obezbeduvawe na gradot od eventualniot partizanski napad, Germancite imaa nad gradot na poedini mesta postaveno mali balisti~ki grupи so cel da gi branat perifernite priodi prema gradot. Na ovie balisti~ki obezbeduvawa, na{ite predni delovi izvr{ija iznenaden napad na nivnite rovovi vo ~ij sostav i jas koi bea osvetleni so mestimi~ni ognovi. Del od balistite be{e uni{ten od na{ite bombи i automatsko oru`je, a del se upatija dol` nivnite soobra}ajnici vo pani~no begstvo prema gradot Debar ostavaj}i }ebiwa i druga oprema rasfrlana po nivnite napu{teni rovovi. Vo toj moment od zaspaniot grad Germancite se oglasija so osvetluvawe na terenot po koj nastapuvaa, strela~kite stroevi na bataljonite od dve brigadi. Potoa otvori ja silen avtomatski topovski ogan po osvetleniot teren. So najgolema brzina na{ite bataljoni pristignaa na 100-200 metri na periferijata od prvite ku}i. Site edinici se izravnaa dol` eden pat koj vode{e niz lozjata prema gradot. Vo toj moment do`d od kur{umi se urna od site strani vrz gradot. Malku potoa se slu{naa eksplozii okolu kasarnata. Taa partizanskite minofrla~i ja opsipaa so mini. Germancite isto taka od kasarnata se oglasija so silen minofrla~ki topovski i mitraleski ogan po na{ite pozicii. „Na gradot dugari”, se prenesoa komandi. Borcite po delovi po~naa da se prefrluvaat niz ~istiот prostor prema priodnite tesni uli~ki. Pritoa zagina pomo{nikot na pu{komitralezot Kole Kondovski od Ohridsko, moj najblizok drugar...Dvi`ej}i se niz ulicite borcite gi ovladuvaa poedini germanski to~ki niz gradot.

Borcite od kosovsko-metohiskata brigada gi opkolija po{tata, officerskiот dom i zgradata so neprijatelskata radio stanica. Germancite davaa `estok otpor. Borcite od dve brigadi se zdru`ija i zaedno juri{aa protiv utvrdeniот neprijatel osvojuvaj}i ku}a po ku}a, ulica po ulica. Neprijatelot gi skoncentrira najsilnite sili vo kasarnata. Toj be{e se ogradi l so bunker i od koj otvora{e smrtonosen mitraleski ogan. Bomba{ite im go otvori ja patot na na{ite edinici. Edna grupa od makedonskite bataljoni koja ja predvode{e komandantot na ~eta Goce Mitesli od s. Slivovo – Debarca vleze vo zgradata na gradskata bolnica i vikna „halt” na Germancite, „predadete se” izvika Goce. Tie odgovorija so ogan. Odeknaa i eksplozii na ra~ni bombи. Edno par~e od bomba go rabi vo nogata, no hrabriот komandant ne zastana i ponataka nastavi so dejstvие. „Napred drugari, bolnicata e na{a” izvika Goce.

Po ~etiri ~asovna borba gradot be{e is~isten od Germancite. Tie se povlekoa vo kasarnata. Se zabarikadiraa i od tamu prodol`ija da davaat silen otpor. Naselenieto izleze na ulicite, se pozdravuva{e so borcite i im pomaga{e vo prenesuvaweto na ranetite vo edna ku}a koja be{e odredena za privremena bolnica. Julskoto sonce gi pe~e{e izmorenite borci koi ja bieja kasarnata. Edinicite gi posednaa viso~inkite okolu gradot. Se pretpostavuvawe deka neprijatelot }e upati zajaknuvawe na blokiranite Germanci vo kasarnata.

Edna grupa Germanci so minobaca~i i topovi go ima{e zaposednato reonot okolu Spilski most so cel da go obezbedat mostot od eventualното partizansko ru{ewe i obezbeduvawe na doa|aweto na pomo{ta koja ja o~ekuvaa od pravecot na Struga. Po osvojuvaweto na gradot osven kasarnata dve na{i ~eti se upatija dol` xadeto sprema Spilski most i zaposednaa polo`aj vo reonot kaj ~e{mata Udovo i italijanskite grobi{ta na samata krivina od xadeto na prilazot koj vode{e prema centarot na gradot.

Vo popladnevnite ~asovi od pravecot na Struga se poka`aa dva tenka. Zad niv se dvi`e{e kolona polna so pe{adija. Od Spilskiot most, Germancite prvo aktiviraa silen minofrla~ki i topovski ogan po na{ite pozicii vo reonot kaj ~e{mata Udovo i italijanskite grobi{ta. Vo toj moment na ovie pozicii kako poja~awe im pristigna u{te so edna ~eta i zamenikot na komandantot na Vtoriot makedonski bataljon Zharie Trajkovski-Brko, koj neposredno rakovode{e so ovie tri ~eti pomeraj}i gi borcite napred-nazad na poziciite so cel da se izbegnat zagubite od natpovr{inskata eksplozija na granatite od nivanata artilerija koja be{e od pravecot na Spilski most. Nabrgu od pravecot na Spilski most po xade prema na{ite pozicii se dvi`e{e kolona od pe{adija. Niz na{ata pozicija se prenese komanda da se se otvora ogan dodeka ne dojdut poblisku. Borcite pritaeno go sledea dobli`uvaweto na neprijatelskata kolona. Tenkovite podigaa zad sebe oblaci od prav. Tatne`ot na nivnite motori zlokobno odeknuva{e niz okolinata. Koga pe{adiskata kolona se razvi vo strela~ki stroj, se dobli`i dostatno, zgrmea na{ite mitralezi i minofrla~i. Tenkovite zastanaa. Plamnaa od niv nivnite topovi i mitralezi i zatoa i zaoraa po na{ite pozicii. Neprijatelot se razvi i levo i desno od patot. Pod za{tita od ognot od tenkovite toj trгна vo strela~ki stroj vo napad. Visokoto `ito go zasolnuva{e od pogledot na na{ite edinici.

Komandirot na Vtorata ~eta Todorovski Blagoja ja prefri ~etata preku patot, go do~eka strela~kiot stroj na blisko otstojanie, otvori ogan kade mu nanese znatni gubitoci i go zadr`a strela~kiot stroj vo `itoto zalegnat.

Germancite vr{ea straoten pritisok. I tenkovite se odlepia od zemja. Za niv zakloneti od oklopot se dvi{ea grupi vojnici. Vlegoa tenkovite vo krivinata i vo dometot za frlawe na fla{i so zapaliva te~nost. Sepak se probija preku na{ite pozicii i se upatija prema gradot. Vo toj moment izvr{ija pritisok i Germancite koi bea zabarikadirani vo kasarnata protiv na{ite edinici {to bea anga`irani prema kasarnata. Dodeka na{ite edinici go zadr`uvaa pritisokot i se presmetuvaa so germanskata pe{adija se naredi povlekuvawe. Obete brigadi ednovremeno po razni pravci se povlekuvaa od gradot prema seloto Tatar Elevci. Ohrabreni od toa Germancite `estoko navaluvaa od site strani.

Povlekuvaweto na edinicite od poziciite kaj italijanskite grobi{ta go obezbeduva{e so edna grupa borci li~no zamenikot komandant na bataljonot Zaharie Trajkovski –Brko, koj sam bie{e po Germancite so pu{komitraz.

Ovaa grupa ovozmo`i da se izvle~at makedonskite edinici od spomenatiot reon...

Otkako se povlekoa site na{i edinici i ranetite od Debar dvete brigadi se sobraa vo edna jama ispod Tatar Elevci, se prebrojaa i se upatija preku s. Raj~ica kon r. Radika koja gi vle~e{e izmorenite borci pri preminot. Vo zorite izmorenata kolona zaedno so nosenite raneti se ka~uva{e kon seloto Dolno Melni~ani na pad za slobodnata teritorija vo Stru{ka Malesija, a pote{ko ranetite bea odneseni na lekuvawe vo partizanskata bolnica KARAorman vo mesnosta Radomilovo na stru~no lekuvawe od partizanskiot lekar d-r Trifun Panovski, dodeka polesno ranetite bea zadr`ani vo edinicite...

Prema obave{tajnite podatoci vo ova borba Germancite i balistite imaa okolu 160 mrtvi i izvesen broj raneti, a na{ite brigadi 20 mrtvi i 40 raneti.

Imaj{i go predvid zna~eweto na zaedni~kiot napad na obete brigadi na Debar kako i po`rtvuvanosta, snaodlivosta i re{itelnosta {to vo ovie te{ki borbi gi poka`aa borcite i rakovoditelite na dvete brigadi, Glavniot {tab na Makedonija so posebno prznanie im odade priznanie.

JOVAN PAN^EVSKI⁸⁸

Po odmorot i izvr{enite podgotovski, be{e doneseno re{enie na 2 avgust, na Ilinden, da se izvr{i napad na Debar i da se likvidira ova postojano upori{te na germanskite sili. Ova re{enie be{e doneseno i po molba na rakovodstvoto na Prvata albanska brigada, koja se nao|a{e na na{ata slobodna teritorija i koja{to tuka uspeala da

⁸⁸ Isto tamu.

se probie niz obra~ot na neprijatelot, vo ofanzivata {to bila prezemena protiv albanskite partizani na terenot preku rekata Crni Drim. Na ovoj teren pokraj germanskite sili bile skoncentrirani i mnogubrojni balisti~ki bandi od teritorijata na Albanija, poradi {to albanskite partizani zapadnale vo nezavidna situacija. Za da se pomogn i olesni polo`bata na albanskite partizani, Prvata makedonska i Prvata kosovska udarni brigadi, kako i Prvata albanska brigada, treba{e so sekavi~en napad da go zazeme gradot.

Taka pod zakrilata na no}ta, na 31 juli ve~erta, brigadata napu{taj}i ja slobodnata teritorija od seloto Burinec vo Malesija, trгнаа vo dvodneven mar{ i nezabele`ani od neprijatelot prijdoo na po~etnite pozicii za napad.

Prvata makedonska brigada so svoje tri bataljoni i edna pridru`na ~eta od te{ki mitrralezi i minofrla~i, kako i eden bataljon od Prvata albanska brigada, us{e{no probivaj}i se niz neprijatelskata teritorija, pred zori, na 1 avgust pristigna vo seloto Gorno Melni~ani, kade {to prikrieno go prestopa denot. Narednata ve~er taa prodol`uva preku seloto Dolno Melni~ani, ja preminuva rekata Radika na Melni~ki most pod seloto Dolno Kosovrasti, potoa preku seloto Raj~ica pred zori, neotkrieno se najde nad Debar...

Prvata kosovska brigada i dva bataljona na Prvata albanska brigada prezedoo mar{ od slobodnata teritorija vo Malesija preku Gorna i Dolna @upa – Debarsko za da stignat na dogovorenite po~etni pozicii.

Pred polno} partizanite ve}e bea vo seloto Raj~ica koe{to e podeleno na nekolku maala. Sekoe maalo vo toa vreme ima{e svoj sejmen za ~uvawe na selanite od zulumi, ubistva i drugo. Eden od niv be{e Imer, dojdin od predelot Quma vo severoisto~na Albanija. Ve~erta istiot be{e zemen od strana na partizanite za vodi~. Me|utoa, na patot me|u maaloto Radovci i Vlaovci se slu~i ne{to {to ne go o~ekuvavke, a mo`e{e skapo da ne ~ini. Imeno, sejmenot Imer, veren na svoje pretpostaveni, se obide da ja upotrebi i pukne so svojata pu{ka so {to da dade znak na Germancite i balistite vo Debar deka pretstoi opasnost, imeno, deka ne{to se slu~uva okolu gradot...brzo i na vreme be{e otkriena namerata na sejmenot Imer, od {to na nas, neolkute partizani, koi bevme neposredno do nego, ne ni ostana ni{to drugo, tuku da gi zavrtime pu{kite od strana na kundacite i da go spre~ime vo obidot da ispali kur{um vo vazduh...

Pokraj ovoj nepredviden slu~aj, minuvaj}i niz seloto Raj~ica, re~isi pred da se najademe na poziciite za napad, se dozna deka na ridovite nad gradot se nao|a istureno germansko obezbeduvawe, {to sozdade neo~ekuvana te{kotija... Rakovodstvoto na brigadata vedna{ prezede merki i formira udarna grupa, koja dobi zada~a da gi iznenadi i zarobi Germancite bez ogan.

Brigadata dobi kratok odmor. Nekade po polno} udarnata grupa se izdvoi od brigadata i ja snema vo no}ta...Otkako nezabele`ano gi zaobikolija, so vpereni {majzeri se najdoa pred dremlivite Germanci. Tie izbezumeni od strav vedna{ se predadoa.

Otkako be{e odstraneta i ovaa pr~ka, vo samite zori, edinice bea na poziciite za napad. Napadot po~na. Nenadejniot silen grme` go potrese pospaniot grad.

Jas so svojata edinica, vo momentot na napadot se najdov vo delot na gradot nare~en Tikvarci, {to se nao|a na jugoisto~niot del na gradot. Pred nas bea polsednite ku}i, na ~isto bri{an, no kamenit prostor. Brzo gi zazedovme poziciite. Germancite neverojatno brzo i organizirano dadoa silen otpor. Za razlika od prviot na{ napad na Debar, koj be{e izveden a 9 juli 1944 godina, sega germanskiot garnizon be{e zajaknat, odbranata po organizirana na mo{ne {irok prostor, a imaa i divizion artilerija. Vo mugrite na{ite edinici po seta linija na frontot silno navaluvaa, a Germancite `estoko po~naa da bijat so topovi...

Po edno~asoven neprekinat i ubistven ogan nekoi na{i edinici edinici ve}e bea navlegle vp gradot kade prodol`ija da vodat uli~ni borbi vo koi neprijatelskiot garnizon dava{e `ilav otpor.

Po nekolku ~asovni uli~ni borbi, najposle gradot be{e vo na{i race. Ostanaa u{te ne zazemeni artileriskite pozicii kaj muslimanskite grobi{ta i silno ukrepenite kasarni.

Za da se odr`i gradot vo na{i race i da prodol`i borbata protiv neprijatelot, se postavi kako neophodnost po sekoja cena da se uni{tat neprijatelskite artileriski oru`ja kraj grobi{tata.

Tretiot na{ bataljon, so edna ~eta od albanskata brigada, dobi zada~a da se pribli`i lazej}i do germanskite artileriski pozicii i so juri{ da se nafrli na Germancite. Tie, prepla{eni od vakviot smel nastap na partizanite, gi napu{tija i tie pozicii i se povlekoa vo kasarnata. Vo ovoj juri{, pokraj drugite hrabro zaginaa komesarot na bataljonot Pero Jovanovski – Prme~e od Gostivar, komesarot na ~eta Boro [ain od Struga i mladata Albanka Flora Muteveliu.

Po likvidacijata na ovie pozicii, najsilen otpor Germancite davaa na prirodata kon kasarnata. Dvete ulici {to ja povrzuvaa kasarnata so gradot bea silno braneti.

Kasarnata ostana u{te nezazemena. Pred dobro branetata kasarna, nie so na{eto lesno oru`je bevme nemo}ni. Dodeka germanskite artileriski zrna i minofrla~i go opsipuvaa gradot, nie ~ekavme na dadenite vetuvawa od angliskata misija, angliskata avijacija da sou~estvuva vo ovoj napad i denta da gi bombardira kasarnite. No do ova ne dojde...

Vo kontranapadite, {to gi ima{e nekolku, vo tekot na denot izvedeni od strana na Germancite, okolu 10 i 14 ~asot, potoa i okolu 16 i 20 ~asot, so cel da navlezat vo centarot na gradot, ova mitralesko mesto odigra zna~ajna uloga poradi svojata mestopolo`ba. Preku celiot den do povlekuvaweto na borbite na brigadata postojano go dr`a{e na ni{an germanskoto mitralesko upori{te.

Na samo desetina metri od nas na desnata strana od ulicata...te{ko ranet so svojot pu{komitralez „Zorka” le`e{e Stojan Sekuloski od Ki~evsko. Toa be{e crnomuresto, krupno, odmereno i hrabro mom~e...

Od kafeanata na Ta{ko Krpa~, kade be{e smesteno isturenoto germansko mitralesko gnezdo, na petnaeset metri se nao|a{e ku}ata na Vane Veloski vo koja be{e smestena germanska radio stanica.

Rakovodstvoto na brigadata, u{te pretpladneto donese re{enie istata da se likvidira ili zarobi. Za ovaa cel be{e formirana partizanska udarna grupa, vo koja vlegoa Qube Marinoski – Bisera, Tonka Krstevska, Kica Milo{eska i drugi. Ne slu~ajno vo ovaa grupa be{e određen drugarot Qube, kako vo|a na istata, bidej{i toj e debranec i dobro go pozna{e gradot. Sekoja ulica, sokak i ku}a gi znae{e na prsti...Vo izvr{uvaweto na ovaa va`na i te{ka zada~a, drugarot Qube Marinoski – Bisera be{e ranet od neprijatelski kur{um, od germanskoto mitralesko gnezdo, koe go napa|avme Leonid i jas...

Pred zajdisonce, po~naa podgotovkite za povlekuvawe na ranetite koi gi ima{e nekolku desetici...Interesen fenomen e ogromното u~estvo na `enite Albanski od Debar vo Narodnoosloboditelna vojna, me|u koi bea i drugarkite Ru`die i Mukades. Jas li~no se uveriv koga tie vo moe prisustvo ja manifestiraa ogromnata gri`a za ranetite, humanosta i hrabroto dr`ewe na istite, koe vrz mene ostavi nezaboraven vpe~atok. Tie po cena na svojot `ivot se zalagaa da gi zadr`at pote{ko ranetite partizani da gi ~uvaat i lekuvaat. No prilikite baraa site raneti partizani da se povle~at od gradot.

Posledniot kontranapad na Germancite za zazemawe na gradot, be{e izvr{en okolu dvaeset ~asot. Vo isto vreme, od pravecot na Struga na Debarskiot germanski garnizon mu pristigna pomo{, koja se sostoe{e, pokraj drugoto i od tenkovi i borni koli. Na{ite za{titni edinici koi go branea pristapot od Struga, ne uspeaja da go zadr`at pritisokot na mo}niot neprijatel. I taka germanskite sili {to se nao|aa vo reonot na kasarnata, potpomognati od silite vo kolonata {to naide od pravecot na Struga, uspea po te{ki i krvavi borbi, {to traeja do zorite da go zazemat gradot. Borbite prodol`ija da se vodat za sekoja ulica, ku}a preku celata no}. Prvata makedonska brigada, kako i drugite brigadi {to u~estvuvaa vo napadot imaa mo{ne te{ki zagubi, izgubija mnogu drugari,

municija i drugo. No borcite na brigadata, so svojot visok moral iako fizi~ki dosta iscrpeni, uspeaja da se zadr`at vo gradot preku celata no} za da mo`e {to pouspe{no, koristej}i ja temninata, so uspeh go izvr{i povlekuvaweto, a {to be{e najva`no da se izvle~at i prenesat golem broj raneti. Taka utredenta na 3 avgust 1944 godina brigadite se najdoa dlaboko zad seloto Elevci na ograncite na planinata Korab...

DIM^E TRENEVSKI⁸⁹

So cel da gi obezbedat komunikaciite Struga – Debar i Struga – Ki~evo, koi neminovno im bea potrebni za izvlekuvawe na nivnite sili od Grcija i Albanija, Grmancite na 9 avgust 1944 godina zapo~naa so op{t napad vrz slobodnata teritorija Karaorman i Stru{ka Malesija. Vo ovie operaciji u~estvuvaat edinice od 297 germanska divizija.

Prva makedonska brigada vo toa vreme po vra}awerba, be{e zto od povtornata be{e locirana po bataljoni vo reonot na Bela Voda – Alipa{ica, pome|u Karaorman i Stru{ka Malesija.

Na 9 avgust 1944 godina Germancite so silen artileriski ogan otpo~na da gi bijat vrvovite na Karaorman i prostorot kade {to be{e locirana brigadata. Pod za{tita na artileriski granati, Germancite vo koloni se dvi`ea po strmnite padini so namera da se dobl`at, opkolat i napolno ja uni{tat brigadata.

Kako {to se odmoraa edinice vo svojata baza, letot i rasporeduvaweto na ovie granati gi voznemiri borcite. Na brzina go zedoa svoeto oru`je i po bataljoni se upatija prema pogodnite vrvovi-ridovi za zavzemawe pozicii za borba protiv nastapnite germanski koloni.

Komandirot na edna od ~etite – Dim~evski Zlate od s. Vrutok, prvo upati nekolku borci od svojata ~eta da zavzemat pozicii i gi spre~at prednite neprijatelski delovi da izbijat na ridovite. Pokraj ovaa grupa, bea zabele`ani Blagoj @ura od Ohrid i Vasko Krstanovski od s. Lubani{te. Na drugiот rid so druga grupa se nao|a{e komandirot na vod Tode Bogdanovski od Nikiforovo. Edna od germanskite koloni podijduva{e kon nivnite pozicii. Po sekoja cena im re~e Tode na drugarite morame da gi zadr`ime Gemrmancite dodeka na{iот bataljon ne se razvie za borba. Tode go zede pu{komitrazet, otvori rafali koi gi imaa zaposednato dvata ridovi. Germancite zalegnaa

⁸⁹ Isto.

i otvori ja ogan na isturenata partizanska pozicija. Grupata od prvot rid se povle~e i To{o ja zadr`a kaj nego zaedno da dejstvua.

Pove}e od polovina ~as Tode i negovite drugari gi zadr`uvaa Germancite pred nivnata pozicija. Za mig mitraleski rafal za{ari po nivnata pozicija i zasekoga{ go odvoi od omilenoto oru`je hrabriot komandir i eden od starite borci Tode Bogdanovski...

Brigadata ve}e be{e vo pokret za povlekuvawe, bolno se izdiga{e dominantna kota. Komandatot na vtori bataljon Dragan \or|evi} ja isprati 1 i 2 ~eta so cel da ja zaposednat kotata i bliskite ridovi pred nastapnite germanski koloni. Samo {to ja zaposednaa kotata se poka`a germanskata kolona koja brza{e kon kotata.

Pu{komitralescite od obete ~eti: Goce Radosavqevi}, Simon Bicevski, Dim~e Trenevski i Xemail od s. Podmo~ani, koga kolonata se dobli`i do pozicijata na ~etite, na komanda na komandirite na ~etite – \orevski Petar-\ile i Blagoja Todorovski otvori ja silen rafalen ogan od pu{komitralezite po neprijatelskata kolona, vo dejstvo stapija i drugite strelci.

Rafalite od pu{komitralezite ja zafatija germanskata kolona od bok. Germancite zalegnaa. Se obidoa so ogan da gi oftrlat ~etite od kotata, no ne uspeaja. Tie bea prisileni da se vratat kon glavninata na svojata edinica.

Za toa vreme bataljonite podgotveni go pre~ekaa germanskiot napad. So vkrsten ogan od povolnite pozicii ne im dozvoluvaa na Germancite da se dobli`at do nivnite pozicii.

Denot se dobli`uva{e kon krajot. Germancite brzaa u{te za vreme na videlinata da se dofatat do planinskite vrvovi i da go prese~at povlekuvaweto na brigadata. Tie vr{ea juri{, no sekoj pat bea odbivani. Pri toa vo ovoj sudir vo kotata zagina Ko~o Andreevski od Kru{evo, borec od 2-ta ~eta.

Koristej}i se so temnicata, brigadata se odvoi od neprijatelot i pod za{tita na ~etata na Petar Gan~evski se prefri vo planinata Jama, kade najde zasolni{te i tuka se zadr`a 7 dena bez hrana. Vo tekot na ovie denovi, konspirativno edna pogolema grupa borci, meju koi bev i jas Dim~e Treneski, a predvodena od Zaharija Trajkovski – Brko se probi no}e vo pobliskoto selo Gari, zede eden pogole „bik” i 2-3 kovi natovari so p~enkarno bra{no. Go donese vo brigadata, kuvarite go izgotvile toa i po edno malo par~e meso i po edno top~e ka~amak bez sol im podeli na sekoj borec. Toa be{e celoto zalebuvawe vo 7-tte dena dodeka trae{e neprijatelskata ofanziva na Karaorman.

Vo me|uvreme od Karaorman odredena grupa borci ja izvlekoa partizanskata bolnica so site raneti i angliskata voena misija pri Glavniot {tab na Makedonija koja isto

taka vo toa vreme se nao|a{e na Karaorman i privremeno se smestuva vo blizinata na selo Ehlovec kade se zadr`uva desetina dena.

Osum dena Germancite bezuspe{no traga po brigadata. Na devetiot den glavninata na germanskite sili se vrati vo Ki~evo i Debar.

Po uspe{noto prebroduvawe na neprijatelskata ofanziva, brigadata ja napu{ti planinata „Jama” i preku seloto Lazaropole dojde vo seloto Gali~nik. Borcite bea toplo i srde~no pre~ekani od naselenieto, prifateni i razmesteni po ku}ite za ishrana i odmor. Po dva dena odmor brigadata odnovo se vrati preku selata Rosoki i Treson~e vo svojata porane{na baza Alipa{ica.

Od Alipa{ica se upatuva vo Debarca kade gi zapo~nuva svoite borbeni dejstva od seloto Botun do Podvis – Ki~evsko so zada~a povtorno da se razru{i patnata i `elezni~kata komunikacija na ovoj pravec, a so cel da se ote`ni povlekuvaweto na Germancite od Grcija i Albanija.

Na 23 avgust vo seloto Podvis be{e izvr{ena reorganizacija na [tabot na brigadata. Za nov komandant na brigadata be{e postaven dotoga{niot komandant na treti bataljon Tihomir [arevski, a za na~alnik na {tabot Stevo Vrbica od Bitola, dotoga{en komandant na prvi bataljon. Dotoga{niot iskusen i istaknat komandant na brigadata Vangel ^ukalevski od Bitola be{e povle~en od Glavniot {tab na Makedonija i postaven za na~alnik na Operativното oddelenie. Za politi~ki komesar be{e postaven Jakim Spirovski od Ohrid. Porane{niot komesar na brigadata Nikola Todorovski (Kole Kaninski) od seloto Kanino – Bitolsko, zagina tragi~no po nesre}en slu~aj kaj seloto Burinec – Stru{ka Malesija na 22. 07 1944 godina.

Na 27 avgust 1944 godina ve~erta Vtoriot bataljon dobi zada~a vo tekot na no}ta da gi napadne `elezni~kite stanici vo Slivovo i Preseka i da gi is~isti od germanskite posadi.

Bataljonot pred polno} trгна na zada~a. Vtorata ~eta vo koja bev i jas Dim~e Trenevski, predvodena od komandantot na bataljonot Dragan \or|evi} i politi~kiot komesar Kiro Sotirovski – Strogov trгна kon Slivovo. Drugite dve ~eti, Prvata i Tretata, koi gi predvode{e zamenikot na komandantot na bataljonot Zaharije Trajkovski – Brko trгна kon `elezni~kata stanica vo Preseka.

Otkako stigma vo neposredna blizina na Slivovo, ~etata ja opkoli `elezni~kata stanica. Germanskiot stra`ar se ispla{i koga gi vide partizanite kako ja opkoluvaat stanicata i izbegava vo {umata. Germanskite vojnici mirno spieja vo zgradata ne nasetuvaj{i ja opasnosta koja im se zakanuva{e od site strani.

„Najprvin }e gi povikame da se predadat. Ako se obidat da dadat otpor }e juri{ame”, re~e komandantot.

So ~etata nosevme eden zaroben oficer, po poteklo Austrijanec. Borecot Jakim Sinadinovski koj znae{e germanski intervenira preku ovoj germanski oficer da se predadat. Ripnaa od postelite i po~naa da begaat kon {umata. Borcite pripukaa vo niv. „Drugari juri{“ izvika komandantot Dragan. ^etata od site strani sekavi~no jurna kon stani~nata zgrada.

Iznenadenite germanski vojnici ne stignaa duri ni da gi zemat oru`jata. Se predadoa bez da dadat otpor, a edni gi zarobija selanite po poletu.

Vo stni~nata zgrada ~etata zarobi pogolemo koli~estvo oru`je, municija, oprema i hrana. Plenot be{e so kowi prevrlen vo seloto Vrbjani.

Po ovie borbi vo Slivovo i Preseka, bataljonite na Prva makedonska brigada se sobraa vo Podvis. Toga{ se izvr{i reorganizacija na [tabot na brigadata. Za komandant be{e postaven Tihomir [areski, a za politi~ki komesar Jakim Spirovski.

ILIJA BALOSKI⁹⁰

Vo borbite za osloboduvawe na Struga u~estvuva borcite na Prvata makedonska udarna brigada, borcite na XV –tata udarna brigada kako i borcite na IV – tata brigada sostavena od Makedonci i pripadnici na albanskata narodnost od teritorijata na op{tina Struga i Debar i borcite od Ohridsko-Stru{kata dopunska brigada i dobrovole~kiot udaren bataljon.

Od 22. X 1944 godina II bataljon na I – va makedonska brigada se najduva{e na borbeniot polo`aj na potezot kaj seloto Radoli{ta – Stru{ko. Denot be{e tipi~en esenski den, a preku celiot den vrne{e do`d.

U{te istata ve~er na 23. X 1944 godina ~etata zamina na akcija protiv Germancite i ba~istite koi bea vo opkru`uvawata na Struga, {to prakti~no zna~i ja naladnavme Struga. Napadot na Struga be{e izveden od potezot kaj „Teferi~” vo pravecot na predgradieto na Struga. Borбата se vode{e preku celata no} i trae{e se do sabajlinata.

Otkako se povlekovme od boi{teto denta na 24. X 1944 godina, ~etata ostana vo seloto Radoli{ta kade malku se odmorivme i go o~istivme oru`jeto za da potoa ve~erta pak zamineme na akcija – vo napad na neprijatelot koj se nao{a{e opkolen vo Struga.

Na den 26. X 1944 godina bataljonite na I – ta makedonska brigada bea napadnati so topovski granati dodeka se najduvaa vo seloto Zagra~ani i pritoa ima{e nekolku borci raneti. Posle ovoj napad ve~erta na 26. X 1944 godina u{te edna pogolema grupa na germanski vojници se prefrli od Albanija vo Struga kako pomo{ i zasiluvawe na germanskite i balisti~kite sili. So ova brojot na germanskite vojници vo struga bitno se zgolemi. Istata ve~er na 26. X 1944 godina edinicite na I-ta makedonska brigada se nao|aa na ovoj polo`aj (I-vi i II-ri bataljon na I-va makedonska brigada) za posleden pat izvr{ija napad na Struga od potezot kaj s. Radoli{ta. Ovaa borba be{e naj`estoka. Neprijatelskite sili bea poja~ani so pomo{ta {to im pristigna od Albanija, a borcite na I-ta makedonska brigada re{eni da go solobodat gradot. Koga pristignavme do predgradieto na gradot niz do`d od kur{umi i kanonada na minofrla~ki granati se slu{na pak povikot „Stru`ani napred”. Prvata ~eta na II-ot bataljon na I-ta makedonska brigada be{e na desnata strana od patot koj vodi od Albanija kon Struga. Pristignavme do prvite ku}i. Terenot be{e blatwav, a na sekoj 50 do 100 metri ima{e endeci poznati i karakteristi~ni za Stru{koto blato. Najgolema prepreka pri nastapuvaweto predstavuva{e kanalot kaj bav~ata na Il~e Evro koj be{e {irok 4-6 m. i dlabok 2-3 m. Kanalot ne mo`e{e da se pregazi pa mora{e da se zaobikoluva, a so toa se izleze na patot koj pat pretstavuva{e brisan prostor i stalno bien od pu{komitrazetot germanski koj be{e postaven na ckvenata kambanarija. Preminot na ova mesto prestavuva{e poseben problem i rizik.

Jas bev vo poznatiot sostav:

Pu{komitrazec Bicevski Simo od s. Trebeni{ta

Prv pomo{nik – Baloski Ilija od Struga

Vtor pomo{nik – Ristoski Milan od s. Mramorec

Na ovoj polo{aj primivme zada~a da go uni{time mitraleskoto gnezdo koe be{e postaveno na kambanerijata i pretstavuva{e najgolema opasnost za borcite. Iskusniot borec ni{an|iija na pu{komitrazetot drugarot Biceski Sime ve{to manevrira{e menuvaj}i go ~esto mestoto od kako }e ispuka{e po eden rafal na mitralezot postaven na kambanerijata. No isto tolku ako ne i pove{te manevrira{e i pu{komitrazecot Germanec postaven na kambanerijata strelaj}i na nas kako najgolema opasnost.

Vo taa borba vo ranite utrinski ~asovi na 27. X 1944 godina – petok, vo momentot na prevrluvawe od edno mesto na drugo, padna smrtno pogoden od nekolku neprijatelski kur{umi vo predelot na grloto na{iot soborec Milan Kostadinov Ristoski od s. Mramorec...

Neprijateljot vo zorite be{e se poagresiven taka da i po~na da nastapuva kon na{iot polo`aj, po koe be{e daden znak za postepeno i organizirano otstapuvawe. Otkako otstapivme se sobravme vo s. Radoli{ta i Zagra~ani, a potoa pak se raporedivme na terenot pome|u selata Radoli{ta i Zagra~ani. Borcite na IV – tata albanska brigada isto bea na toj polo`aj, a prete`no kon selata Kali{ta, Frangovo i Radoli{ta. Nie najbliskite od Struga se pobaravme i vidovme deka sme site ~etvorica `ivi i zdravi, a znaevme deka vo ovaa posledna borba od ovoj potez imavme prili~no mrtvi i raneti.

Vo tekot na denot na 27. X 1944 godina ostanavme ovde na ovoj polo`aj. Se prenesuvaa glasovi deka }e zamineme od ovoj teren i deka opkolenata Struga }e ja na{u{time, no tie zborovi ne bea potvrdeni od nikogo. Sepak ve~erta dobivme naredba polo`ajot da go napu{time i na{ata ~eta da se povle~e vo s. Zagra~ani od kade vo kolona zaedno so drugite ~eti zaminavme preku Dolna Belica, Lo`ani, Drslajca, Me{ei{ta se do seloto Misle{evo. Najbavno be{e preminuvaweto preku rekata Crni Drim kaj s. Lo`ani bidej{i mostot be{e rasturen, a preminuvame samo preku edna greda. Mar{ot trae{e celata no} pome|u 27. X 1944 (petok)) i 28. X 1944 godina (sabota), taka da na 28. X 1944 godina (sabota) vo ranite utrinski ~asovi pristignavme vo s. Misle{evo kade zastanavme. Ottuka vidovme kako Germancite otkako konstatirale deka borcite od brigadata se povlekle vogle vo s. Radoli{ta i zapalile plevni i ku{i vo seloto. Pokasno razbravme deka potoa Germancite strelale okolu 80 selani od razli~na vozrast.

Toj den u{te pred pladne razbravme deka drugite edinici na I-ta makedonska brigada se povlekle vo pravecot na Resen, a XV-ta makedonska brigada se povlekla vo pravecot na Debarca, te voedno razbravme deka na{iot bataljon ostanuva vo s. Misle{evo za da ve~erta na 28. X 1944 godina izvr{i napad na Struga od potezot kaj s. Misle{evo.

Vo tekot na denot otkako malku se odmorivme od mar{ot go o~istivme oru`jeto i se izvr{iija podgotovkite za napad. Politi~kiot komesar na ~etata odr`a kratko predavawe – obavestuvawe so koe ni be{e soop{teno deka zminuvame vo pravec na Resen za da ja pre~ekame germanskata kolona koja otstapuva od Grcija i se dvi`i preku Bitola, Resen, Ohrid i Struga vo pravec na Albanija. Voedno ni be{e soop{teno deka taa ve~er }e gi napadneme Germancite i balistite koj se najduvaa vo Struga, a so toa borbena da se zboguvame so niv. Otkako go soslu{avme soop{tenieto nie borcite pogotovo nie od Struga i Stru{ko posebno ni be{e te{ko {to 10 dena napa|avme i se borevme da go oslobodime na{iot grad, a so toa da gi oslobodime na{ite sogra|ani i doma{ni. Toa ne ni uspea. Taa `elba ne ni se ispolni vo vreme od 19-29. X 1944 godina. Posebno te{ko ni padna {to vo tekot na tie 10 dena mnogu na{i drugari bea raneti, a nekoi i poginaa, na

krajot `ivotite gi zagubija i nekoi nevini selani od seloto Radoli{ta koi bea strelani na toj tragi~en den 28. X 1944 godina od strana na razbesnetiot neprijatelj. Poradi seto toa borbite so netrpение go o~ekuvaa toj ~as koga }e se sudrat so neprijatelot. Ve~erta otkako dobro padna mrakot postepeno i organizirano vo kolona eden po eden borbite se upatija na polo`aj od s. Misle{evo kon Struga. Vo ovoj borben raspored na{ata ~eta na II-ri bataljon (be{e rasporeden na levoto krilo pokraj Ohridskoto Ezero do patot Ohrid – Struga /.../ nekade kon polno}. Otkako otpo~na borbata postepeno nastapuvavme i isturenite napred Germanci gi potisnuvavme kon Struga koja kaj nas vlewa{e nade` deka kone~no gradot }e go oslobodime. Tova na{e napreduvawe se svede do predgradijata na Struga. Desnoto krilo na polo`ajot ima{e podobri borbeni rezultati vo tova {to pove}e navleze kon gradot bidej}i da neprijateljot dava{e na taja strana pomal otpor. Levoto krilo kade be{e be{e I-ta ~eta od kako dojde vo blizina na mestoto vo blizina na mestoto kade sega e locirana Pilanata, neprijateljot se nafrli i na ~etata puka{e od site vidvoi na ora`ja. Najopasno mesto od kade neprestano bija{e pu{komitrazot be{e , voen objekt u{te za vreme na stara Jugoslavija. Pokraj ovoj bunker desno od nego preku patot kon ezeroto be{e postaven u{te eden te`ok mitraliez (germanski) koj be{e postaven vo edno ogromno betonsko bure prilagoden so otvor za efikasno manipulirawe. Tie dva ogneni centri sekoj moment seeja smrt me|u na{ite drugari. Ginea Titovi borci. Ranetite koj bea vo svesna sostojba, baraja pomo{ od onija koj bea odredeni za da im pru`at. Beja napraveni nekolku poku{aji za da se uni{ti betonskijot Bunker, no bez uspeh. Borbata se razgoruva{e. Se nastapuva{e makar i so `rtvi.

Vo tekot na borbata pak se ~u pove}epati izre~enata parola: Stru`ani napred. Vo ovoj moment vo neposredna blizina bea: Biceski Sime, Baloski Ile, Klime Makedon, Vase Trifunoski, Adramak Elezoski, Naum Lika, Bekir Aliriza i drugi. Za mene ostana nezaboravno herojskoto dr`ewe na drugarot Naume Lika. Toj povika: Napred drugari, da se prefrlime od drugata strana na patot. Vakvoto prefrluvawe pretstavuva{e golema opasnost zatoa {to ako Germancite nastapeja so tenk po patot kon Ohrid, tie borci koi efentualno }e se najdeja na drugata strana od patot kon ezeroto }e i be{e zatvorena otstapnicata, a so tova }e beja osudeni na uni{tuvawe. No ne posto{e nikava sila {to mo`e{e da go zadr`i mladiot komunist Naume Lika. Toj be{e dobro poznat i na partiskoto i na skoevskoto rakovodstvo vo Struga pred negovoto zaminuvawe vo partizani, a voedno toj be{e dobro poznat i vo sredinata na svoite drugari borci. Znaevme deka za nego nema pre~ki.

So avtomatot vo race NAUME hitro se prebaci preku patot i zalegna pikajji a neprijatelot. Po tova, eden po eden se prefrlivme seta desetina preku patot kon ezeroto. Vo toj moment (preku patot kon ezeroto) se najdovme vo popovolna zona. Bevme za{titeni od kur{umite na mitraleskoto gnezdo koe be{e vo betonskiot bunker bidejji do patot Struga-Ohrid ni pos~u`i kako brnik. Za mig se po~ustuvavme po sigurni. Za mig se smirivme i po~navme po smireno i poorganizirano da napreduvame vo pravec na Struga. Taka napreduvavme – nastapivme 100 – 150 m. se do onoj moment koga na{ijot pu{komitralez se oglasi – pukajji na neprijatelot. Odma po tova verojatno otkako neprijatelot po~ustvuva deka borcite ve}e se prefrlile na drugata strana od patot, go zgolemija pukaweto na nas od site strani. Sepak patot za nas pretstavuva{e golem branik i so tova imavme i prednost poradi {to poleka no stalno nastapuvavme.

[to pove}e se pribli`uvame to~no do betonskiot bunker, toa neprijatelot se pove}e go koncentriraa{e na nas. Taka se doblivme na 50-100 m. od bunkerot. So direktno pukawe vo bunkerot, ni{to ne mo`e{e da se postigne, no vo kolku uspeevme da dojdime vo mrtviot agol na mitralezot, {to bi se reklo vo neposredna blizina na bunkerot }e se navrevme so bombi na nego. Iskusniot vo borba neprijatel go ~ustvuva{e na{eto pribli`uvawe, i sega ve}e poradi tova na{iot polo`aj po~naja da palat i minofrla~ki granati. Mnogu od granatite go paraja vazduhot nad na{ite glavi koi jezivo dopira{e do na{ite u{i, no nemo zavr{uvaa vo mekata blatwava iskisnata zemja, bez da eksplodiraat. No ne i site. Neko od granatite go ~ineja svojetto, go izvr{uvaja „nalogot na nivnite gospodari” – eksplodiraja nekoja podaleku od nas nekoja poblisku, a nekoja i sosema blisku do nas. I granatite na minifrla~ite i kur{umite, go ~ineja svoeto. Ovde onde se slu{a{e ofkawe na ranetite drugari, a i na ranetite vo taborot na neprijatelot.

I edna od tije granati, koja be{e nameneta za mojot drugar – soborec, Naume Lika, padna vo neposredna blizina, skoro nad nego, no namesto da zataji, taja eksplodira. Eksplozijata potkrena golema gramada na zemja, no so tova go potkrena i herojot, borec, drugarot Naume Lika. Go otfri 2-3 metri i ponovo go legna na zemja za da nikoga{ pove}e ne stane.

Se pribli`iv do nego. Be{e mnogu unakazen. Glavata kako da mu be{e razmrskana. Od site strani na negovoto telo te~e{e mladata komunisti~ka krv. Pogina drugarot NAUME LIKA – herojski.

Ne do`iveja da go oslobodi svojot roden grad za koj deset dena, denono}no se bore{e so `elba da go vidi sloboden GRADOT, svoite sogra|ani Stru`anite, svojite drugari, bliskite, rodninite i svojata majka.

Naume Lika ostana na bojnoto pole, no ostana za nas, makar so zbor ne iskazan negoviot zavet: Drugari nastavite ja Revolucijata od ovde kade jas zastanav – ponatamu do kraj. Naume herojski zagina. Tova be{e na 29. X 1944 godina vo ranite utrinski sati, vo nedela, no borbata se nastavi. Neprijatelo se po`estoko go bija{e ovaj polo`aj, a ishodot be{e neizbe`en. Po malku vreme be{e ranet i drugarot Adramam Elezoski – Makedonec musliman koj isto taka `estoko napala{e na neorijatelot so `elba da Struga bide oslobodena iako toj be{e od Ki~esko. Ranet be{e i drugarot Be}ir Ali Riza – Tur~in od Ohrid i to tolku te{ko {to od polo`ajot go iznesoja vo besvesna sostojba. Mnogu kratko po tova toj podlegna na zdobienite rani. Raneti beja u{te mnogu drugari, i po{inaja i drugi drugari. Mnogumina ne gi znam i ne se se}avam, no ve~no }e se se}avam na niv kako na heroj na revolucijata koi nesebi~no gi polo`ija svoite mladi `ivoti za deloto na revolucijata.

Kako vremeto izminuva{e, vo borbata neprijatelot be{e se po`estok. Borbata vo ova posledna ve~er be{e naj`estoka vo odnos na prethodnite, a jasno be{e koga se ima predvid deka samo na 2 – 3 dena pred tova vo Struga pristignaja 200 do 300 germanski vojnici kako poja~awe na edinicite koi bea vo Struga, a koi 10 dena beja opkoleni.

Krajniot ishod od ova borba be{e izvesen. Se slu{na naredbata za povlekuvawe, po koja postepeno i organizovano otstapivme od polo`ajot na koj gi ostavivme ubijanite drugari. Te{ka be{e razdelbata od niv, no takva e vistinata. Po otsrapuvaweto zbornoto mesto be{e s. Misle{evo od kade i trgnavme na ova posledna akcija.

Ovaj moment koga povtorno se sobravme sred selo za mene e apsolutno nezaboraven. Se poglednavme me|u nas najbliskite koj stalno bevme zajedno, go nema{e Naume Lika, Be}ir Ali Riza, Adraman Elezoski. ^ustvuvav i bol i bes, no ni{to ne be{e mo`no da se stroi. Be{e zora na 29. X 1944 godina – nedela. Mnogi od selanite bea sred selo. Tije zajedno so nas je ~ustvuvaja tagata. Struga ne be{e oslobodena. Nije zaminuvavme, a tije ostanuvat. Neizvesna e i na{ata ponatamo{na sudbina koj zaminuvame, no i nivnata na tije koj ostanuvaat.

Mnogu od selanite ni se dobro poznati, a nekoj od niv mi se i rodnini. Eden od niv mi prijde mi dade edna paketa od 20 cigari, bugarska „Zlatna Arda” i eden kibrit. Pu{a~sum, bez rezerva i razmisluvawe gi zemav, no kade da gi stavam? Na mene nema ni eden kvadraten santimetar, a da ne e nakisnat. Iskisnat sum do gola ko`a. Da gi dr`am cigarite vo race ne mi odgovara. Da gi isfrlam, ne sakam, ~ustvuvam potreba. Se setiv, edinstvenoto re{enie, edinstvenoto mesto be{e pod kapata. Ja simnav kapata i pod kapa ja staviv i kutijata cigari i kibritot.

Napred do kone~na pobeda (si rekov vo sebe si) a na selanite do gledawe, pak }e dojdime. Zaminavme preku Pomoqe, Ohrid, Leskoec, Kosel, Opejca do Zavojs...

KRUME KONTEVSKI⁹¹

Na 12. XI 1944 godina I-va i XV-ta brigada izvr{ija mar{ od Ohrid i Struga i popladneto na 13. XI 1944 godina edinice na I-ta. MNOUB se lociraa vo dve sela, mi se ~ini da tie beja Vrbjani i Javorec. Utredenta pretpladneto, be{e zaka`an sostanok vo [tabot na I-ta MNOUB so {tabovite na bataljonite. Na{iot bataljon be{e lociran vo drugoto selo. Komandantot Milan, jas i na{ite zamenici ostanavme na sostanok vo {tabot na brigadata. Toga{ komandantot na brigadata Tihomir [arevski ne zapozna so prestojnite operacii za osloboduvawe na Zajas i okolnite sela, a potoa ni izdade borbena zapovest za napad na bataljonite. Istiot den popladneto, na osnov na dobienata borbena zapovest za napad od k-ot na brigadata. Komandantot na bataljonot Milan im izdade borbena zapovest za napad na komandirite na ~etite.

Kve~erinkata na 14. XI – edinice na na{ata brigada trgnaa od selata, i negde okolu 23 ~asot stignavme vo {umata vo neposredna blizina na selata i Tajmi{te...Tuka ostanavme okolu 4 ~asa...Edna oja~ana ~eta dobi zada~a da go napadne seloto Ba~i{te kade {to se nao|aa slabi balisti~ki sili, a potoa na izbije na ju`nata strana na s. Zajas; po izbijaweto na ovie pozicii da go prodol`i napadot na Zajas kade {to bea koncentrisani golemi balisti~ki sili...

Rano izutrinata na 15. XI okolu 4 ~asot – u{te nerazdeneto, koristej}i ja no}ta, a i gustata magla, edinice na na{iot bataljon, kako i drugite edinici na brigadata trgnaa kon svoite pravci za napad. Toga{ zapo~na od po{irokiot prostor blokadata na Zajas. Toj den na{iot bataljon dojde vo dosir so balistite vo neposrednata blizina kaj s. Ba~i{te. Tamu okolu pladne i zapo~na borbata so poslabi – istureni balisti~ki grupi koi davaa silen otpor od podobrite dominantni pozicii kaj s. Ba~i{te...

Na 16. XI okolu 3 ~asot, koristej}i ja no}ta, prvata grupa – so komandantot Milan {to napa|a{e na s. Ba~i{te, trgna vo napad i vedna{ navleze vo seloto. Balistite bez borba go napu{tija s. Ba~i{te i pri izlezot na drugata strana na seloto t. e. od ju`nata strana na s.

Zajas se sudri ~etata i tuka se razvi ostra borba so jaki balisti~ki sili, zapravo taa be{e neposrednata odbrana na s. Zajas...

Desno od nas edinicata od na{iot bataljon go zazedde s. Ba~i{te i vo ostrite borbi izbi vo visinata paraleno so na{ata ~eta vo blizinata na s. Zajas, a vrskata koja ni be{e prekinata, ponovo be{e vospostavlena.

Po 10-15 minuti po zavzemaweto na tie pozicii, tuka pristigna Kostadin Tasevski komandir na {tapskite kuriri na [tabot na I-ta MNOUB, ispratzen od komandantot na brigadata Tihomir [arevski, so zada~a da proverii koi edinici se nao|aat tuka, i drugo, da ni soop{ti deka levo od nas nema na{i edinici, i deka toj prazen prostor treba da go posednat edinici od 7 brigada, za{to ottuka na{ite edinici se povle~eni i ispratzen da im pritekne na pomo{ na 15-ta brigada, koja vode{e te~ki borbi so mnogu nadmo}ni balisti~ki sili kaj seloto Kolari, Zatoa ne vedna{ odredivme edinica koja go kontrolira{e toj prazen prostor...

Za da gi neutralizirame mitraleskite gnezda, odredivme nekolku borci od bataljonot na 7 brigada koi bea vooru`eni so trombolki. I koga bataljonot od 7 brigada be{e rasporeden, od na{a strana, na{ite edinici otvori|a silen ogan na balisti~kite pozicii. U{te nie dur bevme pokraj borcite {to ga|aa so trombolkite na neprijatelskite mitraleski gnezda, tuka edno sna`no mom~e {to ga|a{e od trombolka, be{e pogoden od neprijatelski kur{um i te{ko ranet.

Vo toa vreme site na{i edinici (1, 15 i 1 bataljon od 7 brigada) re{itelno trгнаа vo napad, taka isto, na del na frontot pred na{ite dva bataljona (na{iot 3 i 1 od 7 brigada), so poddr{ka na ogin od na{ite pozicii trгнаа na juri{. Balistite o~ajni~ki se borea, Nekolku pati bevme primorani da zalegneme na padinite na kosata ispred poziciite na balistite. No, balistite nemo`ej{i da go izdr`at na{iot silen pritisok, napolno razbieni po~naa da se povlekuvaat od s. Zajas prema s. Kolari i Bukovo i negde okolu 11 ~asot na 16. XI 1944 godina od ju`nata i severnata strana vlegoa na{ite edinici vo seloto i kone~no toga{ be{e oslobodeno edno od pogolemite upori{ta vo posledno vreme i sedi{te na balistite vo s. Zajas.

Koga vlegovme vo s. Zajas, `iva du{a nema{e da se vidi niz seloto. Pogolemiot broj od ma`ite bea pobegnati vo sosednite sela, a `enite, decata i stracite po maalata od pove{e kuji bea sobrani vo edna ku}a, pla{ej{i se , spored balisti~kata propaganda, deka partizanite }e vr{at odmazada vrz {iptarsko-albanskoto naselenie...

Po osloboduvaweto na Ki~evo, Zajas i Tajmi{te i okolnite ki~evski sela, edinicite na 41, 48-ma divizija i dvata bataljona od 7 brigada od 49 divizija pretpladneto na 17. XI

izbija na linijata severno od s. Tajmi{te vo reonot na s. Kolari (k. 1425), kaj ~ukata Malizi (k. 1338) i s. Jafa.

Vo tekot na ovoj den od tie pozicii, {tabot na I-ta MNOUB, mu dade zada~a na 1 bataljon da gi obezbeduva edinicite koi }e u~estvuvaat vo osloboduvaweto na Gostivar od pravecot Gorna Reka i Mavrovi Anovi, a so drugite dva bataljona i dvata bataljona od 7 brigada go prodol`ija goneweto na neprijatelot vo pravecot na s. Leunovo, Vlainica –s. Duf i po osloboduvaweto na ovie sela, ovie edinici no}ta na 17/18. XI preno}ija na poziciite vo blizinata na Novo Selo – grebenot na k. 890 kon s. Re~ani...

Popladneto na 18. XI na{iot 3 bataljon napred se dvi`e{e kon s. Vrap~i{te. Na patot izmeju selata Dobri{te i Zubovce ne prestetija pogolem broj selani od ovoj kraj. Toga{ na ~elo na bataljonot javnati na kowite se dvi`evme jas i komandantot Milan. Koga stignavme so bataljonot do niv od grlata na selanite se ~u: „da `ivee Narodnoosloboditelnata vojska“ i rakopleskawe. Tuka bataljonot go zaprevme, jas i Milan se pozdravivme so pretstavnice na Narodnata vlast, i eden od niv, od imeto na selanite ja pozdravi vojskata i pokraj drugoto gi izre~e i ovie zborovi: „Izlegovme za prv pat vo na{ata istorija da ja pre~ekame i da ja pozdravime na{ata makedonska vojska...“. Na mnogute nasmejani lica na selanite mo`e{e da se vidi solzi radosnici od radosno vobuduvawe. Potoa tuka pred selanite jas odr`av kus govor. Pokraj drugoto istaknav: „Celta na na{ata nacionalna i socijalna revolucija e za ednakvost na narodite i narodnostite, da `iveeme vo sloboda bratski so site narodi i narodnosti, za taa cel na{ite hrabri borci dobrovolno stapeni vo partizanskite edinici, svesno podnesuvaj}i te{kotii, maki i stradawa spremni da go dadat i svojot `ivot za ovaa sloboda kako {to go i mnogu dadoa“ i t. n...

Taka edinicite na 41 i 48 divizija i dvata bataljona od 7 brigada ve~erta na 18. XI 1944 godina izbija do krajnata linija vo visinata na s. Vrap~i{te-s. Tum~evi{te-s. ^egrani. Na 19. XI po osloboduvaweto na Tetovo od strana na edinicite na 50-tata diizija vospostavija vrska so edinicite na 41 i 48 divizija.

Pri~inata za slabiot otpor na balistite na gostivarskoto podra~je be{e {to vo silniot i mo{ne uspe{niot nalet na na{ite edinici na 41 i 48 divizija i dva bataljona od 7 brigada vo reonot na Ki~evo i Zajas, kade {to bea napolno razbieni i vo redovite kaj balistiite nastana golema demoralizacija i poradi toa golem broj od balistite se zasolnija vo nivnite sela i drugi mesta. Isto taka i ova be{e pri~inata {to balistite ne organiziraa odbrana vo reonot na Bukovi}, za odbrana na Gostivar i Gostivarsko.

Poradi vakvata situacija, [tabot na 15 korpus im naredi na edinicite na 41 i 48 divizija i dvata bataljona od 7 brigada da go blokiraat Gostivar i okolnite sela i celosno da izvr{i razoru`uvawe na balistite za normalno vospostavuvawe narodna vlast i normalen `ivot i rabota na naselenieto.

Vo bokadata na Gostivar bea anga`irani edinicite na 48-ta divizija po sledniot raposred: Prvata MNOUB go posedna isto~niot del na gradot na patot Gostivar-Tetovo do `elezni~ata stanica Gostivar-Ki~evo; 15-ta brigada ja posedna jugo-zapadnata strana od `elezni~kata Gostivar-Ki~evo do patot Gostivar-Mavrovo; 6-ta brigada ja zavzede severo-zapadnata strana od patot Gostivar-Mavrovo do patot Gostivar-Tetovo. Edinicite na 41-ta divizii se zadr`aa vo selata isto~no od Gostivar, a dvata batljona od 7 brigada vo selata zapadno od Gostivar. Blokadata na Gostivar be{e izvr{ena na 18/19. XI 1944 godina. Vo taa blokada be{e izvr{eno razoru`uvawe na balisti i zatvorawe voeni zatvorenici.

Vo operaciite za osloboduvawe na Zapadna Makedonija bea uni{teni ili zarobeni nad 10.000 balisti i zapleneta golema koli~ina na oru`je i municija...

Vo tekot na spomenatite operacii na edinicite na 15 Korpus golem broj balisti~ki sili bea razoru`ani, no se znae{e deka ima u{te balisti koi se krijat, i {to krijat oru`je. Zatoa {tabot na I-ta MNOUB na 24. XI 1944 godina im dade novi zada~i na {tabovite na bataljonite za ~istewe na zaostanatite balisti~ki bandi...

BORIS HRISTOVSKI⁹²

Po kone~noto osloboduvawe na Makedonija, Petnaesetiot korpus sostaven od 42 i 48 divizija be{e predvideno da u~estvuva na Sremskiot front zaedno so ediniicite od drugite bratski narodi i narodnosti za kone~no osloboduvawe na Tatkovinata. Vo sostavot na 48 divizija be{e i na{ata brigada.

Pri krajot na dekmvri 1944 godina brigadata go napu{ti Tetovo i na kuso vreme (3 dena) se zadr`a vo selo Bardovci – Skopsko. Po zavr{uvaweto na poslednite podgotovki zapo~na dvi`eweto prema Srem.

Mi ostana vo `ivo se}avawe dvi`eweto na brigadata niz skopskite ulici vo bataljonski e{alon. Ulicite e~ea od borbeni pesni i izvikuvawa paroli za bratstvoto i

92 Isto.

borbenoto edinstvo, za KPJ, za mladinata i drugi. Vo ritamot na ~ekoro na e{aloni se povtoruva{e parolata – napred za Berlin, napred za Berlin...!

Koga izlegovme od Skopje i se upativme prema Kumanovo, nekolku borb i od novodojdenite po~naa da zoastanuvaat i da se `alat na bolki vo stomakot, glavata, nozete i sli~no. Kako zamenik komesar na ~eta se di`ev na za~elo na ~etata i gi zabrzuvav onie {to zaostanuvaat so ute{itelni zborovi.

Istiot den vo popladnevnite ~asovi stignavme vo Kumanovo. Vtoriot bataljon se razmesti vo edna javna zgrada kaj parkot. Ru~avme i malku se odmorivme. Po kusiot odmor Vtoriot bataljon se postroi po ~eti vo parkot. Se izvikuvaa paroli za bratstvoto i edinstvoto za KPJ i drugi. Po~naa povtorno da se izvikuvaat paroli – „napred za Berlin“, „napred za Berlin“! Vo toj mig se slu{naa nekolku glasovi – napred za Solun“! Komandantot na Vtoriot bataljon Petar \on~evski – Gile i komesarot Kostovski Savo gi izvadija pi{tolite od futrolite i so visok ton pra{aa:

- Koj vika „napred za Solun“. – Molk! Nikoja ne se javi.

Bez ogled na izvorot, ovaa parola „napred za Solun“ be{e reaktionerna i naso~ena kon predizvikuvawe kolebawe pa i dezerterstva. Direktno be{e naso~ena protiv u~estvoto na Korpusot vo zavr{nite operacii so edinicite od drugite bratski narodi i narodnosti i sudir so sojuzni~kite sili koi ve}e se nao|aa Grcija. Za `al, svesno ili ne, poedinci poglednale na ovaa neprijatelaska parola, ~ija su{tina i cel, mo`ebi ne ja razbiraa.

Nabrgu po postrojuvaweto brigadata go zapo~na mar{ot prema Vrawe. Prugata do Vrawe be{e o{tetena – Germancite pri povlekuvaweto gi imaa ise~eno pragovite so specijalna ma{ina i zatoa pe{a~evme. Na nekolku desetina kimometri od Kumanovo prema Vrawe go prekinavme mar{ot i se razmestivme vo edno selo desno od komunikacijata Kumanovo-Vrawe (mi se ~ini deka toa be{e Ristovac). Bevme razmesteni po ku}ite vo pogolemi grupi – po vodovi ili desetini. Prvata no} imavme pojava na deserterstvo. Ovaa pojava be{e vo vraska so parolata „napred za Solun“ od prethodniot den, so simulirawe na izmisleni bolesti na poedinci, so psihoza na strav od zaginuvawe i sli~no. Denta politi~kite i partiskite rabotnici i drugite stare{ini imaa pove}e~asoven razgovor so borbite na koi im se uka`uva{e na celite na parolata „napred na Solun“, osuda na pojavata na dezerterstvo i drugo. Narednata no} bea fateni nekolku dezenteri.

Dodeka bevme vo seloto brigadata ja posetija komandantot na Glavniot {tab na NOV i POM drugarot Mihajlo Apostolski i politi~kiot komesar na G[na NOV i POM drugarot Temelkovski Borko – Liljakot. Zaka`aa sostanok so stare{inite na nivo na

brigada, bataljon i ~eta. Drugarot Apostolski zboruva{e za karakteristikite na vojuvaweto vo novi uslovi na Sremskata ramnina, za frontovskata vojna i dr. Drugarot Temelkovski Borko – Liljakot zboruva{e za politi~kata situacija vo Makedonija i citira{e nekoi pisma na oddelni lica upateni do Glavniot {tab na Makedonija.

Vo ova selo bea podeleni prvite odlikuvawa vo brigadata – ordeni i medali za hrabrost za dotoga{nite zaslugi na borci i stare{ini vo borbite vo Makedonija.

Brigadata se postroi i go napu{ti seloto. Ne daleku od seloto zastanavme. Pred brigadata be{e osudenot dezterterstvoto kako akt na predavstvo i bea strelani trojka dezterteri. Potoa brigadata go prodol`i mar{ot prema Vrawe.

Vo Vrwe stignavme vo prepladnevnite ~asovi. Pred da se ukrcame vo vozot bea podeleni eden broj odela za stare{inite po ~etite i bataljonite i nabrgu trgnavme prema Belgrad. Vo Belgrad stignavme sledniot den vo ve~ernite ~asovi. [tom se iskrcavme, nabrgu se postroivme i trgnavme prema Stara Pazova i Vojka. Pe{a~evme cela no} po Sremskata ramnina. Vremeto za toj godi{en period be{e relativno toplo, bez sneg, a no}ta prii~no svetla.

Vo ranite utrinski ~asovi Vtoriot bataljon stigna vo s. Vojka, a drugite bataljoni i [tabot na brigadata – vo Stara Pazova...

TIHOMIR [ARESKI⁹³

Pred po~etokot na borbite na Sremskiot front Prvata brigada ima{e okolu 2.000 lule so tri strela~ki bataljoni, ~eta avtomati~ari, izviduva~ka i pionerska ~eta, dve baterii 45.76 mm i drugi pomali edinici. Materijalnoto obezbeduvawe be{e potpolno. Brigadata dejstvuva{e vo ramkite na 48-ta divizija koja {to be{e vo sostav na XV korpus. Komandant na brigadata be{e Tihomir [areski, politi~ki komesar Ja}im Spiroski, zamenik na komandantot Petar Denta i zamenik na komesarot Dim~e Kepeski. Komandite na bataljonite bea ovie: I bataljon – komandant Kiril Donski, komesar Dragan Vasilevski; II bataljon – komandant Petar \on~evski – Gile, komesar Savo Kostovski; III bataljon – komandant Milan Jovanoski – Stari, komesar Jovan Stefanovski – Rile. Kadarot od komandiri na ~eti be{e glavno se od postari borci na Prvata brigada, koi{to

⁹³ Delovi od se}avawata na Tihomir [areski „Prvata brigada na Sremskiot front” vo: Goce Mitevski, d-r Ilija Josifovski, d-r Mile Todorovski, Boro Mitrovski, Tihomir [areski. Mile Aranutovski, Ilija Bogoevski, Prva Makedonska narodnoosloboditelna udarna brigada, Makedonska kniga, Skopje, 1991, 388.

vo nea se bea i oformile kako stare{ini. Raspolo`enieto kaj bore~kiot i stare{inskiot sostav be{e odli~no i tie odvaj ~ekaa da vlezat vo borba, so osobena `elba da bidat ramnopravni borci i da se poka`at pred drugite proleterski i ostanati edinici na na{ata Armija {to vojuvaa vo drugite delovi na na{ata tatkovina...

BORIS HRISTOVSKI⁹⁴

SREM – SELO VOJKA

Sremskoto selo Vojka se nao|a na okolu 30 km. severno od Belgrad. Sremskata nedogledna ramnina na pove}eto od nas ni ostava{e silen vpe~atok. Prvpat gledavme tolkava ramnina. I tipot na selskite naselbi za pove}eto od nas be{e dotoga{ neviden – prava ulica, a levo i desno ku}i so dvorovi.

Koga stignavme vo s. Vojka, brzo i oraganizirano bevme razmesteni po domovite. Zabele`avme dotoga{ nevideni raboti – duwi namesto jorgani, yidani pe~ki, ogromni somuni leb.

Se dodeka se nema{e organizirano zaedni~ka kujwa (trae{e nekolku dena), bevme vistinski gosti kaj doma}inite – kvalitetna ishrana, ~ista, meka i topla postelina. I posle toa mnozina borci bea pokanuvani i se hranea po domovite. Taka, se slu~uva{e da ostanuva vi{ok hrana po kazanite. Odnosot na naselenieto prema borcite be{e topol i srde~en. So eden zbor za nas se gri`ea kako za svoi deca. I nie so svoeto odnesuvawe se trudevme da vozvratime. Nema{e nitu edna `alba na na{ite borci. Ete vo takva sredina provedovme tri meseci. Za ova vreme se vospostavi blizok kontakt i sorabotka so naselenieto i organite na narodnata vlast. Zaedni~ki se organiziraa brojni kulturno-prosvetni i zabavni priredbi i veselbi na koi borcite i narodot u{te pove}e se zbli`uvaa i go zacvrstuvaa bratstvoto i edinstvoto.

^etata be{e smestena vo prizemna prostorija koj se koriste{e za teoretski del na voeno-politi~ka nastava, za mladinski i ~etni sostanoci. Komandir na ~etata be{e Ugrinovski \oko, politi~ki komesar Naumovski Vecko, a jas zamenik na politi~ki komesar i voedno sekretar na partiskata }elija.

Trite meseci bea iskoristeni za mo{ne intenzivna voeno-politi~ka obuka po opredelena programa. Ni pretstoe{e u~estvo na Sremskiot front i zatoa moravme da se

⁹⁴ Dokumentaciono oddelenie д-р Velimir Brezoski, INI, fond: Prva makedonska udrna brigada, Se}avawa.

obu~ime za novite uslovi za vojuvawe – frontalno, vo ramnica, vo naseleni mesta, sovladuvawe na razni pre~ki, sodejstvo so drugi rodovi i dr. Edinicite dobija novo sovetsko oru`je i treba{e da se sovlada rakuvaweto i upotrebata. Se razvi natprevaruva~ki duh vo rakuvaweto so oru`jeto. Duri vo kulturno-zabavnite programi se ufrluvaa posebni to~ki – rasklopuvawe i sklopuvawe na mitralezite „Maksim“ so zatvoreni o~i i sl.

Vo popladnevnite ~asovi se odr`uva{e politi~ka nastava, a potoa se odvivaa kulturno-zabavni aktivnosti. Se odr`uvaa partiski sostanoci, sostanoci so Skoevskata grupa i mladinata i sostanoci so celiot ~eten sostav. Se izdavaa i yidni vesnici. Site ovie aktivnosti i formi pridonesuvaa za jaknewe na MP sostojbata vo kolektivite. I pokraj toa {to rabotevme kako vo mirnovremenski uslovi, za ovie tri meseci nemavme nitu edna slu~ka na bilo kakva disciplinska gre{ka ili prestop. Site `iveevme i rabotevme za prestopnite zada~i na frontot.

Za partiskite i mladinskite rakovoditeli be{e organiziran ednomese~en partiskipliti~ki kurs vo Batajnica, kade {to se nao{a{e {tobot na 48 divizija. Kursot zavr{i ne{to porano poradi zaminuvwe na front, no be{e mo{ne korisen za natamo{nata partisko – politi~ka rabota...

Pri krajot na mart 1945 godina – ne{to so voz, ne{to pe{, brigadata se prefrli vo Ilok, koj be{e oddale~en desetina kilometri od frontot...

Koga stagnavme vo Ilog, ~etata be{e razmestena vo nekolku ku}i, vo pogolemi grupi – vodovi i desetini...Ilog go napu{tivme na 11 april. No}ta 11/12 april edinicite na brigadata bea pribrani vo {umata Brizla severno od [id na 6-7 kilometri od Tovarnik. Vo soovraznost so predelot, vo utrinskite ~asovi borbite se maskiraa so gran~iwa od {umata. Se be{e podgotveno za napad.

Na 12 april vo 04.45 ~asot zapo~na silna artileriska podgotovka na napadot pred celiot front na Prvata armija od 120 artileriski orudija. Naporedno so artileriskiot napad se vr{e{e i avio-podgotovka na napadot vo dva naleta so po 50 avioni. Zemjata se trese{e od avio-artilerskoto dektvo, a potoa na juri{ trgnaa pe{adiskite i tenkovskite edinici. Proa{aj}i niz na{ite pojdovni pozicii za napad, gi gledavme tenkovite kako gi svitkuvaa i gazea mladite stebila vo {umata i prodol`uvaa ponatamu so tatne`.

Edinicite na probivot navlegoa vo neprijatelskata odbrana okolu 2 km. Vo 08.20 ~asot vo napad trgnaa Prvata i Vtorata brigada na na{ata divizija...

Evolucioniot napaden borben stroj na ~etite, bataljonite, brigadata, brzo se dvi`e{e. Vo nastapot gi koristevme tragite na gasenicite na tenkovite, za{to znaevme deka tuka nema neeksplodirani mini. Nabrgu naidovme na eden na{ pogoden tenk bez posada.

Se dobl`uvavme do Tovarnik. Popadnavme pod strani~en ogan od levata strana, za{to se dvi`evme ne{to severno od seloto. Go promenivme pravecot na na{eto dvi`ewe i izbivme severozapadno od Tovarnik. Neprijatelot be{e iznenaden od nenadejnata pojava pojava na na{i edinici i po~na zabrzano da se izvlekuva prema Ila~a. Drugite na{i edinici vo Tovarnik vodea ostri uli~ni borbi.

Tovarnik be{e osloboden vo popladnevnite ~asovi. Nastapi gonewe na neprijatelot vo pravec na selata Ila~a – [idski Banovci – \elatovac. Vo ovie sela na 11/12 april preno}evavme...

TIHOMIR [ARESKI⁹⁵

Borbata za Vinkovci otpo~na na 13 april. Nastapuvaj{i po glavniot drum Mitrovica – Vinkovci, Brigadata mora{e razvivaj{i gi svoje sili, da go slomi uporniot otpor na neprijatelskite sili. Germancite i usta{ite, koi se bea utvrdile pred gradot i ju`no od nego. Levokrilnite edinici od 42-ta divizija na na{iot korpus bea zaostanale vo svoeto napreduvawe, poradi {to neprijatelot od taa strana be{e neuznemiruvan i, potpiraj{i se na rekata Bosut, go zagrozuva{e na{eto levo krilo. Dodeka Brigadata kaj Tovarnik so opfatni dejstva gi likvidira neprijatelskite pozicii, ovdeka mora{e da napa|a frontalno i da go kr{i neprijatelskiot otpor od rovovite, oddelni utvrdeni otporni to~ki po ku}ite i ovo{tarnicite. Ovdeka se poka`a deka podgotovkite ne bea zaludni i be{e prekrasno da se gleda kako mladite borci i stare{ini, pod za{tita na svoeto vooru`uvawe, a pri dejstvo na neprijatelski ogan, se prefrlaat po bri{aniot prostor pred gradot, za da mu prijdut {to poblisku na neprijatelot. Po toa usledi borba vo rovovite, koja{to e re{ena vo na{a korist i patot za Vinkovci be{e sloboden. Prethodno, za da se oslobodime od bo~noto dejstvo na neprijatelot, Vtoriot bataljon ja forsira rekata Bosut, opfa}aj{i go gradot od jug. So sodejstvo od edinicite {to dejstvuvaat od sever, poddr`uvani od ognat na tenkovite i artilerijata, neprijatelskiot otpor be{e skr{en i isti den gradot be{e zazemen. Vredno e da se spomne deka Prvata brigada dejstvuva{e samo so poddr{ka od svoeto sopstveno vooru`uvawe i deka uspe{no ja izvr{i zada~ata so minimalni svoi zagubi. Usta{ko-

⁹⁵ Delovi od se}avawata na Tihomir [areski „Prvata brigada na Sremskiot front” vo: Goce Mitevski, d-r Ilija Josifovski, d-r Mile Todorovski, Boro Mitrovski, Tihomir [areski. Mile Aranutovski, Ilija Bogoevski, Prva Makedonska narodnoosloboditelna udarna brigada, Makedonska kniga, Skopje, 1991, 389.

germanskite edinici po te{kite zagubi za povlekoa, ostavaj}i go te{koto vooru`uvawe, oprema i golem broj motorni vozila. Brigadata vo tekot na no}ta se prbra i utredenta na 14 april, go prodol`i napreduvaweto kako prethodnica na divizijata vo pravecot na Stri`ivojna – Slavonski Brod.

BORIS HRISTOVSKI⁹⁶

...Na 15 april 1945 godina kve`erinata, edinicite na bataljonot se dvi`ea kon novi pozicii, ne{to podesno od dotoga{nite...Taa no} 15/16 april od osvoenite rovovski pozicii, edinicite na bataljonot razmenuvaa zaemen silen ogan so neprijatelot. Povremeno bevme osvetluvani so raketi i zasipuvani so `estok minofrla~ki ogan. Roj od mini pa|aa vrz predniot i zadniot rab na rovovite propraten so silen ogan od neprijatelskoto strela~ko oru`je...

Vo ve`ernite ~asovi be{e izvr{en silen pritisok od edinicite na divizijata na celiot odbranben front. Na{iot bataljon, koristej}i ja no}ta ja probi neprijatelskata odbrana vo pravecot na nastapuvaweto. Vo ranite utrinski ~asovi na 17 april neprijatelskiot otpor be{e napolno skr{en. Selata Stri`ivojna, Vrpoqe i Pi{karevci bea napolno oslobodeni.

Vo ovaa borba bea raneti komandantot na Vtoriot bataljon Petar \on~evski – Gile i politi~kiot komesar Savo Kostovski. Doznavme deka Tretata brigada, koja be{e levo od nas, pretrpela te{kite zagubi.

Bez ogled na `estokata dvodnevna borba za Stri`ivojna i Vrpoqe, ni vo eden mig ne dojde vo pra{awe borbeniot moral na borcite i stare{inite na na{ata edinica. Ve}e steknatoto iskustvo vo prethodnite borbi kaj Tovarnik i Vinkovci i solidnata obu`enost dojdoo do poln izraz...

Po borbite kaj Stri`ivojna i Vrpoqe, vo natamo{noto nastapuvawe kon severozapad vo sostavot na 48 divizija na Petnaesetiot korpus, na{ata brigada na 19 april pristigna na podra~jeto na Slavonska Po`ega.

Garnizonot na Slavonska Po`ega go branea okolu 3.000 voglavnom domobranski, usta{ki i ne{to germanski sili. Be{e dobro utvrden i podgotven za odbrana kako odnadvor taka i odvnatre.

⁹⁶ Dokumentaciono oddelenie д-р Velimir Brezovski, INI, fond: Prva makedonska udrna brigada, Se}avawa.

Vo napadot na Slavonska Po`ega u~estvuvaa 42-ta i 48-ta divizija na na{iot korpus. 42-ta napa|a{e ju`no, a 48-ta severno od rekata Orqava. Na{ata brigada napa|a{e od zapadnata strana na gradot so {to ja zatvara{e zapadnata komunikacija, a so toa i otstapnicata na neprijatelot vo pravec na Pakrac i Nova Gradi{ka.

Vo napadniot borben stroj na brigadata, Vtoriot bataljon napa|a{e levo od rekata Orqava, a desno Tretiot bataljon...Tretata ~eta napa|a{e levo od rekata Orqava.

Napadot zapo~na na 20 april vo docnite popladnevni ~asovi...Se dvi`evme niz zazelenoto `itno pole. Prvo se oglasija na{ite mitralezi i pu{komitralezi. Naskoro se oglesi i neprijatelot. Zalegnavme i otvorivme silen ogan po predniot del od neprijatelskata odbrana koj se protega{e po perifernite ku}i na gradot. Zapo~navme da nastapuvame po delovi so pretr~uvawe i ognena poddr{ka. Neprijatelskiot ogan stanuva{e se po`estok so na{eto dobli`uvawe i zatoa moravme da se dvi`ime vo polze~ka polo`ba. Uporno i smelo odevme napred. Na nekolku ~ekori desno od mene se dvi`e{e smeliot komandir na na{ata ~eta drugarot Ugrinovski \oko. Se krena za da napravi skok napred. Kur{um go pogodi vo ednata noga. Povtorno se krena da zazemen nova pozicija, povtorno be{e pogoden, sega vo drugata noga. Brzo stigna sanitetot i be{e izvle~en od pozicijata...Naskoro se stemni. Koristej{i ja temnicata, so juri{ gi zazedovme neprijatelskite poziciipokraj perifernite ku}i i go otfrlivme neprijatelot vo centarot na gradot. Nabrgu stignaa PT pu{ki. Se otvori ogan na otpornite to~ki preku mostot na Veli~ki kanal. So silna ognena poddr{ka zapo~navme da se prefluvame preku mostot i da navleguvame vo gradot. Preminavme na desniot breg na kanalot i na nasipot gi zacvrsivme svoje pozicii. Na 50 do 100 metri pred nas bea neprijatelskite bunker. No}ta ja minavme vo razmena na rafali i me|useben „razgovor“ za~inet so psovki od nivna strana.

Na 21 april vo mugrite zapo~na op{t napad na gradot i silna artilerisko-minofrla~ka podgotovka na artileriskite brigadi. Te{kite minofrla~i od 120 mm pravea pusto{ vo neprijatelskite redovi. Artilerisko-minofrla~kiot ogan be{e tolku silen, {to se ~ine{e deka se trese zemjata. Zapo~navme so posledniot juri{ na gradot. Neprijatelot bara{e spas od opkru`uvaweto so obid za probiv kon zapadnata komunikacija koja vode{e kon Nova Gradi{ka i Pakrac, no toa go ~ine{e mo{ne skapo. Patot na izlezot od gradot i levo i desno od nego be{e prekrien so neprijatelski le{evi. Na{iot desnokrilen bataljon od zapadnata i edinicate na 42-ta divizija od ju`nata strana na gradot neprijatelot go dr`ea vo ogneni kle{ti i ne mu dozvoluvaa da se probie. Ni tenkot {to go upotrebija pri obidot za probiv od okru`uvaweto ne im pomogna mnogu – onie koi vo masa jurnaa po

tenkot pove}eto ostanaa gomila le{evi na patot. Seto vooru`uvawe na ovie na{i edinici be{e svrteno kon komunikacija i opfatot okolu neja. Zatoa neprijatelj mora{e da kapitulira. Bea zarobeni 866 neprijateljski vojnici i stare{ini i re~isi celokupnoto vooru`uvawe i oprema, nad 550 mrtvi i nad 350 raneti...Napadot na Slavonska Po`ega be{e mo{ne dobro podgotven i izveden od edinicite i stare{inite. Ovaa borba na na{ata brigada be{e i edna od najuspe{nite borbi od probivot na Sremskiot front.

Od Slavonska Po`ega edinicite na brigadata go prodol`ija dvi`eweto na severozapad kon Pakrac. Vo Pakrac imavme dvodneven odmor...

Po dvodneven odmor vo Pakrac brigadata vo sostav na divizijata, go prodol`i dvi`eweto vo pravec na Gare{nica...Nastapuvaj{i vo toj pravec, brigadata go zazedela seloto Kajgana. Vtoriot bataljon vleze vo seloto Kajgana vo no}nite ~asovi...

Po izlvekuvaweto od neprijatelското opkru`uvawe kaj seldoto Kajgana, brigadata na 29 april stigna vo Daruvar poradi odmor i popolnuvawe.

Po odmorot, zaedno so drugite edinici na divizijata, brigadata go prodol`i goneweto na neprijatelj kon severozapad, preku ^azma, vo pravec na Zagreb. Na{ata brigada ima{e zada~a, vo sodejstvo so drugite edinici na divizijata so opfat od severozapad, da izbie vo reonot na Dugo Selo...

TIHOMIR [ARESKI⁹⁷

...Neprijatelj be{e se zadr`al na linijata Lepoglava – Brbovec, na na{iot pravec na nastapuvawe, kade {to od novo stapivme vo borba, ovoj pat osloboduvawe na Zagreb. Neprijatelj se be{e utvrdil na visovite na desniot breg na rekata Lova. Zada~a na Brigadata be{e da se forsira reki~kata, da ja probie neprijatelskata odbrana i so opfat od severoistok, vo sodejstvo so drugite edinici, da izbie na Dugo Selo. Brigadata e воведена vo borba izutrina i po pet~asovna borba zada~ata e izvr{ena vo potpolnost i Brigadata pribrana vo Dugo Selo...Neprijatelj poka`uva{e se pogolema dezorganizacija i ni prepu{ta{e kako voen plen se pogolem broj pote{ki orudija, vozila i druga oprema. Vo Dugo Selo Brigadata dobi zada~a za napad na Zagreb.

⁹⁷ Delovi od se}avawata na Tihomir [areski „Prvata brigada na Sremskiot front” vo: Goce Mitevski, d-r Ilija Josifovski, d-r Mile Todorovski, Boro Mitrovski, Tihomir [areski. Mile Aranutovski, Ilija Bogoevski, Prva Makedonska narodnoosloboditelna udarna brigada, Makedonska kniga, Skopje, 1991, 393.

...Brigadata napala {e me|u leviot breg na rekata Sava i `elezni~kata pruga. Vodej|i borba so neprijatelsk{iite edinici, neprestano nastapuvaj|i vo tekot na na no}ta i vo osamnuvaweto na denot, Brigada izbi pod Zagreb vo reonot na aerodromot kade {to naide na posilen neprijatelski otpor, {to po edno~asovna borba go skr{i, po koe so drugite edinici na na{ata Armija vleve vo Zagreb.

Zagreb be{e osloboden, na toa pridoneso i Prvata brigada i poradi toa nejzinite borci i stare{ini gordo ~ekorea po ulicite na glavniot grad na Hrvatska, odu{eveno pozdruvani od naselenieto. Vo reonot na Sljeme, odnosno na Zagrepskata Gora se nao|aa oddelni razbieni edinici na neprijatelot, negovata PA odbrana i sl. Brigadata dobi zada~a da go likvidira neorganiziraniot otpor na tie sili i taa ja izvr{i ovaa zada~a vo tekot na denot, zarobuvaj|i okolu 1.000 neprijatelski vojnici od specijalnite edinici, kako i oprema i vooru`uvawe. So ovie operacii, odnosno mali borbi, bea zavr{eni borbite okolu Zagreb, po koe e prodol`eno goneweto na neprijatelskite sili vo pravecot na Slovenija.

Goneweto na neprijatelskite sili vo Slovenija ve{e nema{e karakter na nekoi pogolemi borbi. Neprijatelot masovno se predava{e i begaj|i ja ostava{e svojata tehnika i te{ko vooru`uvawe. Pogolemi borbi se vodeni so na{ite izviduva~ki delovi i oddelni ~eti so oddelni usta{ki bandi, {to ne sakaa da se predadat, znaej|i {to gi ~eka za zlo~inite to i nesre}ite {to mu gi napravija na svojot narod. So tie borbi i zarobuvaweto na neprijatelskite edinici e zavr{en i patot na Brigadata na sever, nekade okolu Roga{ka Slatina, do kade {to stagnavme vo svoeto nastapuvawe.

Vo Slovenija Brigadata se odmora{e i se sreduva{e desetina dena, a potoa re~isi motorizirana so golemiot voen plen, dobi zada~a da se vrati vo Makedonija. Pri vra}aweto dobivme u{te edna zada~a {to ja izvr{ivme uspe{no. Taa zada~a se sostoe{e vo toa da gi likvidirame ~etni~kite bandi vo Bosna, koi{to ostanaa vo zadninata na na{iot front vo vreme koga na{ata Armija be{e trgnala napred. Tie posledni ostanki ... ne prestvuva nikakva vojni~ka sila i vo ~isteweto na bosanskite planini tie glavno begaa, davaj|i otpor koga bea pritesneti, branej|i go svojot `ivot, zo{to ne im preostanuva{e ni{to drugo.

Prvata Brigada vo sostavot na 48-ta divizija se vrati vo Makedonija. Gordite pripadnici na Prvata brigada ~ekorea na paradata i sve~enosta priredena po toj povod vo glavniot grad na NRM. Nivniot izminat pat be{e slaven i tie vo potpolnost ja izvr{ija zada~ata {to ja postavi pred niv makedonskiot narod pridonesuvaj|i da se zacvrsiti so krv bratstvoto i edinstvoto na na{ite narodi, pridonesuvaj|i za {to pobrzata pobeda nad neprijatelskite sili i ponesuvaj|i ja niz Jugoslavija slavata i borbeniot duh na

makedonskiot narod. Vo vreme na borbite od po~etokot na ofanzivata, Prvata brigada mu nanese na neprijatelot te{ki zagubi od okolu 2.000 mrtvi i raneti, isto tolku zarobeni neprijatelski vojnici i oficeri, zapleni okolu 10 topovi, preku 2.000 pu{ki, 200 avtomati, 80 pu{komitralezi, 20 mitralezi, 60 kamioni, 15 motocikli i golem broj raznovidna oprema, vozila, municija i vooru`uvawe...

CIP – Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент

Охридски“, Скопје

94(497.772)“1944/45“

355.486(497.772)“1944/45“

ЧАКАРЈАНЕВСКИ, Ѓорѓи

Прва македонска народноослободителна ударна

Бригада / Ѓорѓи Чакарјаневски, Тодор Чепреганов. –

Струга: НУ Музеј “Др. Никола Незлобински“, 2014. – 134

Стр. : фотографии; 21 см

Фусноти кон текстот. – Содржи и Фото албум

ISBN 978-9989-2772-8-3

Чепреганов, Тодор [автор]

Прва македонска народноослободителна ударна

бригада – 1944 -1945

COBISS.MK-ID 96628746